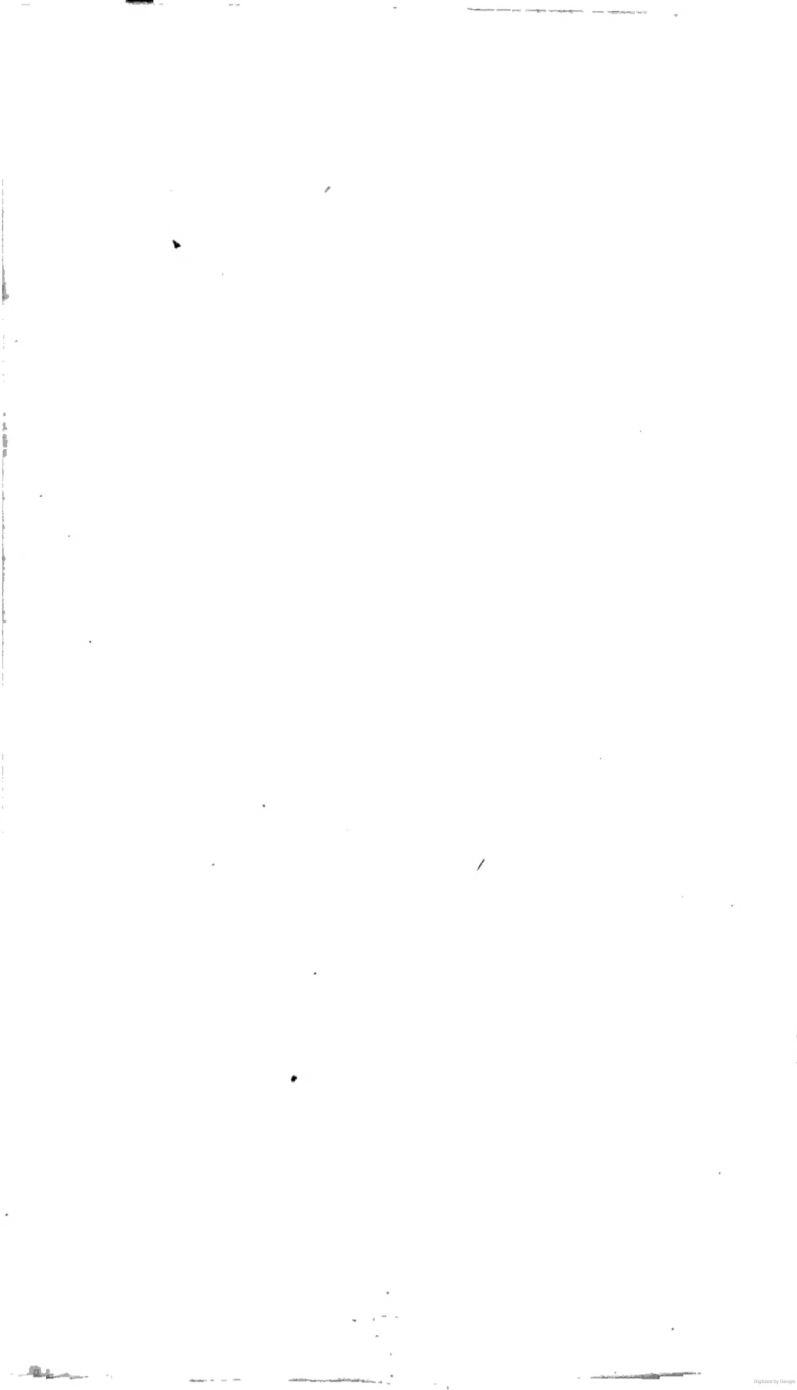

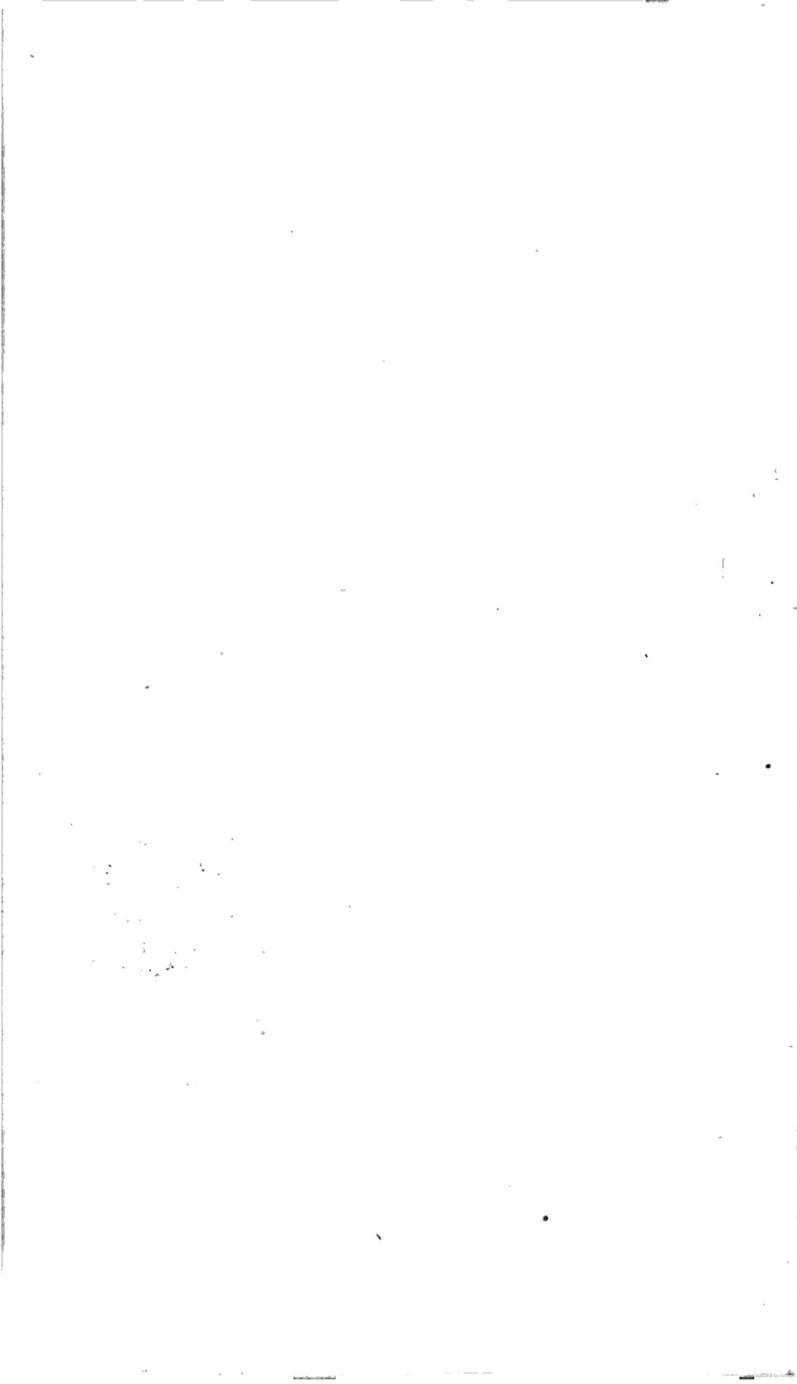

2.

8° B.S. ~~12~~ 16.

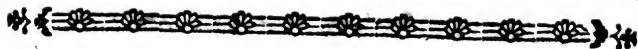

CHRISTIANI GVIL. FRANC.
WALCHII

S. THEOL. DOCT. ET PROF. P.

HISTORIA
ADOPTIANORVM.

GOETTINGAE

SVMTIBVS DAN. FRID. KVEBLERI
cld lccc lv.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

1000 S. MICHIGAN AVE. CHICAGO, ILL. 60607

1000 S. MICHIGAN AVE.
CHICAGO, ILL. 60607

1000 S. MICHIGAN AVE.
CHICAGO, ILL. 60607

ILLVSTRISSIMO
DOMINO
PHILIPPO ADOLPHO

SACR. IMP. ROM.

BARONI
DE MVNCHHAVSEN

AVGVSTISSIMI MAGNAE BRITANNIAE REGIS
PRINCIPIS ELECTORIS BRVNSVIC. ET LVNE-
BURG. STATUS ADMINISTRO ET CONSI-
LIARIO INTIMO

DYNASTAE IN STEINFVRTH cet.

DOMINO SVO INDVLGENTISSIMO
SACRVM.

EXHIBEO *TIBI, DOMI-*
NE, exiguum opuscu-
lum, quod illustrissi-
mo TVO nomini conse-
crare, ausus sum, partim ut animi
mei religionem, qua TIBI me de-

uinctum esse, sentio, publico moni-
mento facerem testatam; partim
ut studiorum, quae in recte admi-
nistranda, sacras litteras in regia
hac academia docendi, prouincia
collocare soleo, redderem TIBI ra-
tiones. Quum omnes, quotquot
boni sunt, augustissimi GEOR-
GII ciues non solum diuinas illas,
quae in TE effulgent, animi inge-
niique dotes admirantur atque in-
numera beneficia, quae in has ter-
ras collocasti, gratissima amplectun-
tur mente; sed etiam incredibilem
laetitiam aperte ferunt, TE apud
regem, omnium maximum ac sa-
pientissimum, in tanta esse gratia,
ut TE comitem suum adsiduum esse
suoque lateri semper adhærere, ve-
lit; tum eos inprimis oportet in
gau-

gaudii illius ac vötorum, quæ pro
TVA salute nuncupantur, venire
societatem, qui, in nostrum musa-
rum domicilium, augustum certe et
fortunatissimum, admissi, ex mi-
rifica illa, qua cum FRATRE TVO
illustrissimo coniunctus es, ad tuen-
dam eius dignitatem amplificanda-
que eius ornamenta, animorum con-
cordia commoda capiunt innume-
ra. Nam non solum communis
VOBIS est auita gentis VESTRAE
gloria, quæ licet maxima semper
esset et summorum virorum imagi-
nibus nobilitata; tamen VESTRA-
RVM virtutum splendore illustra-
ta fuit et in altiore gradu posi-
ta; sed eadem etiam, de vniuerso
hominum genere præclare meren-
di, cupiditas excelsa VESTRA pe-

*Et ora impleuit : idem ardor, ci-
uium salutem stabilem reddendi ac
perfectissimam, vos ad tot facta
illustria et gloriosa impulit : ea-
dem virtus vos in eodem honoris
fastigio collocavit : eandem deni-
que erga musas, quæ splendide
ac liberaliter a VOBIS habentur,
benignitatem in utroque VESTRUM
nos omnes admiramur ; posteri ve-
ro inter ea numerabunt, quæ, nisi
constantī annalium consensu memo-
riæ ipsorum fuerint commenda-
ta, fidem omnem excedere illis vi-
debuntur.*

*CAELESTI itaque prouidentia,
ILLVSTRISIME VIR, accidere,
meo ipse exemplo didici, ut quos
a FRATRE TVO incomparabili
comiter admitti, intelligis, iisdem
ad*

*ad TE aditum patere, velis eosque
foucas et luculentis indulgentiæ
TVÆ testimoniis exornes. Qui-
bus dum nec me carere passus es; sed
in TE mihi meisque studiis præsi-
dium esse constitutum, declarasti,
sancta quadam ac diuina pietatis le-
g. commoueor, ut meæ erga TE re-
uerentiæ statuam monimentum, cu-
ius non me solum; sed alios etiam
ac, si meæ id facultatis fuerit, po-
steros testes esse, cupio. Quod stu-
dium meum, DOMINE, si TIBI pro-
babitur, non solum voti me compo-
tem factum esse, existimabo, cui
alii inuideant; sed etiam, nouo be-
neficio instructus, immortalem deum
pie precabor, ut quum ipse gratiæ
referendæ impar sum, ille in TE
TVAMQUE domum illustrissimam*

*effundat bonorum copiam, quæ tot-
tantarumque virtutum præmia pos-
sunt iudicari. In gente MVNCH-
HVSIANA, in qua iure suo glo-
riatur Germania, quum decus no-
strum nostrumque præsidium esse vo-
luit sapientissimum numen, nulla
certe est caussa, summæ felicitatis,
qua illa fruitur, constantiam de-
sperandi. Ita deus TE seruet
REGI, Germaniæ et
musis.*

AD
LECTOREM BENEVOLVM
ADLOQVVTIO

DOGMATVM historia, siue consentanea sint veritati; siue eidem aduersentur, tot tantaque vniuersæ disciplinæ sanctiori adfert præsidia et commoda, vt omni tempore laude digni sint iudicati, qui in hoc litterarum genere studia sua collocarunt. Communis hæc quum sit peritissimorum virorum sententia, vsu quoque et exemplis illustribus

bus confirmata, nulla, puto, me opus habere excufatione, quod fimile argumentum tractare, mihi fumfi. *Adoptianorum* nomen licet omnibus, qui diuini-
nioris doctrinæ non funt expertes, fit cognitum ac verſetur nonnumquam in iuuenum ore; paucos tamen, confidentius adfirmo, futuros eſſe, qui dum acrius in hominum genus flagitioſum et nouarum rerum ſtudioſum inuehuntur, quid ſibi velint, aut ipſi ſciant; aut aliis adcurate queant enarrare. Nihilominus ardua ac ſpinofa eſt illa de adoptione chriſti quæſtio; nec demum CAROLI magni ætate ab Hiſpanis, ingenioſis hominibus, excogitata; aut ab iis tantummodo admiſſa et deſenſa, qui hæreſeos infamia notati, vbiuis in erroris ſuſpicionem incidunt. Illuſtres potius nonnulli ciuitatis chriſtianæ doctores, quos honorifico *patrum* nomine ornamus, primi exſtiterunt formulæ auctores, ac licet quidam ex his haud malam ſubiicerent ei notionem; tamen alii, more ſuo, ineptiſſimas animi ſententias voce iſta expreſſerunt et in cauſſa fuerunt, vt eadem miſere vterentur ad nefandos errores aliis commendandos, qui modo de diuinitate chriſti; modo de
huma-

humanitatis eius dignitate pessime sentiebant. Manifestæ imprudentiæ quum dederunt illi specimen, nescio, quid de doctoribus scholasticis: immo de clarissimis nostri coetus theologis sit statuendum, qui sibi non temperarunt, quominus adoptiui nomen, quod religiosæ aures numquam ferent, ad christum transferrent. Ingens ita est numerus adoptianorum, maior certe aliorum opinione, qui præter FELICEM *Vergellitanum* neminem, arbitrantur, tam imprudenter loquutum esse.

EX his, spero, quemque intelligere, dogma de adoptione omnino dignum fuisse, cuius integra contexeretur historia. Quam quum ipse conscribendi, consilium cepi, visum fuit, historicæ artis præcepta diligentius observare: ideo temporis sequi ordinem: nihil dicere, nisi quod certis testimoniis scriptorum, quorum iusta est auctoritas, confirmetur: de dictorum sententia sedulo disquirere: controuersiarum causas inuestigare: denique, quomodo quæque in vsus nostros recte conuertantur, ostendere. Virorum et eruditionis laude et iudicandi vi illustrium, qui
antea

antea modo hanc; modo illam argu-
 menti mei partem explicarunt, religio-
 ni duxi, contemnere penitus labores;
 sed euolui eorum monimenta atque in-
 genue significavi, quæ ex illis desumse-
 rim. Eadem tamen me non descripsisse;
 sed ex ipsis historiæ fontibus mea dedu-
 xisse, videbunt illi, qui nostras com-
 mentationes inter se comparauerint.
 Nec temere adfirmare mihi videor, no-
 ua, saltem aliis incognita, a me protra-
 hi in lucem; nec dubito, in numerum
 eorum referre, quæ illustri *Hispaniæ sa-
 cræ* *) scriptori debeo, a nemine eorum,
 qui

- *) HENRICI FLORI; siue, quod alii ma-
 lunt, FLORESII dum memini, non pos-
 sum mihi imperare, quin adscribam non-
 nulla additamenta eorum, quæ a me *cap. i.*
§. 18. p. 60 sqq. de *liturgia Mozarabica* testi-
 moniis de adoptione dicta sunt. Primum
 monendum esse, duco, in tota illa oratione
Felicitis nomen, num mea; an librarii negli-
 gentia, nescio, expressum esse, quum *Eli-*
pandi scribendum fuisset. Hic enim Moza-
 rabes in suspicionem erroris vocauit. Dein-
 de commendanda est laudati FLORI *differ-*
tation historico-chronologica de la missa anti-
gua de la Espanna, concilios y sucesos subre
su establicimiento y mutacion, quæ exstat in
Espan-

qui *adoptianorum* res adtigerunt, visa ac lecta.

QVANTVM humanæ fortis ferunt rationes, animum, a partium studiis liberatum, vbiuis adhibui. Exemplo sint, quæ de doctrina *Felicianæ* disputavi. Quum veri exquirendi amore ductus; neque vlla aliorum auctoritate commotus, quæ ista ætate in vtramque partem scripta sunt, assidue expenderem, accidit, vt medium tandem tenerem cursum inter binas illas eruditorum sententias, sibi inuicem oppositas. Sic non potui magistros illos adoptionis inter Nestorianos reicere; nec ab omni errore absoluerem. Excusavi illos, si qua iniuria illis videretur inferri; condemnaui vero,

Espanna sagrada tom. III. p. 187 sqq. ac nuper ab illustri GESNERO nostro in relat. de libris nouis fascic. XII. p. 418. sqq. sedulo fuit enarrata. In illa §. X. p. 262 sqq. locum nostrum adtigit, sibi que placere, confessus est, criminationem, ELIPANDVM deprauasse libros scriptos et adoptionis ac adoptiui voces in locum verborum adsumptionis et adsumti surrogasse. Argumentorum, quæ adduxit, magnus est numerus; sed nullum pondus.

vero, quum a veritate declinarent, ceteris quasi insciis.

QVOD superest, TE, LECTOR, rogo, vt sedulo cogites, me longius ab officina celebri, in qua opusculum typis fuit descriptum, abfuisse. Immortalem deum precor, velit efficere, vt quidquid laboris in conscribendo libello consumsi, et gloriæ sanctissimi numinis; et aliorum vtilitati sacrum sit. Vale mihiq; porro faue. In academia regia Georgia Augusta cal. april. ann. restitutæ humano generi diuinæ gratiæ,
clō b cc lv.

NOTI.

NOTITIA SECTIONVM ET NVMERORVM.

CAPVT PRIMVM

QVO HISTORIA ADOPTIANORVM SE-
CVLORVM SEPTEM PRIORVM EX-
PONITVR.

I. **D**icendi argumentum. II. **LOCUS IRENAEI**
de adoptione. Notatur **FEVARDEN-**
TIVS. Irenæi in doctrina de christo errores.
Idem excusatur. III. **EVSEBII** de **MARCEL-**
LO Ancyrano, adoptionis patrono, testimonium.
Quid significet *Quous & Deus* in loco de christo.
MARCELLI doctrina. **EVSEBIVS** defenditur
CONTRAPETAVIVM. IIII. **ARIJ** nefanda doctri-
na. **LOCUS ATHANASII**, ab aliis neglectus.
V. Idem **ATHANASIVS** defenditur. *Disputa-*
tio in concilio NICAENO, ei supposita.
VI. **MARII VICTORINI** de adoptione senten-
tia. VII. **HILARII** de eadem effatum. No-
tantur **AGOBARDVS** et **HINCMARVS.** Dissen-
sus codicum Hilarii. **CVSTANTII** et **GERMO-**
NII pugna. Vera **HILARII** scriptura probatur.
Alterum **HILARII** testimonium. VIII. Ter-
tium **HILARII** testimonium. Idem defenditur.
VIII. **HIERONYMI** locus ex **AGOBARDO.** No-
tatur **MARTIANAEVVS.** Laudatur **VALLARSIVS.**
AVDENTII; aut **SABBATII** libellus, Hieronymo .

)(

falso

NOTITIA SECTIONVM

falso adscriptus. X. BONOSI hzretici doctrina de adoptione. XI. DIODORVS *Tarsensis* & THEODORVS *Mopsuestenus*, Nestoriani. Fa- uent adoptioni. LEONTIVS male vocatur *By- zantinus*. XII. APOLLINARIS *iunioris* qualis error. Exprobrat orthodoxis adoptio- nem. GREGORIUS *Nyssen* fallitur. Euty- chianifino fauet. XIII. CYRILLVS *Alexan- drinus* fauet adoptioni. Confutantur NAT. ALE- XANDER et PETAVIVS. XIII. LEPORIVS qualem finxerit adoptionem. XV. LEO ma- gnus excusatur. XVI. ALCIMI AVITI dõ- gma. AGOBARDI locus. Notatur ALEXAN- DER. XVII. FACVNDVS adprobat adoptio- nem. Laudatur PETAVIVS. XVIII. Litu- gia Mozarabica, num adoptionem defendat? ALCVINI error. Codicum MSS. in Hispania fortuna. XVIII. THEODISCI; sine THEO- DISCVLI hzresis. Locus BEDAE.

CAPVT SECVNDVM

QVO HISTORIA ADOPTIANORVM SE- CVLI OCTAVI ET NONI, ID EST, ELIPANDI ET FELICIS EXPO- NITVR.

SECTIO PRIOR

QVAE HISTORIAM CONTROVERSIÆ COMPLECTITVR.

I. Tractandi ordo. II. ELIPANDVS quis fuerit. Quando sit natus. Eius laudes.

AL-

ALCVINI adulatio. III. FELIX. Num Gal-
lus; an Hispanus. Vrgella, qualis vrbs. ADO-
NIS locus corruptus. FELICIS laus. Eius opu-
sculum contra Saracenos. IIII. Dogmatis de
adoptione fons. Num a Mahumedanis repeten-
da. Notantur BARONIVS, MARIANA et MA-
DRISIVS. Defenditur BASNAGIVS. Presby-
teri Cordubenses num primi inuentores. Bono-
fiani erroris auctores veri. Præclarum CAROLI
M. iudicium. V. ELIPANDVSne; an FELIX
primus doctrinam tradiderint. FELICIS locus,
male intellectus. Controuersæ sententiæ coniu-
guntur. VI. *Epistola* ELIPANDI ad FELI-
CEM. Huius *responsio*. Vtraque periit. Quan-
do illæ scriptæ. Binæ ADRIANI I. *epistola*.
VII. Doctrinæ propagatio. Locus IONAE *Au-
relianensis*. Adoptionum patroni et sectatores.
ARCARICI *epistolæ* fictæ. VIII. Hostes ELI-
PANDI. ADRIANVS P. R. Codex Carolinus
misere turbatus. Error papalis. VIII. BEA-
TVS quis fuit. Colitur vt sanctus. Eius sce-
lerata vita. ETHERIVS episcopus. X. Vtrius-
que studia contra hæresin. ELIPANDI ad Fide-
lem *epistola*. XI. Eiusdem symbolum fidei.
Est suppositum. XII. BEATI et ETHERII
locus illustratur. Vtriusque *libri duo aduersus
Elipandum*. Quis eos scripserit. MABILLONII
error. Varie opusculi editiones. XIII. Con-
cilium Narbonense. Eius acta. Sunt corrupta.
Varie doctorum de illis sententiæ. Aera Caro-
lingica. *Imperatoris* titulus, Carolo ante ann.

DCCC tributum. **LABBEI** & **CAVEI** error.
XIII. Concilium Ratisbonense. Cur Carolus M.
 controuerſiam cognouerit. Loca veterum de con-
 cilio. **IONAS Aurelianensis** a **BINIO** male expo-
 ſitus. Quæ Ratisbonæ vere geſta ſint. Comitia
 ibi habita. Diploma Aquileienſe. Carolus con-
 ciliĩ præſes. **XV.** Felicis iter Romanum. Lo-
 ca historicorum. **ANGILBERTVS** quis fuerit.
 Noua coniectura. **XVI.** **ELIPANDI** ad Fe-
 licem epiſtola, quando ſcripta. Illuſtratur et
 emendatur. **MADRISIVS** laudatur. **XVII.** **AL-**
CVINI itinera in Galliam. Cauſſa tertii. Vati-
 cinium de illo. **XVIII.** Illuſtriſſimi **BVNAVII**
 elegans coniectura. **FELICIS** ad hæreſin reditus.
RICHODVS Treuirenſis. **THEODVLPHVS Au-**
relianenſis. **ALCVINI** et **FELICIS** mutuz epiſto-
 læ. Opusculum huius deperditum. Controuerſia
 chronologica dirimitur. **XVIII.** Conci-
 lium Francofurtenſe. **XX.** De illo teſtimonia
 historicorum. Chronici Moiffiacenſis depraua-
 tiones. **XXI.** Acta concilij. *a)* **ADRIANI I**
 epiſtola ad Hiſpanos. Differentia inter *Hiſpa-*
niam & **GALLICIAM**. Quando illa fuerit exara-
 ta. **XXII.** *b)* Libellus epiſcoporum Italiz. Eſt
 idem cum **PAVLLINI** ſacroſyllabo. Huius laus.
 Variæ & discrepantes opusculi editiones.
XXIII. *c)* epiſtola ſynodica epiſcoporum Germa-
 niz et Galliz. De illa noua coniectura.
XXIII. *d)* epiſtola Caroli ad Elipandum. Eius
 ſymbolum. **XXV.** *e)* canones concilij. Eo-
 rum fata. De illis coniectura. **XXVI.** Ad-
 ditur

ditur his epistola ELIPANDI ad Carolum, à FLO-
RO nuper edita. FLORVS reprehenditur. ELI-
PANDI epistolæ ad synodum partes. XXVII. Di-
sputatur de concilii tempore. Diploma Caunen-
se. XXVIII. De loco. Palatium Francofur-
tense. De numero præsentium. Locus PAVL-
LINI illustratur. Beneuolentiæ Caroli erga Al-
cuinum specimen. Notatur MARIANA.
XXVIII. Quis locus fuerit Carolo, et legatis
pontificis. ADONIS locus emendatur. XXX. Num
synodus fuerit vniuersalis. Rerum gestarum ne-
xus. XXXI. Confutantur narrationes AVEN-
TINI, PLATINAE, et MARIANAE.
XXXII. Concilium Foroiulienſe. Eius acta.
Tempus. XXXIII. PAVLLINI libri tres ad-
uersus Felicem. Eorum chronologia. Fragment-
um epistolæ eius ad Carolum. XXXIII. Con-
cilium Toletanum fictum. XXXV. ALCVI-
NI epistolæ ad Elipandum, et ad monachos Go-
thiz. XXXVI. Eiusdem libri septem aduersus
Felicem. Quando compositi sint. Præfatio ope-
ris. Eiusdem epistola altera ad Carolum. Ter-
tia epistola. XXXVII. BENEDICTI *Anianensis*
studia aduersus adoptianos. Quatuor eius opu-
ſcula. MABILLONII error. XXXVIII. AL-
CVINI ad fratres Lugdunenſes epistola.
XXXVIII. Concilium Romanum. Actorum
eius fragmenta. Celebratum *præcipiente* Carolo.
Tempus eius definitur. XXXX. Legatio in
Hispaniam. Rationes eius veræ. Aliorum con-
iecturæ. XXXXI. Conuentus Aquisgranensis.

ADONIS testimonium deprauatum. XXXXII. FELICIS confessio fidei. XXXXIII. ELIPANDI ad Alcuinum epistola. ALCVINI libri quatuor aduersus Elipandum. Eiusdem epistola ad virginem. XXXXIII. Fabula de ELIPANDI poenitentia confutatur. XXXXV. FELICIS acta Lugdunensia. Eius mors. AGOBARDI liber aduersus Felicem.

SECTIO POSTERIOR

QVA DE DOCTRINA ELIPANDI ET FELICIS DISQVIRITVR.

I. Instituti ratio. II. Quid FELIX de imaginibus statuerit. DVNGALI locus, ab aliis omissus. III. Quis Hispanos aduicauerit Arianismi. Epistola Socinianorum in Anglia ad legatum Maroccanum. IIII. Num de diuinitate Spiritus sancti peruerse docuerint. V. Incusantur Nestorianismi. Quinam calumniam ab illis depulerint. VI. Quis controuersiam dixerit *λογομαχικην*. Notantur veterum loca, quae his fauent. VII. Proponuntur de doctrina Elipandi et Felicis historicorum effata. VIII. Laudatur illorum orthodoxia in doctrina de diuina christi natura, de trinitate, de vera christi humanitate, de humana christi naturae *αναμαρτησια*, de persona christi, de communicatione *αποτελεσματων*, de ecclesia et papa. VIII. Contra enarrantur eorum errores de adoptione filii Dei, VIII. de regeneratione christi, X. de christo,

christo, deo nuncupatio, XI. de seruitute christi, XII. de ignorantia christi. XIII. Theologiz Felicianz summa.

CAPVT TERTIVM

QVO HISTORIA ADOPTIANORVM IN
DE A CAROLIM AETATE AD NO-
STRA TEMPORA EXPONITVR.

I. Argumentorum nexus. II. OECUMENIVS adoptioni est addictus. III. ITHYMIIVS *Zigabenus*. IIII. Et FOLMARVS. Contradicunt ei ADAMVS *Reicherspergensis* et GERHOHVS. Locus GERHOHI illustratus. Num GILBERTVS *Porretanus* fuerit adoptianus. STEVARTIVS fallitur. GERHOHVS Lutheranus. V. Fata doctrinz huius inter scholasticos. Quid senserint PETRVS *Lombardus*, THOMAS *Aquinas*, IOANNES DVNS *Scotus*, DVRANDVS a S. PORTIANO, IOANNES MAIOR, alii. VI. Dissidia pontificiorum. VII. GEORGII CALIXTI programma. Eius scopus. Vera sententia. DORSCHVS quid reiecerit. Alii hostes. VIII. REINBOTHII et DANNHAVERIDE hac re scripta et opiniones. VIII. IO. TOB. MAIOR defendit adoptionem. Quenam sit eius sententia. THOM. REINESII epistola. Eius consilium, BARONIUM confundendi. MAIORIS constantia. X. Quinam ex nostris theologis adoptionem reiecerint. Commendatur FORBESIVS. XI. Socinianorum de adoptione nugz.

CAPVT

CAPVT QVARTVM

QVO DOCTRINA ADOPTIANORVM
DIIVDICATVR.

- I. Propositi ratio. II. Status contro-
uersæ. Quisnam sit filius naturalis, quisne ado-
ptivus. III. Confutatur adoptio Ariana.
III. Christus homo est filius dei. V. Refelli-
tur adoptio Nestoriana. VI. Concreto huma-
næ naturæ competit filiatio per vnionem persona-
lem. VII. Quomodo secus senserint *Felicia-
ni*, *Calixtini* et MAIOR. Quid inter illos sit dis-
criminis. Auctoritas concilii Francofurtensis.
VIII. Cur nulla placeat adoptio. Opusculi
clausula.

**HISTORIA
ADOPTIANORVM.**

ALSO WITH
AN APPENDIX

CAPVT I.

QVO

HISTORIA ADOPTIANORVM SECVLORVM SEPTEM PRIORVM EXPONITVR.

I.

Quo certius est, omnem salutis nostræ constantis et perpetuæ spem in salutari de christo Θεανδρωπῶ, eoque, vt repararetur amissa a nobis gratia cælestis, cruenta morte adfecto, esse repositam; eo minus credimus, quenquam mirari, quid sit, quod in ea explananda, confirmanda defendendaque omni tempore sanctioris ordinis doctores laudabilem collocauerint operam. Id vero miramur, nonnullos ex his eo progressos esse, vt varias proferrent de argumento, quo nihil sanctius, nihil salutarius, nihil deni-

que sublimius potest cogitari, quæstiones, non solum inanes ac futes; sed etiam ita comparatas, ut incautos homines ad errores deducerent grauissimos apertisque dei effatis contrarios. Quam fatius fuisset, credere ea, quæ summum numen de filio suo, æternæ nostræ felicitatis auctore, litteris consignanda curauit; quam indagare res supra ingenii humani vires positas: vix imprudentiæ notam illi effugient, qui dum subtilius de illis disputarent, sæpenumero peruersarum opinionum corruptelis eas deprauarunt. Luculenter hæc dogmatis confirmantur exemplo, de quo omnis nostra est instituta disceptatio. Satis enim est ad consequendam futuram illam felicitatem, quæ nec mente concipi, nec verbis potest exprimi, persuadere sibi firmissime et penitus in animum demittere, Iesum Nazarenum, a Matia virgine in lucem editum, verum esse filium dei: duplicem ideo in eo inesse naturam, et diuinam et humanam: vtramque denique arctissimo *ὑποστάτως* vinculo ita esse coniunctam, ut alteram ab altera nefas sit diuelli; aut separari. Egregie ergo sibi aliisque veteres doctores consulissent, si simplicem integramque veritatem mente animoque amplexi, sese ab inuestigandis huius *μυστηρίων* rationibus prorsus abstinuissent; nec nouas ac sæpenumero ad explicandas, quas rectius conceperant, sententias, prorsus ineptas excogitassent loquendi formulas; nec subtiles ac difficiles protulissent
de

de hac re quæstiones. His enim effecerunt, vt alii nanciscerentur occasionem, de primario doctrinæ christianæ capite peruerse sentiendi: ad ostendendam ingenii vim in vtramque partem satis impie disputandi ac ciuitati christianæ ingens adferendi detrimentum. Cuius generis omnino fuisse credimus quæstionem, num christus homo filius dei sit adoptiuus; an naturalis? inter viros doctos omni tempore ita controuersam, vt nec nostra ætate eorum omnium, qui christum dei filium colunt, de illa sit consensus. Quamuis enim seculo maxime a partu virginis octauo, quum **ELIPANDVS** ac **FELIX** acrius suam de christo dei filio adoptiuo defenderent opinionem ac latius disseminarent, de hoc argumento fuerit disputatum; euident tamen est, illos nequiquam huius formulæ ac errorum, qui ex inepta formula orti sunt, fuisse auctores; sed ante istud æuum extitisse grauissimos christianæ doctrinæ magistros, perinde ac doctores prauos atque hæreticos, qui idem sentirent: saltem eadem vterentur *filii dei adoptiu* formula, quum de christo homine loquerentur. Hanc ob causam, vt satisfiat, quod suscepi, Adoptianorum historiam enarrandi muneri, arduo quidem ac difficili; sua tamen iucunditate atque vtilitate mihi commendato, sentio necessitatem mihi esse impositam, paullo altius remordiendi, dogmatisque de christo filio dei adoptiuo origines ab ista ætate, qua inuentum fuit, repetendi

ac dilucide demonstrandi, quomodo singulis fere æræ christianæ seculis fuerit propagatum.

II.

Dicendi ergo initium mihi a seculo post restitutam a christo nostram salutem *secundo* ducendum esse videtur, quod præ aliis IRENAEVS, Lugdunensium sacrorum antistes, doctrinæ virtutisque fama illustravit. Exstat illius effatum, cuius auctoritate nonnulli ad id adducti fuere, vt primum eum dogmatis de christo filio dei adoptiuo esse auctorem, sibi persuaderent. Verba IRENÆI, a vetere interprete latine expressa, hæc sunt ^{a)}: *propter hoc verbum dei homo, et qui filius dei est, filius hominis factus est, ut adoptionem percipiens, fiat filius dei*; græca vero, quæ THEODORETVS ^{b)} benigniori fato nobis seruauit, ita se habent: *εἰς τὸτο γὰρ ὁ λόγος ἀνθρώπος, ἵνα ὁ ἀνθρώπος, τὸν λόγον χωρήσας, καὶ τὴν υἰοθεσίαν λαβὼν, υἱὸς γένηται*. Primus, quantum scimus, locum hunc notauit DESIDERIUS ERASMVVS *Roterodamus* ^{c)}, ac dum hæc scripsit: *eodem in loco sanctus Irenæus dicit, christum iuxta humanam naturam adoptatum, ut fieret filius dei*, haud obscure significauit, quamnam illius esse sententiam, censeret. Post ERASMVVM,

FRAN-

a) *Contra hæreses libr. III cap. 19 p. 212 edit. MASSETI.*

b) *Dial. I p. 35 tom. IV oper. edit. Paris.*

c) *Argument. in libr. III Irenai.*

FRANCISCVS FEVARDENTIVS. ^{d)}) bene perspexit, omnino testimonium IRENAEI hanc habere difficultatem, vt nisi commoda interpretatione ea explicentur, illum in erroris vocemus suspensionem. Prudenter tamen ac dubitanter de hac re dixit sententiam: *superest ergo, vt his aut voce adoptionis, quam usurpat Irenæus, eam gratiam, donum beneficiumque intelligamus, quibus in unitatem personæ, sine ullis suis præcedentibus meritis, humanam nostram naturam ex virgine filius dei adsumsit; aut quod acutis et doctis viris longe rectius videtur, illa Irenæi verba non ad ipsum christum, sed ad cætum piorum hominum referenda sunt, quos passionis, sanguinis et mortis suæ beneficio atque efficacitate, in adoptionem filiorum dei misericorder assumerit.* Duplicem ergo monstrat viam, ad absoluendum IRENAEVM a prauæ opinionis suspensione. Quæ primo loco commendat, friuola sunt atque in pium virum admodum iniuriosa. Hæc enim si admittantur, necesse est, vt illum christum verum esse deum negasse, statuatur. Quum seruatorem *per adoptionem filium dei factum esse*, aperte tradit, si adoptionem istam cum FEVARDENTIO de natura humana, quam sibi adiunxit, explices, ea, quæ de *filio dei* addidit, aut ad naturam eius humanam, aut ad diuinam sunt referenda. Atqui de humana non vult Gallus ea accipi, siquidem ne-

A 4

gat

d) Adnot. in b. l. a MASSVETO editioni IRENAEI adiect. p. 134. 135.

gat id, quod consequens est, ut christum hominem filium dei esse adoptivum, IRENAEVS crediderit, adeoque fateri eum oportet, Lugdunensi doctore hanc fuisse opinionem, christum coepisse esse filium dei, cum a Maria virgine susciperetur in lucem, eumque, si tum coeperit esse filius dei, antea nec dei filium, nec deum exstitisse. Quare non miror, interpretationem istam, a vera IRENAEI sententia maxime alienam, a nemine fuisse probatam. Posterior explicatio, qua IRENAEVM de nostra adoptione hæc locutum esse, coniicitur, eruditis viris magis placuit. Quamvis GABRIEL VASQUEZIVS ^{e)} fecus sentiat, atque IRENAEVM omnino sententiam de adoptione humanæ christi naturæ adprobasse; alium vero sensum extortum esse, grauitè pronuntiauerit; opposuit tamen ei sese THEOPHILVS RAGNANDVS ^{f)}: *pro sancto Irenæo, inquit, nulla talis excusatio est necessaria. Aperte enim per eum, quem adoptionem recipere dicit, designat unumquemque nostrum; non autem christum, ut aduersarius imaginatur.* Eidem sententiæ subscripsit IOANNES FORBESIVS A CORSE ^{g)}, ac quum ERASMO potissimum contradiceret,

e) In III part. Thom. quæst. XXIII diff. 89 cap. 15 Tom. I p. 716.

f) Tr. de attributis christi domini sect. II cap. I §. 98 tom. II oper. p. 47.

g) Instruçt. hist. theol. libr. VII cap. 7 §. 4 tom. II oper. p. 275 sq.

ret, his vsus est verbis : *sed Erasmus, alioquin acutus aestimator, hic incauta iudicii praecipitatione lapsus est; nam adoptionem Irenaeus non christo; sed nobis per christum tribuit: sicut caput illi attente legenti fiet manifestum.* Quæ extremo loco monet vt rectius capiantur, omnisque controuersia rite queat diiudicari, non possum non hæc IRENAEI verba, quæ testimonium nostrum consequuntur, recitare: *non enim poteramus aliter incorruptelam et immortalitatem percipere; nisi adunati fuissetus incorruptelæ ac immortalitati. Quemadmodum autem adunari possemus incorruptelæ et immortalitati; nisi prius incorruptela et immortalitas facta fuisset id, quod et nos: vt absorberetur, quod erat corruptibile, ab incorruptela, et quod erat mortale, ab immortalitate, vt filiorum adoptionem perciperemus.* In his quum præcipuum opinionis huius, qui huic fauent, præsidium positum esse, autumant, omnes consentiunt, IRENAEVM nihil aliud tota hac oratione significasse, quam filium dei ea de caussa factum esse hominem, vt nos adoptionis frueremur beneficio. Ita censuerunt: DIONYSIVS PETAVIVS ^{b)}), NATALIS ALEXANDER ⁱ⁾), RENATVS MASSVETVS ^{k)}), atque ex nostris GEORGIUS CALIXTVS ^{l)}), vt alios silentio præteream. At

A 5

vero,

b) *Dogmas, theol. de incarnat. libr. VII cap 4 §. 1 tom. V p. 336.*

i) *Histor. eccles. sec. VIII diff. 7 §. 11 tom. V p. 804.*

k) *Not. in Irenaei loc. cit. p. 212.*

l) *De persona christi p. 89 sq.*

vero, si quid mihi videatur, ingenue dicere licet, tot præstantissimorum virorum auctoritate, quamvis de illa nihil detrahere sit animus, me non commoueri patiar, ut cum illis IRENAEI verbis vim inferam, ac contra claram eius sententiam pugnem, quam verbis illis expressit. Etenim dum sine partium studio, quæ ille scripsit, mecum reputo, aut cæcum me esse oportet; aut confiteri, eum verba: *ὁ ἰσοθεσίαν λαβὼν*, quæ in controuersiam vocantur, non de christianis piisque hominibus; sed de ipso christo pronuntiasse. Quum docti viri consentiunt, IRENAEVM monumenta sua exarasse græce ^{m)}, graues sane sunt causæ, cur in hoc testimonio explicando potius græca, quæ THEODORETUS exhibet; quam latinam eorum versionem, sequendum sit; nisi, malis de THEODORETI fide derogare. Hunc de suo nonnulla adieciisse, suspicatus est PETAVIUS; sed id de nostro effato dici nequit, siquidem græca cum latinis ita conueniunt, ut leuissimum inter ea sit discrimen. Attente nunc velim quemque legere hæc verba: *εἰς τὸτο γὰρ ὁ λόγος ἀνδρωπός, ἵνα ὁ ἀνδρωπὸς τὸν λόγον χωρήτας, καὶ τὴν ἰσοθεσίαν λαβὼν υἱὸς γένηται θεῷ*. An non manifestum est, posterioris orationis partem

m) Legas eundem, quem laudauimus MASSVETVM *diff. II in Irenæum* §. 57 p. 99 sqq. REMIG. CEILLER in *histoir. generale des auteurs sacres et ecclesiastiques*, tom. II p. 197. et venerandum patrem in *hist. eccles. nou. test. Sec. II cap. I. §. II p. 624.*

tem vnam eandemque complecti propositionem, cuius, vt philosophorum vtar formulis, subiectum vox ὁ ἀνθρώπος; prædicatum vero υἱὸς θεοῦ γένηται constituent. De homine, quem christum esse, nemo negauit, bina et inter se apta et artificio coniungendi vocis vinculo connexa, adfirmat: alterum, humanam christi naturam cum diuina mixtamⁿ⁾; alterum, eum fuisse adoptatum; vtrumque vero eo consilio addit, vt explicet, quoniam modo factum sit, vt christus homo esset filius dei. Nisi omnia me fallant, satis perspicue IRENAEVS significat, christi humanam naturam, facta inter illam ac diuinam vnione, quam ineptè per *χωάναν* designat, a deo fuisse adoptatam, ideoque euenisse, vt christus homo fieret filius dei; siue potius filii dei nomen, dignitatem ac iura consequeretur. Neque ea quæ insequuntur, contra hanc

n) Hæc IRENAEI sententia manifesto erronea est, siue graeca, siue latina admittantur. THEODORETVS enim eam expressit per *χωάναν*; latinus interpres per *miscendi* vocabulum. At quis rerum christianarum tam expertus sit, vt ignoret, vtramque formulam vnioni vtriusque christi naturæ declarandæ prorsus ineptam esse, hincque alteram in concilio Ephesino, tanquam Nestoriani errori consentaneam; alteram in concilio Chalcedonensi, quod Eutychianismo faueret, fuisse damnatam, et contra eam statutum, duas in christo naturas ἀχωρίστως et ἀσυγχύτως, id est, siue *mixtione* esse coniunctas. Conf. præter innumeros alios IO. FRANC. BVDDEVM *instit. theol. dogm. libr. IV cap. 2 §. 8.*

hanc sententiam pugnant; sed confirmant potius illam, siquidem manifesto docent, institui ab IRENAEO adoptionis christi cum nostra comparationem. Verba enim: *nisi prius incorruptela et immortalitas facta fuisset id, quod et nos*, id est, deum verum nostram naturam sibi adiunxisse, cum his: *ut absorbere-tur, quod erat corruptibile ab incorruptela, et quod erat mortale, ab immortalitate*, coniuncta, idem significandi vim habeant, quippe humanæ christi naturæ per unionem cum diuina accessisse attributa, infinitæ alioquin propria, hocque factum esse, quod addit, *ut filiorum adoptionem perciperemus*. Verum ergo est, loqui IRENAEVM de adoptione nostra; sed ita loqui, ut eam de adoptione christi, ante facta, ortam esse concludatur. Quale sit adoptionis genus, de quo hæc fuerint pronuntiata, paucis declarabo. Certum est, discerni a nostro naturam humanam adsumtam ab adoptione; neque id eget probatione, unionem vtriusque naturæ constitui adoptionis principium. Quare non dubito, *adoptionem* IRENAEI eandem fere esse cum *communicatione idiomatum*, quæ in scholis nostris ita explicatur, ut vtrique naturæ ea, quæ alterutri fuerint propria, facta sit communio, hincque ex illius sententia quum *filii dei* nomen proprio iure ad diuinam pertineat, illud ad humanam esse translatum; hocque *adoptionis* voce significari. Ita licet minus apte rem
ex-

expresserit; erroris tamen grauioris adcusari nequit IRENAEVS.

III.

Sub initio seculi quarti MARCELLVM *Ancyranum* doctrinae de adoptione christi addixisse animum, EVSEBIVS *Cæsarensis* tradit. Hic enim quum MARCELLVM reprehenderet, quod de christo non filii dei; sed tantummodo *verbi* nomen vsurpare consueuerit, argumentum quoddam, quo is vsus est, adfert, ita expressum ^o): καὶ διὰ τὸτε ἔχ
 υἱὸν θεῷ ἑαυτὸν ὀνομάζει, ἀλλὰ πανταχῶς υἱὸν
 ἀνθρώπου, ἵνα διὰ τῆς τοιαύτης ὁμολογίας, θέ-
 σει τὸν ἀνθρώπον, διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν κοινω-
 νίας, υἱὸν θεῷ γενέσθαι παρασκευάσῃ. Verba
 hæc latinus quidem interpres, quem RICH.
 MONTACVTIVM esse ferunt, sic conuertit:
 e. hanc ipsam ob rationem, nullibi se filium dei
 nominat; ubique autem filium hominis, ut per
 hanc confessionem notum faceret, eum, qui re-
 vera erat filius hominis, propter communionem
 illam, filium dei constitutum; at manifestum
 est, eum MARCELLI sententiam haud esse
 adsequutum. Melius tamen eam alibi ^p) ex-
 plicauit, dum MARCELLVM significasse,
 scribit: τὸν ἀνθρώπον, nempe φύσει, θέσει fa-
 ctum esse filium dei propter illam κοινωνίαν.
 Quod si ergo cogitamus, hoc esse verborum
 φύσεως

o) De eccles. theol. libr. I cap. 16 p. 77 editionis Parisiensis, quæ vna cum eiusdem Eusebii demonstratione euangelica MDCXXVIII prodiiit.

p) Not. ad h. l. p. 19.

Φύσας et Θεσας, si de filiis dicantur, discrimen, ut illud ad filios *naturales*, - hoc, quia *adoptionis* indicandae vim habet, ad *adoptiuos* referatur ^{q)}, neminem dubitare, confidimus, quin MARCELLVS christum filium dei dixerit adoptiuum. At vero cur ita statuerit, quoque modo sententia eius sit capienda, accurate definire, eo difficilius; quo magis eruditi viri de vniuersa MARCELLI doctrina dissentiunt. Etenim qui cum EVSEBIO, BASILIO, THEODORETO, EPIPHANIO, CHRYSOSTOMO aliisque sibi persuadent, MARCELLVM nostrum in eodem fuisse errore cum Sabellio: negasse, christum esse ὑπέστασιν diuinam, a patre diuersam: dixisse eum ἀγέννητον, id est, a patre ab æterno non genitum: ac tradidisse, quod coeperit esse filius dei, quum humanam sibi iungeret naturam ^{r)}; non possunt sibi temperare, quin formulam, qua christum esse Θεσας filium dei docuit MARCELLVS, ita explicant, ut ille christum verum esse filium dei, negauerit. Sed

qui

q) Bene hoc notauit DIONYS. PETAVIVS *dogm. theol. de incarnat. libr. VII cap. I §. 3 p. 326.* Consentiant scriptores Græci inferioris ætatis, qui Θεὸς πατὴρ, Θεὸν μῆτηρ, hisque similia frequenter dixerunt. Quam in rem consulas CAROLVM DV FRESNE *gloss. Græc. tom. I p. 493*, et virum celeberrimum IOANNEM ALBERTI *not. in Hesych. tom. I p. 1705.*

r) Erroris huius Marcellum adcurat EVSEBIVS *contra Marcell. libr. I cap. 1 p. 6, lib. II cap. 10. 17. 18 et alibi.*

quæ a partium studiis animum auocare solent cunctaque, quæ MARCELLVS ipse dixit, non quæ dixisse fertur ab hostibus, sedulo expendunt'), facile intelligunt, eum neutiquam christum esse deum, negasse, ideoque ea, quæ de filio adoptiuo pronuntiavit, ad humanam naturam tantum esse referenda. Maximum omnis controuersiae momentum in hac MARCELLI sententia positum esse videtur, qua christum Θεοῦ dei filium, διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν κοινωνίας, pronuntiavit. Miror fane, doctos viros, qui in explicandis MARCELLI dogmatibus studia sua collocarunt, neglexisse, ad eam animum aduertere. Quod si verba ista de vnione ὑποστατικῇ et, quæ ex hac orta est, idiomatum vtriusque christi naturæ communione, interpretari liceat, nihil fane est, quod in MARCELLO iure reprehendas, præter nouum, rei que significandæ ineptum Θεῶς, nomen. Multo minus ferenda est DIONYSII PETAVII') coniectura,

ra,

3) Conf. BERNH. DE MONTFAUCON in *diatr. de causa Marcelli Ancyranæ*, quæ eiusdem collectionis nouæ patrum et scriptorum græcorum tomo II p. 51 est præmissa, cap. III §. 3. 4: aliosque, qui de hæresi Marcelli exposuere, laudatos a venerando patre in *hist. eccles. nou. test.* p. 1515.

4) *Dogmat. theol. tom. V. p. 336.* Ita sensisse PETAVIUM, nemini mirum videbitur; nisi ignorauerit prorsus, quam iniquum erga EVSEBIUM vbiuis prodiderit animum, iure suo reprehensus a GVIL. CAVEO in *luculenta diff. de Arianismo* Enselii eum duabus aliis *histor. litt. script. eccles. tom. II adiuncta*, p. 45.

ra, EVSEBIVM ipsum eodem fuisse captum errore, cuius MARCELLVM insinuat, ita vt perinde ac postea Nestorius diuinam ab humana separaret natura. Bis peccat PETAVIVS, quum EVSEBIVM in suspicionem prauæ opinionis vocare sibi sumit, licet nulum rei proferat argumentum; ac quod *κοινωνία* MARCELLI eandem esse cum Nestoriana, perperam scribat.

III.

De ARIO eiusque sectatoribus eo minus dubitandum est, quod adoptiui filii dei nomine sæpenumero vsi sint, quo ad commodatius illud fuit ad scelestam doctrinam explicandam. Quæ quum a tot præclare doctis viris *) enarrata atque ex præstantissimis vetustatis monumentis eruta fuit, commode eodem labore posse supersedere mihi videor. Satis enim mihi est, rite comprobare, ARIVM christum habuisse et adpellasse filium dei non naturalem; sed adoptivum, nec, quod omnes norunt, retulisse adoptionem ad humanam; sed ad diuinam ipsam naturam, ad quam oppugnandam, quicquid in eo erat ingenii, aut doctrinæ, aut diligentiae, immani scelere contulit. Is ergo quum animum induceret ac publice profiteretur, christum non esse filium dei *ὁμοόσιον*, ex substantia patris ab æterno

*) Notitiam eorum suppeditant. IO. ALB. FABRICIVS *biblioth. Græc. vol. VIII p. 308 seq. et ven. pater in der Einleit. in die Religionsstreit. ausser der E. L. K. vol. IV p. 96.*

æterno genitum, eiusdemque cum patre dignitatis et gloriæ, nisi omnia me fallant, initio sese ab *adoptionis* nomine callide abstinuit. Legimus enim, eum sententiam suam de grauissimo omnium doctrinæ christianæ capite, ita declarasse: ἡ ἐκ ἐξ ἁληθινὸς θεὸς ὁ χριστὸς, ἀλλὰ μετοχῇ καὶ αὐτὸς ἐθεοποιήθη, *christus non est deus verus; sed participatione et ipse deus factus est* *), et alibi *): ὁ γὰρ ἐστὶ τῷ πατρὶ ἰδίον, καὶ φύσει γέννημα ὁ λόγος, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς χάριτι γέγονεν. ὁ γὰρ ὢν θεὸς τὸν μὴ ὄντα υἱὸν πεποίηκε, τῇ βελῇ, ἐν ἣ καὶ τὰ πάντα πεποίηκε καὶ ἐδημιούργησε καὶ ἔκτισε καὶ γίνεσθαι ἡθέλησε, *non enim verbum proprius est et naturalis patris fetus; sed gratia id illi quoque tributum est. Deus enim, qui semper est, filium, qui non erat, eadem voluntate, qua cetera omnia fecit, produxit, creauit et existere voluit.* Qui hoc paullo curatius expenderit, facile intelliget, *ARIUM* non satis caute hæc pronuntiasse. Certum est, eum nihil de *υἰοθεσίᾳ* loquutum esse; at fingit *υἰοποίησιν*, quam quum de generatione non vult accipi, non potest ea non idem significare, atque *adoptio*. Elegans huc spectat

*) Ex *ARII Thalia* hæc verba recitauit *ATHANASIVS* orat. I contra *Arian*, cap. VIII tom. I oper. p. 413 edit. Benedictinor.

*) Apud *ATHANASIVM* epistol. ad episcopos *Aegypti et Libyæ* cap. XII tom. I oper. p. 282.

stat locus ATHANASII 1), ab aliis, quantum scio, non notatus, quo contra Arium ita disputat, ut cogat eos confiteri, christum perinde ac quemlibet hominem, qui cum deo reconciliatus fuit, esse filium eius adoptivum. Non nego, orationem illam gravem et doctam, quam, quum nimis longa sit, integram recitare non licet, mihi coniiciendi praeuisse rationem, ARIUM consulto initio *adoptionis* nomine numquam usum esse, licet novis illis formulis, quas excogitauerat, christum χάριτι, *gratia*, μετοχῇ, *participatione*, μετεσσίᾳ, *coexistencia* esse filium dei et Θεοποιηθέντα, *deum factum*, non genitum, eandem rem significauerit. Etenim eum postea sibi non temperasse, quominus vel *adoptionis* vocem usu reciperet, alia eius verba, quorum itidem ATHANASIVS custos est 2), abunde testantur: ἕκ ἐστι, inquit, κατὰ φύσιν, καὶ ἀληθινὸς τῷ Θεῷ υἱὸς, κατὰ ΘΕΏΣΙΝ δὲ λέγεται καὶ τῶτος υἱὸς ὡς κτίσμα, *non est secundum naturam ac verus dei filius, sed per adoptionem hic quoque filius dicitur, utpote creatura*. Quare recentiores Ario nullam intulere iniuriam, qui eum horrendi erroris adularunt, quo christum filium dei adoptivum esse, ita statuitur, ut divina eius natura per id tollatur. Nihil addimus, nisi ea, quae de hac

1) *Epist. de decret. Nicæn. Synodi cap. VI tom. I oper. 213.*

2) *Epistol. de sentent. Dionysii cap. XXIII. tom. I oper. p. 259.*

hac ARII sententia diximus, confirmari, et illustrari variis antiquiorum christiani cœtus doctorum effatis, contra Arianos prolatis, quibus sedulo demonstrarunt, christum non per adoptionem; sed per generationem esse dei filium. Ex his nominasse sufficiat HILARIUM ^{a)} et FAVSTINUM ^{b)}; alios vero eo lubentius prætermitto, quod pugnat contra instituti mei rationes, fusius hac de re disceptare.

V.

ATHANASIUS quamuis in explicanda, comprobanda, ac defendenda vera de christo doctrina confutandisque eorum, qui contra eam pugnarunt, commentis, totam consumserit vitam ac maximi de christo recte sentiendi, studii consequutus sit laudem; nihilominus non potuit erroris Adoptianorum efugere offensionem. Nec negare libet, circumferri ab eo dicta, quibus alii decipiantur. Ita enim ad hæc, quæ ARIUS ex eo roga-
 verit: μή ἄλλος ἐστὶν ὁ υἱὸς, numquid alius est filius? ATHANASIUS ^{c)} respondisse, dicitur:
 υἱὸς μὲν ἀληθινὸς τῷ θεῷ εἰς τυγχάνει ὁ λόγος
 καὶ θεὸς. ἐστὶ δὲ καὶ ὡς ἄλλος υἱὸς, ΤΙΟΠΟΙΗ-

B 2

ΘΕΙΣ

a) de trinit. libr. VI cap. 25 p. 895 oper. edit. Benedict. et libr. contra Constant. imp. p. 1244.

b) libr. contra Arianos, tom. V bibl. max. part. 2 Lugdun. p. 639.

c) Exstant hæc verba in ATHANASII disputatione habita in concilio Nicæno contra Arium cap. XXVIII tom. II oper. p. 219 edit. Benedictinor.

ΘΕΙ'Σ διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, τῆς κατὰ
 ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, *verus quidem filius dei unus
 est verbum et deus.* Est autem velut alius fi-
 lius adoptatus per templum corporis ipsius, do-
 mini nostri Iesu Christi. Sed falsam esse cri-
 minationem, contra ATHANASIVM obla-
 tam, facile cognoscimus, si reputamus, de-
 sumpta hæc esse ex libello, cuius nulla est au-
 thoritas, nulla fides. *Dialogum* enim, quo
 ista continentur, inter monimenta esse nume-
 randum, quæ ATHANASII nomen menti-
 untur; nec sine causa, vt verbis GVILIEL-
 MI CAVEI ^{d)} vtar, *figmentum monachi cuius-*
dam delirantis sequioris æui haberi, inter
 omnes nostro æuo conuenit. Legas CA-
 SIMIR. OVDINVM ^{e)}, monachos Benedicti-
 hos ^{f)}, REMIG. CEILLERVM ^{†)}, IOANN.
 ALB. FABRICIVM ^{g)}, IOANN. FRANCISC.
 BVDDEVN ^{h)} aliosque ⁱ⁾.

VI.

- ^{d)} *Histor. literar. script. eccles. tom. I p. 194.*
^{e)} in *supplem. script. eccles. Bellarmin. p. 31 et com-
 ment. de scriptor. eccles. tom. I. p. 330.*
^{f)} in *admonitione*, huic *disputationi* præmissa *loc.
 cit. p. 205.*
^{†)} *Biblioth. gener. des auteurs sacr. et eccles. tom. V
 p. 283.*
^{g)} *Biblioth. grac. vol. V p. 309.*
^{h)} *Isagog. in uniuers. theol. libr. II cap. 2 §. 4
 p. 402.*
ⁱ⁾ Aliud ATHANASII effatum a FELICE Vr-
 gelitano olim excitatum, quasi doctrinæ eius faue-
 ret, hoc loco lubentes prætermittimus siquidem
 ad hunc locum non pertinet. Consule hanc in
 rem

VI.

Maiori ergo iure in hunc censum venit FABIVS MARIVS VICTORINVS, scriptor sæculi quarti, summa laude eloquentiæ diligentiaque, in vindicanda contra Arianos doctrinæ salutaris veritate collocatæ illustris, qui apertis conceptisque verbis de christo scripsit ^k): *non sic filius, quemadmodum nos. Nos enim adoptione filii; ille natura. Etiam quadam adoptione filius et christus; sed secundum carnem*, atque oraculum diuinum, a Davide recitatum: *ego hodie genui te* ^l), adiecit. Num satis accurate de adoptione sententiam VICTORINVS effato isto comprobare, sibi sumserit; nec ne, alibi dispiciendi erit locus: sufficit, eum distincte ac definite tradidisse, christum, si diuinam eius naturam spectaueris, esse filium dei naturalem; si humanam, adoptiuum; adoptionem vero christi hominis non omni ex parte cum adoptione hominum piorum conuenire. At quale inter vtramque esse discrimen, crediderit, quamuis certa firmaque coniectura adsequi, nobis non liceat; nolumus tamen contradicere NATALI ALEXANDRO ^m), qui vnionem ὁμοῦσας

B 3

κὴν

rem IO. FRANC. MADRISIVM not. in Paulin. libr. III contra Felic. cap. 24 p. 164 oper.

^k) Libr. I aduersus Arium, siue, uti recte viri docti monent, Candidum, Arii adseclam, tom. IV biblioth. maxim. patr. Lugdunens. p. 256.

^l) Ps. II, 7.

^m) Histor. eccles. nou. Test. vol. V p. 804.

κὴν vtriusque in christo naturæ hoc loco vult intelligi, ita vt christum hominem perinde ac christum deum filium dei esse, negauerit VICTORINVS; sed recte monuerit, christum hominem filii dei nomen dignitatemque quasi per adoptionem, facta illa duarum naturarum coniunctione, esse consequutum. Si quid in adoptionis formula fuerit offensum, non male IO. FARRESIVS ⁿ⁾ ignoscendum esse monuit Afri ingenio ac valde obscuro scribendi generi, de quo HIERONYMVS ^{o)} vel sua ætate conquestus sit, ita vt libros eius *nisi ab eruditis non intelligi*, ingenue confiteretur. Nihilominus certum est, VICTORINVM *adoptiui* filii nomen christo tribuisse; de qua re præter laudatos viros, DIONYS. PETAVIVS ^{p)}, GABRIEL VASQUEZIVS ^{q)} et THEOPHIL. RAYNAVDVS ^{r)} consentiunt, licet et hic paullo subtilius testimonium nostrum de natura christi humana, gratia ac liberalitate dei ad subsistentiam diuinæ euecta, interpretetur.

VII.

Accedimus ad HILARIUM, virum doctum ac magna autoritate conspicuum, de quo omni fere tempore acrius fuit disputatum: num inter eos, qui adoptioni christi fauent,

n) *Tom. II oper. p. 276.*

o) *de viris illustribus cap.*

p) *loc. cit.*

q) *in III part. Thom. tom. I. p. 699.*

r) *Tom. II oper. p. 45.*

fauent, censendus sit; nec ne. Nostrum officium, quum id a nobis postulare videtur, vt et adcurate et breuiter, quemadmodum res gesta sit, exponamus, non possumus non primo loco controuersiae omnis origines paullo altius ordiri. Quum seculo a virginis partu octauo FELIX doctrinam de christo filio dei adoptiuo summo studio propugnaret, non neglexit, vt erroris suspicionem a se dimoueret ac sententiae suae adferret speciem veritatis, ad antiquiorum christianorum scriptorum testimonia prouocare, quibus illa confirmaretur. Inter alia protulit ¹⁾ HILARII ²⁾ effatum his verbis conceptum expressumque: *parit virgo: partus a deo est. Infans vagit; laudantes angeli audiuntur. Panni sordent: deus adoratur. Ita potestatis dignitas non amittitur, dum carnis humilitas adoptatur.* Quamuis ea nullam prorsus habeant difficultatem; neque ad diiudicandam componendamque, quam FELIX excitaue- rat, controuersiam valeant; nihilominus viri docti, qui ad confutanda quaeuis FELICIS

B 4

argu-

*) in epistola aduersus Alcuinum quae licet tristi fato interierit, seruata tamen nobis sunt illius fragmenta, quae ALCVINVS in libros, eidem epistolae oppositos transtulit: quam in rem infra fusius disputandi nanciscar occasionem. Quae ad hunc locum spectant, ea discimus ex ALCVINI testimonio paucis inter positis, a nobis recitando.

*) de trinitate libr. II cap. 29 p. 803 oper. edit. Benedict.

argumenta studia sua adhibebant, quasi in summas adducti angustias, de HILARII suffragio, FELICI auferendo, laborarunt. Nonnulli ex eorum numero præclare sibi consuluerunt ac dederunt ingenii acuti specimen, quum HILARII testimonium recte a FELICE recitari, sed perperam explicari, nec iure in partes suas trahi, monerent. Hanc contra Felicem dimicandi rationem ingressus est AGOBARDVS *). Hic enim postquam ad illustranda nonnulla HIERONYMI et AVGVSTINI effata, quae nec a nobis prætermittentur, monuisset, *adoptionis* vocem idem significare, atque *adsumendi* verbum; et vniuerso hæc pronuntiasset: *iuxta hunc modum et ceteros doctores dixisse et sensisse, ubicumque nomen et verbum adoptionis in fide dogmatibus inseruerunt, credimus*, subiecit eadem, quae dedimus, HILARII verba, ita vt eum de eorum integritate, a FELICE deprauata, ne cogitasse quidem, certum sit. At alii, vt nodum, in quem se incidisse sentiebant, non apte expedirent; sed gladio quasi dirimerent, FELICEM in fraudis suspicionem vocare, ac verba HILARII ab eo corrupta fuisse, aliis persuadere, sibi sumebant. In his princeps fuit ALCVINVS, qui aperte FELICEM malæ fidei adcusauit hocque, de patrum testimoniis, quorum auctoritate ille
 vsus

*) *libr. aduersus Felicem cap. XL tom. I oper. p. 55*
 edit. BALVZII.

usus est, verba faciens, protulit v): *quædam calliditatis tuæ nequitia subtrahis, quæ tuam hæresin damnare videntur: quædam vero consueti tibi versutia immutare, non times, ut in libris beati Hilarii fecisse videris: tu omnino peruersissime dicis: adoptatur, ubi beatus Hilarius ait: adoratur. Huius eique similium existimatione seculo nono adductus fuit HINC MARVS Rhemenfis, ut idem crimen bis FELICI acerbe obiiceret eumque HILARII codicibus nefando scelere intulisse manus, pro certo haberet. Non ei satis fuit, hæc posterorum mandare memoriæ *): et Felix, Orgellitanæ quondam ciuitatis episcopus infelix, in libro beati Hilarii, ubi idem sanctus dixerat: *carnis humilitas adoratur, tempore Caroli magni imperatoris, quoscumque hic codices arripere potuit, in omnibus adulterauit; carnis humilitas adoptatur, ut quia per veritatem non poterat, de mendacio suam adstipularetur sententiam; sed alibi etiam y) idem repetendum esse censuit, his usus verbis: sicut ipsorum, inquit, qui interfuerunt concilio, relatione didicimus, quando diuæ memoriæ dominus Carolus Felicem infelicem, Orgelitanæ ciuitatis episcopum synodali decreto hæreticum comprobatum atque comperit, etiam reuictum**

B 5

inue-

v) libr. VI contra Felicem p. 872.

x) Tract. de una, non trina deitate tom. I oper. p. 464 edit. Paris.

y) Prefat. eius libro de prædestinatione præmissa tom. I oper. p. 1.

inuenit, quia, corrupto muneribus iuniore bibliothecario Aquensis palatii librum beati Hilarii rasit et ubi scriptum erat, quia in dei filio carnis humilitas adoratur, immisit: carnis humilitas adoptatur. Hæc HINC MARVS. Quamuis summa illius fuerit apud scriptores inferioris ætatis auctoritas; tamen paucos, ne dicam, neminem, eius iudicio multum tribuisse, vel ALEXANDRI Alensis *) et THOMAE Aquinatis a) exemplo efficitur. Vterque enim HILARII verba descripsit: neuter sententiæ HINC MARI accessit, adoratur esse legendum, non adoptatur. Nihilominus negari nequit, vtramque vocem in libris, manu exaratis, inueniri. Quare nec miramur, quum HILARII monumenta typorum formis exprimerentur, editores modo adoptatur; modo adoratur adprobasse. Hoc legitur in editionibus Badiana, Basileensi; quam ERASMI diligentia acceptam ferimus, ac Parisiensi, a LVDOVICO MIRAEO in lucem emissa; illud vero non solum MARTINVS LIPSIUS, IO. IACOB. GRYNÆVS, IO. GILLOTIVS ac Parisienses, qui ter b) HILARII opera iuris publici fecerunt; sed etiam PETRVS CVSTANTIVS, qui elegantissimam præstantissimamque omnium eorum vulga-

z) in *summ. theol. part. III quæst. 10 membr. 4.*

a) *Sentent. libr. III dist. 10 qu. 2 art. 2 et summ. theol. part. III quæst. 23 art. 4 §. I.*

b) Ann. MDCV. MDCXXXI et MDCLII.

vulgauit editionem ^{c)}, receperunt. CVSTANTIVS, vt consilii redderet rationem ^{d)}, lectionem istam suscepit tuendam: ingenue confessus est, codicem scriptum Corbeiensem, quem eundem esse cum Aquisgranensi, a FELICE deprauato, nonnulli diuinarunt, in bibliothecam postea San-Germanensem translatum, exhibere verba rasa, ita vt verbum *adoptatur* in locum vocis *adoratur* surrogatum esse, manifestum sit; addidit vero, in libris antiquis et ætate FELICIS superioribus Colbertino et Carnotensi scriptum esse *adoptatur*. Insigniter ergo vir doctus, quod prudens silentio præterit, FELICEM a suspicione deprauatorum codicum liberauit. Aegre id tulit BARTHOLOMAEVS GERMONIVS. Qui quum de omnium codicum scriptorum autoritate detrahere suscepisset, quantum HINC MARI testimonium de corruptis a FELICE hæretico HILARII libris ad confirmandam eius opinionem valeat, bene intellexit; nec sibi temperauit, quin in CVSTANTIVM aspere et contumeliose inueheretur, eique et HINC MARI et ALCVINI testimonia librorumque scriptorum, ab aliena

c) *Parisiensis editio*, quæ ann. MDCXCIII prodijt. sine omni controuersia PETRO COVSTANTIO, monacho Benedictino; familiæ S. Mauri adscripto, tribuenda est, testibus BERN. PEZIO *biblioth. Benedictino-Mauriana libr. II cap. 12 p. 345* et monachis Benedictinis in *histoir. litter. de la france tom. I p. 193.*

d) *Not. in h. l.*

na manu raforum, exempla obiiceret ^{e)}.
 CVSTANTIVS, ne sibi ipse deesse videretur,
 ad ea docte grauitaque respondit ^{f)},
 argumentisque, sedulo conquisitis, quæ dixerat,
 confirmauit. Singula, quæ hanc in rem
 differuit, quo minus persequamur, quum scrip-
 tionis huius legibus impedimur, fatis sit,
 notasse, eum in labefactanda HINC MARI et
 ALCVINI fide atque in vindicanda, quos
 dixi, codicum Carnotensis et Colbertini au-
 thoritate, quam summa illis adfert antiqui-
 tas, omnem collocasse operam. At nihil
 hæc omnia valere ad GERMONIVM ab er-
 rore, in quo versabatur, auertendum. Ma-
 lam causam denuo perorandam suscepit ac
 longiorem instituit disputationem ^{g)}, in qua
 nec ingenii vim; nec humanitatem; nec do-
 ctrinam variam atque elegantem; sed libe-
 ralem illam, quæ viros bonos decet, verum
 cognoscendi et confitendi voluntatem facile
 desideraueris. HINC MARVM suum et AL-
 CVINVM defendit: contra deprauatum hæ-
 reticorum animum, ad quæuis mala perpa-
 tranda, ad fraudem omnesque artes, verita-
 tem infringendi, promptum et paratum, ve-
 hementer declamat: librorum scriptorum
 ætatem adcurate definiri posse, negat con-
 stanter

e) de veter. regum Francor. diplomat. disceptat. II
 append. cap. II p. 360 sqq.

f) in vindiciis vet. codic p. 63 sqq.

g) de veteribus hæreticis ecclesiasticorum corruptori-
 bus libr. II part. 2 p. 381-482.

stanter et lectionem *adoptatur* ante octauum seculum, quo FELIX vixit, ne auditam quidem fuisse, contendit. Quæ licet, quanto studio GERMONIVS in tuenda, quam amplexus erat, sententia, versatus sit, abunde testentur; nihilominus, illustri candoris exemplo, quod iure suo omni laude dignum est, primus ^{b)} Vaticani codicis, quo librorum HILARII pars comprehenditur, testimonium, quod CVSTANTIVS ipse ignorauit; et ei manifesto contrarium produxit: Codicem hunc omnium antiquissimum esse et sine omni controuersia octauo seculo superiorem, quo certius est; eo maior subest mirandi causa, in isto scriptum esse verbum *adoratur*; sed ita exaratum, vt luculentis signis queat cognosci, librarium vsum esse cultello ac litteram *r* in locum binarum *p* et *t* surrogasse. Verum enimvero ne fraus illa sententiæ eius refragari videatur, apte monuit GERMONIVS, non satis constare, num hæc immutatio litterarum a scriptore diligenti, qui librum illum cum exemplis anterioribus contulerat eumque, vt barbara vtamur voce, *recognouerat*, vt veram et germanam lectionem in pristinum locum restitueret; an a FELICIS hostibus fuerit suscepta, vt ne HILARIUS Adoptianorum doctrinæ fauere videretur. Alia, quæ GERMONIVS in istum locum congeffit, ne iusto sit longior nostra oratio, filemus. CVSTANTIVS

^{b)} loc. cit. cap. 9 p. 446 sqq.

TIVS respondendi officium, quod merito ab eo omnes expectabant, non recusavit; sed verbosiores opposuit GERMONIO commentationem ⁱ⁾), eaque, quanta in codicibus vetustissimis auctoritas, quantaque vis in ceteris argumentis insit, luculenter demonstra-
uit. Urget inprimis suffragium codicis Vaticanani, ac ne de illo relinquatur dubitandi locus, adfert tabulas ^{k)}), Romæ ann. MDCCVII confectas, testiumque decem, eruditione et grauitate conspicuorum manu communitas, quibus certe conficitur, seculo sexto, quo codex ille scriptus fuit, lectionem *adoptatur* pro vera ac germana fuisse habitam litterasque *pt* inferiore ætate ab aliena manu deletas ac litteram *r* atramento nigriori et recentiori fuisse adscriptam. Ad hæc licet nihil regesserit GERMONIVS; nec eum tamen mutasse sententiam, ex *epistola* intelligimus ^{l)}), quam aduersus Italos, CUSTANTII laudatores ^{m)}), exarauit. Sed progrediamur ad alios eruditos viros; qui de hac re sententiam dixerunt. Quod mireris, DIONYSIVS PETAVIVS ⁿ⁾) et THEOPHILVS RAYNAVDVS ^{o)}) eiusdem societatis vinculo cum

GER-

ⁱ⁾ in vindic. veterum codicum confirmat. part. III
p. 139-313.

^{k)} cap. V p. 183.

^{l)} edita in *memoires de Treuoux* ann. MDCCXVI
p. 989.

^{m)} in *giornale de letterati d'italia* tom. XXIII
p. 436 sqq.

ⁿ⁾ *Dogmat. theol.* tom. V p. 336.

^{o)} loc. cit.

GERMONIO coniuncti; sed ætate eo superiores, HILARIUM *adoptatur* scripsisse, non dubitarunt; nec dubitauit GEORG. CALIXTVS ^{p)}; recentiori vero æuo illustrissimus SCIPIO MAFFEIVS ^{q)} eidem sententiæ accessit eamque nouis exquisitisque confirmauit argumentis. Contra ea lectionem illam deprauatam esse ac verbum *adoratur* pro germana reputandum ante criticum istud Gallorum bellum censuere GABRIEL VASQUESIVS ^{r)}, IOANNES FORBESIVS ^{s)} et quem ægre ferimus a FORBESIO deceptum, IOANNES GEORG. DORSCHAEVS ^{t)}. Postea nonnullos ex Loiolæ familia vt sodalis prospicerent dignitati, atque in his IGNATIUM DE LAVBRVSSSEL ^{u)} et IACOBVM LONGVEVAL ^{v)} GERMONII opinionem defendisse, iisque se IOANNEM FRANCISCVM MADRISIVM ^{x)} ad-

p) *Progr. et diss. de persona christi fascic. p. 90.*

q) in *præfatione* luculenta, splendidæ *operum Hilarii* editioni, quæ Veronæ ann. MDCCXXX lucem vidit, præmissa.

r) *Loc. sæpius laudato cap. XV p. 716.* Lege, quæ contra VASQUESIVM CVSTANTIVS *vind. dic. confirm. p. 288* disputat.

s) *Instruct. theol. libr. VI cap. 6 tom. II oper p. 275.*

t) in *collat. ad concil. Francoford. Sess. III cap. 5 p. 143.*

u) in *des abus de la critique en matiere de religion tom I cap. 13 p. 130 et 131.*

v) in *histoire de l'eglise Gallicane tom. V p. 60.*

x) in *dissertat. dogmatic. de hæres. Felicis et Elipandii*, quæ tertia est inter illas, quas PAVLLINI

adiunxisse, non miramur; sed virum summum, CHRISTOPH. MATH. PFÄFFIVM *) idem statuisse, miramur. Ingenue enim confitemur, placere nobis eorum sententiam, qui vocem *adoptatur* ab HILARIO profectam esse, autumant. Quamvis codices manuscripti ita inter se discrepent, ut utrique parti favere videantur; tamen maior est auctoritas codicis Vaticani, de cuius antiquitate nec GERMONIVS derogare sibi sumsit; quam ceterorum, quorum dubia est atque incerta ætas. Accedit, id esse orationis, qua continetur, vinculum, ut nisi *adoptatur* legi velis, frigidam satis ei subiectam deprehendas sententiam. Quid, quæso, putes a viro sapiente dictum, dum scripserit, *poteslatis dignitatem non fuisse omissam, dum carnis humilitas adoraretur*? Num magi, qui christo infanti diuinum cultum tribuerunt, solam adorarunt naturam humanam. Quid, quæso, diuinæ naturæ fuit metuendum, dum christus homo adoratur? Contra ea elegans est orationis sententia, si voci *adoptatur* pristinus locus conceditur. Quemque, arbitramur, id intelligere, ubi quænam vera HILARII sit sententia, verbis his declarata, accurate expenderit. Alia hæc est, quæ ad hunc locum pertinet, quæstio, inter viros doctos, qui de lectione consentiunt, sed de interpretatione dissident,

con-

AQVILEIENSIS operibus, Venetiis ann. MDCCXXXVIII editis subiecit §. XIX p. 211.
 *) *Disp. de christo seruo* p. 22.

controuerſa. *Carnis humilitatem* idem eſſe ac *naturam humanam*, inter pleroſque conuenit. At de eo diſputatum fuit, quænam *adoptionis* ſit hoc loco notio. Simplex, orationi ipſi adcommodata ideoque ceteris anteferenda eſt ſententia AGOBARDI, quam paulo ante adtulimus, *adoptandi* verbum eandem cum voce *adſumendi* habere ſignificandi vim. Idem iudicauit CŒſTANTIVS^{a)}, atque oportune aliud eiſdem HILARII teſtimonium excitauit^{b)}, quod et ad tuendam et ad explicandam lectionem *adoptatur*, multum valet. Ita enim ſcripſit de chriſto ſponſo: *per hanc ſermonis conſuetudinem docemur, eum eſſe, qui promiſſus ſit gentibus cuique a patre eccleſiæ hereditas, per adoptionem corporis, quod ex virgine præſumturus eſſet, deſponſa ſit*^{b)}. Ex eo perſpicimus, HILARIUM verbis: *carnis humilitas adoptatur*, nihil aliud ſignificaffe, niſi quod natura humana, longe infra diuinæ maiestatem poſi-

2) Not. in Hilar. p. 802.

a) Tract. in psalm. CXXVII num. 8 p. 427 oper.

b) GERMONTIVS hoc HILARII eſſatum non ignorauit, ſed quum probe ſciret, quantum ponderis haberet ad comprobandam ſententiam, et oppoſitam, ſimili modo illud corruptum eſſe, ſibi perſuaſit atque emendandi libidine commotus *adoptionis* nomen cum *adoptionis* voce conmutandam eſſe, cenſuit, de hæret. codic. eccleſiaſticor. corruptor. p. 459 ſqq. ſed vide, quæ reſpondit CŒſTANTIVS vindic. veterum codic. confirmat. p. 7. 91 ſqq.

posita, infinitæ gratiæ documento, a filio dei sibi fuerit adscita; hac tamen lege, vt diuinam non amitteret, quam nunquam amittere potuit. His non repugnant, sed paullo accuratius rem exprimunt, qui cum THOMA Aquinate ^{c)} recte putant, *accipi adoptionem pro unione humanæ naturæ ad personam filii*, siue, vt PETAVIVS ac RAYNAVDVS pronuntiant, *pro unione hypostatica*. Perperam ac contra verborum vim ALEXANDER Aletensis ^{d)} *carnis humilitatem* non de humanitate christi, sed de hominibus, qui per christum adoptionem diuinam consequuntur, explicat. Quocumque denique modo vel HILARII verba legas; vel explices, certum est, pium virum hoc loco de christo filio dei adoptiuo haudquaquam cogitasse.

VIII.

ALIVD ad nostram ætatem peruenit eiusdem HILARII effatum, quod quo difficilius atque obscurius est; eo magis miramur, effugisse illud doctorum hominum diligentiam, quos in definienda illius de adoptione sententia elaborasse, diximus. Vt recta sit, quam instituere adgredimur, et perspicua disceptatio, primo loco recitari a me oportet

PAVL-

c) *Summ. theol. part. III quæst. 23 art. IV §. ad primum.*

d) *Summ. theol. part. III quæst. 10 membr. 4.* Mirum est, eidem sententiæ falsæ subscripsisse olim AQuINATEM *septent. libr. III dist. 10 qu. 2 art. 2.*

PAVLINI *Aquileiensis* ^{e)} testimonium, quo FELICEM ad HILARII verba prouocasse, perhibet. Ita vero ille ait: *deinde autem ponis Hilarii verba; sed non iuxta eiusdem sensum doctoris.* VBI enim ait: NATIVITAS EST; IBI FILIVS MEVS DILECTVS. VBI VERO ELECTIO EST, EX GENTIBVS ET ADOPTATIO, PER VOLVNTATEM EST; IBI FILIVS PRIMOGENITVS MEVS. *In quibus verbis videtur sibi Hilarium diuississe vnum christum more tuo, quatenus sit ex parte filius patris dilectus et ex parte primogenitus, non dilectus; sed per adoptionem filius, quum ille generationem nati ex deo patre in dilecti nomine certatim distinguere ab ea, quæ dicitur adoptio, studuerit.* Ex his facili negotio intelligitur, FELICEM, quum HILARII testimonium proferret, sibi persuasisse, pronuntiatum illud esse de christo, ita vt discrimen inter filium dei, qua deum, atque inter filium dei, qua hominem, constitueretur. At bene res se habet. Si effato hoc est vsus, atque idem, quod PAVLLINVS testatur, eo comprobare ausus est, certe eo abusus est. Quod si enim totam orationem HILARII ^{f)}, cuius partem FELIX recitauit, sedulo expendimus, eum non de christo; sed de populo Israelitico verba fecisse ac differentiam inter hanc

C 2

gen-

e) libr. III *contra Felicem* cap. 19 p. 157 edit. MANDRISI.

f) libr. XII *de trinit.* num. 15 p. 119 oper. edit. Benedict.

gentem *filium dei primogenitum* adpellatam et christum *filium dei dilectum* ostendisse, abunde cognoscimus. Quare consequens est, vt neque hoc effatum valeat ad comprobandum, HILARIUM de christo filio dei adoptiuo edidisse testimonium. Id vnum addimus, a PETAVIO, GERMONIO aliisque varia excitata fuisse HILARII loca, quæ contra *Adoptianorum* sententiam pugnant; sed de his consulto tacemus, siquidem ad vnum omnia ad confutanda Arianorum dogmata, non ad doctrinam de nomine filii dei, christo homini tributo, pertinent.

VIII.

SIMILI modo idem FELIX, sententiæ suæ patronum et laudatorem extitisse HIERONYMUM *Stridonensem*, aliis persuadere voluit. Qui id memoriæ prodidit, AGOBARDI g) testimonium, licet longum; integrum tamen describere, necessitas ipsa nos cogit, siquidem is solus HIERONYMI verba, ex libro, quem temporum iniuria nobis eripuit, desumpta, tamquam tabulam ex naufragio, nobis seruauit. *Ait beatus Hieronymus, inquit: in suo breui et elegantissimo tractatu de similitudine carnis peccati contra Manichæos: denique hoc confirmat proposita ipsa sententia, quæ primum Adam in animam viuentem factum esse testatur, nouissimum in spiritu viuificantem. Ecce cur post tam innumeros annos et incompre-*
hensa

g) libr. aduersus Felicem cap. 39 tom I oper p. 52 sqq.

hensa curricula seculorum ab omnibus mortalibus, a quibus ut qui secundum carnem natus est separatur, quod ille primus viuens, hoc nouissime viuificans, ille sibi data vix possidens, hic possidenda condonans. Quot et psalmista duobus versiculis explanauit, dicens: quid est homo, quod memor es eius, aut filius hominis, quoniam visitas eum? Homo Adam accipiendus est; filius hominis, dominus intelligendus est: qui in memoriam veteris visitatur et in defuncti recordatione spiritu salutationis impletur: quod ipsa verba exprimunt, ut rem planam videre, non sit mirum, dum et homini memoria coniungitur et filio hominis visitatio copulatur. Illi mortali quid aliud poterat superesse? huic viuificanti quid aliud oportebat infundi? Nam defunctis memoria debetur, viuificatio viuentibus exhibetur. Quod utrumque in domino per incarnationem constat impletum, quum ob primi commemorationem nouissimus visitatur et ob nouissimi visitationem saluatur et primus. Huic sensui germana est illa sententia: primus homo de terra terrenus, secundus e caelo caelestis? sine dubio ille, qui eum, quem gestabat, in baptismo fecit audire, quod ante ipsum nullus audierat: filius meus es tu, ego hodie genui te. Et qualiter dicitur hodie, si in principio verbum et verbum apud deum est et deus erat verbum: quia non est istud verbum, quod semper in patre et apud patrem fuisse et apud patrem esse, credendum est; sed homo, quem in gratiam salutis deus verbum susceperat, audiuit. Hic filius hominis per dei

filium dei esse filius in dei filio promeretur; nec ADOPTIO a natura seiungitur; sed natura cum ADOPTIONE coniungitur, quoniam, quum verbum caro factum est, non per adsumtam decreuit adsumtor; sed in assumentem creuit adsumtio. Creaturæ enim poterat per creatorem infirmitatis substantia commutari; creatoris autem in creaturam non poterat æternitatis conuerti natura. Et ideo quum dicitur: prior homo de terra terrenus, secundus e cælo cælestis, non corporis materia separatur; sed forma vitalis, nec caro tollitur; sed carnis susceptor ostenditur, ille, inquam, qui in euangelio ait: vos de inferioribus estis, ego de superioribus sum. De superioribus ait, non utique fiderea carne; sed virtute diuina. Haftenus

HIERONYMVS. Difficile fane et arduum est, de hoc testimonio certam dicere sententiam. Num recte **HIERONYMO** tribuatur, licet multæ sint grauissimæque dubitandi causæ, neminem tamen dubitasse, mihi quidem haud mirum videtur, propterea, quod paucis id visum ac cognitum fuit. Soli eius mentionem fecerunt **NATALIS ALEXANDER** ^{b)} et **THEOPHIL. RAYNAVDVS** ⁱ⁾; at vtrique satis fuit, prouocare ad **AGOBARDVM**, scriptorem seculi noni. **IO. MARTIANAËVS**, egregia operum **HIERONYMI** editione illustris, et **STEPHAN. BALVZIVS**, **AGOBARDI** interpres, ne leuiter quidem locum hunc teti-

^{b)} *Histor. eccles. nou. Testam. tom. VI p. 808.*

ⁱ⁾ *Tom. II oper. p. 47 sq.*

tetigerunt, qui, si quisquam alius, in disquisitione poni debuit. At melius suo officio satisfecit vir doctissimus ac celeberrimus mihi-que, quod grati animi declarandi causa publice profiteor, admodum beneuolus, DOMINICVS VALLARSIVS ^{k)}); ac licet timide; vel potius verecunde; candide tamen declarauit, suspicari se, libellum de *similitudine carnis peccati*, quem nemo veterum; sed solus AGOBARDVS commemorauit, falso HIERONYMO adscribi. Elegantissimam præterea addidit coniecturam, opusculum, quod et FELIX et AGOBARDVS HIERONYMO adiudicant, esse vel AVDENTII ^{l)}); vel SABBATII ^{m)}), illius Hispani, huius Galli; quorum vterque librum, ista inscriptione ornatum, scripsisse a GENNADIO dicatur. Huic ipse eo lubentius subscribo, quo certioribus signis cognoscere mihi videor, et disputandi formam, et scribendi genus longe a more HIERONYMI

C 4

rece-

k) *Præfat. tom. I oper. Hieronym.* quorum præstantissimam Veronæ in lucem emisit editionem, præmissa, §. 32. p. 22,

l) De AVDENTIO egit GENNADIVS *de scriptoribus ecclesiasticis* cap. 14 p. 12 edit. FABRICII in *biblioth. eccles.* Huic sua debent: GVIL. CAVEVS *histor. litter. scriptor. eccles. tom. I* p. 224 et IO. ALB. FABRICIVS *biblioth. lat. med. et infim. ætatis* vol. I p. 386.

m) SABBATIVM, de quo GENNADIVS *loc. cit.* cap. 25. p. 14 et CAVEVS *loc. cit.* p. 430 eundem esse cum SERVATIO, Tongrensi episcopo, nostro ævo nemo dubitat. vid. *histoir. litt. de la France tom. II* p. 242.

recedere. Cuiuscumque vero verba illa sint, ea quid significant, nec AGOBARDVS, nec RAYNAVDVS, nec NATALIS ALEXANDER, AGOBARDI auctoritati nimium cedentes, adsequuti sunt. Omnes hi credunt, verba: *nec adoptio a natura seiungitur; sed natura cum adoptione coniungitur*, iis, quæ addidit: *quoniam quum verbum caro factum est, non per adsumtam decreuit adsumtor; sed in adsumente creuit adsumtio*, ita explicari, vt utraque idem exprimant; hincque concludunt, verbo adoptionis subiici adsumtionis notionem. Sed verius atque elegantius scriptorem nostrum philosophatum esse, mihi certe persuadeo. Bene enim statuit: *hic filius hominis per dei filium dei esse filius in dei filio meretur*. Quid, quæso, aliud, dicit, quam christum hominem vti recte filii dei nomine, quia christus deus ita sibi copulauit naturam humanam, vt in diuina suam haberet *ὑποστάσιαν*, siue subsistentiam. In vnione ergo illa hypostatica collocat fundamentum communicationis idiomatum. Hanc perinde vti multi alii doctores christiani adpellat adoptionem, dum hæc subiicit: *nec adoptio a natura seiungitur; sed cum natura adoptio coniungitur*, vt moneat, naturam in christo inesse humanam; sed cum diuina per *ὑποστάσιαν* ita coniunctam, vt idiomatum diuinæ sit particeps hancque ab illa nullo modo separari liceat. Addit denique: *quoniam quum verbum caro factum est non per adsumtam decreuit adsumtor*, id est, diuina

na natura ex coniunctione cum humana nihil detrimenti cepit; *sed in adsumente creuit adsumtio*; siue, humana natura, quam filius dei adsumsit, per coniunctionem cum diuina dignitate, potestate aliisque diuinæ idiomatibus fuit aucta. Acute ergo ex indole coniunctionis naturæ diuinæ cum humana, concludit, necesse esse, vt inter vtramque sit vnio hypostatica et per consequens, idiomatum communio, nisi quis tam absurdus tamque absonus esse velit, vt diuinam, dum homo fieret filius dei, de sua dignitate nescio quid amisisse, dicat.

X.

QVI seculo quarto peruersis doctrinis animum addixit hancque ob causam inter hæreticos locum obtinuit, BONOSVS, Sardicensium sacrorum præsul, itidem christum filium dei esse adoptiuum, docuit. Testimonia hanc in rem bina reliquit ISIDORVS *Hispanensis*. Quum hæreticos is percereret, de Bonosianis hæc notauit ⁿ): *Bonosiani, a Bonoso quodam episcopo exorti produntur, qui christum filium dei adoptiuum non proprium adserunt*. Alibi de IVSTINIANO *Hispano* scripsisse eum, memorat ^o), *contra Bonosianos, qui christum adoptiuum et non proprium dicunt*. Similia tradidit ELIPANDVS ^p) et mentem

C 5

Bono-

ⁿ) *Origin. libr. VIII cap. 5 p. 134.*

^o) *de viris illustr. cap. XX p. 55 edit. FABRICII in biblioth. eccles.*

^p) *Conf. ETHERII et BEATI libr. I aduers. Eli.*

Bonosianorum rectius explicauit, vt quum ipse adoptionis formulam adprobaret, magnum inter eum atque hæreticos illos intercedere discrimen, quisquæ cognosceret. *Bonosius*, inquit, *credidit de matre adoptiuum et non de patre ante secula proprie genitum et non de patre temporaliter adoptiuum.* Quae vt manifeste docent, Bonosianos adoptionem christi retulisse ad diuinam, non ad humanam eius naturam; ita confirmantur aliis veterum scriptorum testimoniis, quibus constat, omnino Bonosianos Arii dogmata de diuinitate christi adprobasse. Id quod quum nuper dedita opera demonstraui ¹⁾, ac doctrinam eorum de adoptione fusiùs exposui; tempero mihi, quo minus ea, quae dixi, heic repetam.

XI.

PRAETER hos, eadem fere ætate eorum, qui christo tribuebant adoptionem, numero sese adiungere DIODORVS *Tarsensis* et THEODORVS *Mopsuestenus*, qui Diodoro vsus erat magistro, summa nominis fama illustres, a nonnullis infinitis ornati laudibus, ab aliis acrius reprehensi ac tantum non in hæreticorum censum relati. De his breuiter monere liceat, quod alii fusiùs demonstrarunt, vtrumque in oppugnandis Apollinaristarum erro-

Elipand. p. 311 edit. BASNAGII tom. II part. I thes. monim. eccles.

1) *Diff. de Bonoso hæretico*, quam in hac academia nuper in lucem emissi.

erroribus, qui essentiam τὴν λόγῳ in carnem christi fuisse conuersam et commutatam; docere videbantur, sibi non temperasse, quin in errorem, illi oppositum, prolaberetur ac perinde vt post eos Nestoriani, vnionem duarum christi naturarum ὑποστατικὴν in dubium vocaret, eamque prorsus negaret ⁷⁾. Quum animi illorum in tam falso versarentur errore, facile accidit, vt ad explicandam illam diuinæ et humanæ naturæ disiunctionem, quam comminiscabantur, his vterentur loquendi formulis, vt *filium dei naturalem*, id est christum deum, a *filio dei adoptiuo*; siue christo homine discernere ac sublata illa vnione personali duos admitterent filios. THEODORVM quidem *Mopsuestenum* in hoc fuisse errore, luculentis veterum testimoniis abunde comprobatur. Testis est, qui primum locum iure tuetur, IVSTINIANVS, imperator Augustus. Hic satis dilucide doctrinam THEODORI nostri explicauit ⁸⁾, qua statuit, alium esse deum verbum; alium christum, tot animæ et corporis cruciatus perpassum; hunc per bona opera factum meliorem;

7) Legas scriptores doctos, qui de sententia DIODORI ac THEODORI Nestoriana fuisse disputarunt, laudatos a IO. ALB. FABRICIO *biblioth. Græc. vol. VIII p. 361 et vol. IX p. 155* iis vero adde IOSEPH. SIM. ASSEMANVM *diff. de syris Nestorianis cap. VII §. I sqq. in biblioth. oriental. tom. III part. 2 p. 190.*

8) in confessione rectæ fidei; siue edicto aduersus tria capitula, p. 710 tom. V concil. LABBEI.

rem: in nomine patris, filii et spiritus sancti salutari aqua ablutum: per illam accepisse gratiam spiritus sancti, et υιοθεσίαν ἀξιοθῆναι, adoptionem meruisse, cet. De eadem re testatur FACVNDVS *Hermianensis* *), qui contra Theodorum disputavit, ita vt ipse adoptionis formulam, alio modo exponendam, comprobaret, vti, paucis interpositis, demonstrabimus. Expressa denique THEODORI verba seruauit nobis LEONTIVS *Byzantinus* **), quibus verba dulcissimi seruatoris nostri: *et ego gloriam, quam dedisti mihi, dedi eis*, ita explicauit †): *quatinam? nempe participare adoptionem. Hanc enim accepit ipse secundum humanitatem baptizatus primum in Iordane, in quo nostrum baptisma tamquam in figura exprimebatur et regeneratio confirmabatur testimonio vocis eius, qui dixit: hic est filius meus dilectus, in quo bene complacui.* Quæ satis clare docent, THEODORVM variis iisque grauissimis erroribus de humana natura Christi fuisse.

t) *pro defens. trium capitul. libr. IX cap. 5 p. 706 tom. II oper. SIRMONTI.*

u) LEONTIVM, quem viri docti BYZANTINVM adpellare consueuerunt, rectius *Hierosolymitanum* dici, accurate monuit nuper vir clarissimus ANTON. BONIOVANNI apud cel. IO. DOM. MANSIVM *supplem. concilior. tom. VI p. 467.*

v) Verba hæc, desumpta ex THEODORI *libr. VIII contra incarnationem* exhibet LEONTIVS *libr. III contra Nestor. et Eutych. p. 587 edit. BASNAGII tom. I thes. monim. eccles.*

fuisse captum, atque omnino talem admisisse *adoptionem* illius, qualis doctrinae Nestorianae est adcommodata. Num dogmatis huius magistrum habuerit DIODORVM *Tarsensem*, non satis certum est atque expeditum. Video quidem, hunc eiusdem cum THEODORO erroris adculari a THOM. RAYNAVDO^{x)}, DIONYS. PETAVIO^{y)}, et si qui sunt, aliis; nec negare lubet, eum de christo homine ita statuisse, vt eum filium dei non per vnionem cum diuina natura hypostaticam; sed per adoptionem esse, crederet. At nulla perinde DIODORI, vti NESTORII, relicta nobis sunt effata; nec aliorum de iis testimonia, quibus probari queat, eos adoptionis formula esse vsos. Quem paullo ante nominaui, LEONTIVS^{z)} simili ratione DIODORI quaedam collegit loca^{*)}, quae Nestorianas illius opiniones satis declarant; nec dubito, referenda ad illas esse haec eius verba^{*)}: *gratia filius homo, ex Maria natus; natura autem deus verbum: illud gratia et non natura, non gratia*, licet ea, in se spectata, nihil absoni contineant; neque vllam inferant necessitatem, credendi, nominasse DIODORVM christum filium dei adoptiuum.

XII.

x) tom. II oper. p. 44. 48.

y) Dogmat. theol. tom. V p. 327.

z) Pauca supersunt DIODORI effata, ex libris eius contra synuistas collecta cum a LEONTIO loc. cit. tum a IOANNE GARNERIO diff. de haeresi Nestorii §. VIII tom. II oper. MARII MERCATORIS p. 317.

a) apud LEONTIVM loc. cit. p. 502.

XII.

AD hunc locum quoque spectare videtur controuersia inter APOLLINARIS iunioris sectatores et veritatis patronos eodem seculo acta. Quales illius fuerint rationes; quænam vtriusque partis sententiæ; quænam ab vtraque gesta, quum alii eruditionis ac doctrinæ laudē clarissimi viri dedita opera exposuerunt ^{b)}, iis repetendis prudenter me abstineo. Satis est notare ^{c)}, in eo Apollinarem potissimum a vero aberrasse, ut dei filium, quum humanam sibi adiunxisset naturam, nihil præter corpus, idque anima, saltem mente destitutum, adsumsisse. Errori huic quum resisterent doctores christiani, recte sentientes, ac omni diligentia ostenderent, in christo non fuisse naturæ humanæ partem; sed eam integram; APOLLINARIS, ex communibus hæreticorum artibus petiit præsidium, atque erroris suspicionem, quæ in illum cadebat, orthodoxis adferre conatus est. Talem enim esse, sibi aliisque persuasit, eorum de christo doctrinam, ut necesse sit, admittere eos duos dei filios, alterum *adoptiuum*; alterum *naturalem*. Testis

b) Laudarunt illos IO. ALB. FABRICVS in *biblioth. Græc.* vol. VII p. 658 et cel. IO. VOGTIVS *biblioth. hæresiol.* p. 94.

c) conf. IAC. BASNAGII *hystor. hæreseos Apollinarist.* §. VIII sqq. et IO. FRANC. BVDDEVN *instis. theol. dogm. libr. IV cap. 2 §. 44.*

ftis est GREGORIUS NYSSENVS ^{d)}, cuius hæc sunt verba: οἱ τοῖς τῷ Απολλιναρίῳ δόγμασι συνιστάμενοι, διὰ τῆς κατ' ἡμῶν μέμφεως κρατοῦν ἐπιχειροῦσι τὰ ἴδια, σαρκικὸν τὸν λόγον καὶ δημιουργὸν τῶν αἰώνων τὸν τῷ ἀνθρώπῳ υἱὸν καὶ θνητὴν τῷ υἱῷ κατασκευάζοντες τὴν θεότητα· προφέρουσι γάρ αἱ τινῶν κατὰ τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν δύο πρεσβευόντων υἱοὺς ἐν τῷ δόγματι, τὸν μὲν κατὰ φύσιν ὄντα, τὸν δὲ κατὰ θέσιν ὑπερον προσγενόμενον. *qui dogmata Apollinarii defendunt, conantur aduersando nos sua confirmare, verbum et auctorem seculorum, filium hominis dico, facientes carneum et diuinitatem filii mortalem. Proferunt enim, quasi quidam secundum catholicam ecclesiam duplicem filium in dogmate profiteantur, unum natura; alterum positione; siue potius adoptione, postea adscitum. Qua de causa hæc obiecerit APOLLINARIS rectori doctrinæ, nemo non intelligit; nec dubito, adcusasse eum orthodoxos erroris Nestoriani. Criminationem istam vt GREGORIUS depelleret, statim hæc subiecit: ἐκ οὐδα μὲρ ὅτι τὸ τρίτον ἀκηκοότες καὶ πρὸς ποῖον διχληκτικόμενοι πρόσωπον· ἔγω γὰρ ἔγνων τὸν ταῦτα παραφθραζόμενον, nescio, a quonam hoc audierint; neque contra quem pugnent. Nondum enim intellexi, quis hæc falso dixerit.* Responsio hæc probata fuit DIONYSIO

d) *Epist. ad Theophil.* tom. II oper. p. 693 edit. Paris. ann. MDCXV et tom. I thes. monument. ecclesiastic. BASNAGII p. 191.

NYSIO PETAVIO ^{e)} et NATALI ALEXANDRO ^{f)}; mihi vero non probari, ingenue confiteor. Ignorantiæ enim notam non effugiet GREGORIUS, quum neminem ex doctoribus puriori doctrinæ addictis, ita loquutum esse, scribit. Omnino in eorum ordine fuisse, qui ita sentirent, satis iam probasse mihi videor. Deinde si alii quidem recte hanc sententiam orthodoxis falso tribui, dixerint, GREGORIUS certe idem sine reprehensione dicere non potuit. Ipse enim parum abfuit a prava Eutychis sententia ^{g)}, ac talia de vnione naturarum tradidit, quibus adoptionis nomen omnino repugnat. Satiùs fuisset, ad confutandos Apollinaristas discriminis, quod inter Nestorianos atque orthodoxos intercedit, diligenter et perspicue explicare rationes, vt quænam sit media via inter vtrosque errores, Nestorianos quippe, et Apollinaristarum, certe constaret, atque his constitutis concludere, licet nonnulli ex patribus christum secundum humanam naturam filium dei adoptiuum adpel-

laue-

e) *Hist. eccles. nou. test. tom. IV p. 802.*

f) *Dogmat. theol. tom. V. p. 329.*

g) cont. ven. patrem in *histor. eccles. nou. test. p. 1613*
 Causam quidem GREGORII agendam suscepit
 LAUR. ALEXAND. DACAGNIUS in *præfat. collectan. monument. veter. eccles. §. XX et XXI*
p. 31 sed si vera fateri libet, eum ab omni negligentie culpa non liberauit. Adde REMIG. CEILLERIVM in *histor. general. des auteurs sacres et ecclesiastiques tom. VIII p. 397.*

lauerint; nihilominus eos abhorruisse a separatione vtriusque naturæ Nestoriana.

XIII.

PROGREDIMVR ad doctores seculi quinti post restitutum in pristinum gratiæ diuinæ locum genus humanum, ex quorum numero nonnullos de adoptione christi cogitasse ac reliquisse effata luculenta, facili negotio probatur. Inter hos vti eruditionis laude summaque virtutis apud alios existimatione auctoritateque excelluit CYRILLVS *Alexandrinus*; ita non dubito, fore plerosque, qui mirentur, referre me eum inter adoptionanorum numerum, quem fere omne vitæ spatium in confutanda Nestorii doctrina aliorumque, qui de christo minus recte sentiebant, commentis refellendis consumsisse; inter omnes conuenit. At nihil iniuriæ me CYRILLO inferre, hæc eius verba sunt documento ^{b)}. Pugnat contra Arianos, qui de christo docebant, ἐκ εἶναι Θεὸν μὲν ὄντως ἀληθινόν, κεχαρίσθαι δὲ αὐτῷ τὸ ὄνομα κατὰ θέλησιν τοῦ πατρὸς, eum non esse verum deum; sed nomen hoc beneficii loco ei concessum per voluntatem patris, atque quum multa huic errori obiecisset, inter alia hæc proferebat: ἄρα-
ρεν ἔν, ὅτι κατὰ γε τὸ ὁρθῶς ἔχειν καὶ αὐτῷ
σοι δοκεῖν πρέπει, ἂν δὴ τότε δεδοῖται νομίζεν
το

b) leguntur *dialog. III de recta et substantiali trinitate tom. V oper. p. 486 edit. AUBERTI.*

τὸ ὄνομα τῷ υἱῷ τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ὅτε καὶ σχῆμα τὸ κατ' ἡμᾶς ὑπόδος, ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν εἰς υἱὸν ἐγράφετο Θεῷ, ΘΕΤΟΣ ΜΕΘ' ἩΜΩΝ, καὶ δι' ἡμᾶς ὁ γνήσιος, ἵνα καὶ ἡμεῖς δι' αὐτὸν υἱοὶ τῆς ὑπὲρ φύσιν ευκλείας ἐπιδρακτόμενοι, κοινωνοί, *constat igitur, id quod recte se habere, tute ipse confiteris, consentaneum esse, ut tunc datum existimemus fuisse filio nomen illud, quod est super omne nomen, quando et formam, nostri similem subiens, tanquam unus ex nobis in filium adscriptus est dei, ADOPTIVS nobiscum et propter nos ille verus ac germanus, ut et nos propter ipsum filii simus, gloriae illius, quæ naturam superat, comprehensores ac participes.* Testimonio hoc nihil certe apertius et euidentius potest cogitari, CYRILLVM adpellasse christum secundum humanam naturam filium dei adoptivum, nec negarunt id, qui de illo disputarunt, NATALIS ALEXANDER ⁱ⁾ et DIONYS. PETAVIVS ^{k)}. Hic nihil adfert, quod CYRILLI sententiam illustraret; ille vero diligentius laboravit, ut CYRILLVM a Nestorianismi suspitione liberaret, in quam propter formulam illam posset reuocari. Qua in re ipsi quidem non refragor; siquidem certe persuasum habeo, CYRILLVM, si vmquam in grauissima ac prorsus salutari de christo doctrina aberrauerit, ad Eutychianismum potius; quam Nestorianismum, nimia disputandi libidine abreptum

ⁱ⁾ *hist. eccles. tom. IV p. 805.*

^{k)} *dogmat. theol. tom. V p. 337.*

ptum declinasse ^{l)}; displicet vero ALEXANDRI coniectura, præfulem illum pronuntiasse hæc de adsumta a christo humana natura. Quicumque enim totam, quam recitavi, orationem, adcurate expenderit, intelliget, CYRILLVM sedulo natiuitatem christi ab eius adoptione distinguere. Nihil ergo obstare, mihi videtur, quo minus CYRILLVM vnionem vtriusque naturæ hypostaticam, eodem tempore factam, quo humanam sibi adiunxit christus naturam, constituisse dicamus hoc loco principium communionis idioma- tum, per quam christus homo est adoptatus, id est, filii dei nomen et dignitatem consequutus. Verum quidem est, scripsisse CYRILLVM, nos ipsos huius adoptionis fieri participes; sed omnino hæc commode queunt explicari, ita vt nihil in iis iure reprehendas. Adoptionem enim hominum, cum deo reconciliatorum, ipse PAVLLVS inter salutare fructus numerauit, quos christi natiuitas ideoque, quæ ab illa nequit recte separari, vnio hypostatica et communio idiomatum nobis adtulit. Aliud addidit PETAVIVS CYRILLI testimonium ^{m)}, quo similia tradidit. At consulto me ab illo recensendo et illustrando abstineo, propterea quod ibi quidem dixit, naturam humanam ad consortium filii

D 2

dei

^{l)} conf. CHR. AVG. SALIGIVM in *Eutychnism, ante Eutychem cap. XXX. p. 307. sqq.*

^{m)} *comm. in euangel. ioann. libr. XI. cap. 12 tom. IV oper. p. 1001.*

dei fuisse prouectam *σχετικῶς καὶ ἑφυσικῶς*; at, ne verbum quidem fecit de *Σέσσει* siue *adoptione*, ad quam omnis mea disputatio refertur.

XIII.

NON dubito, mentionem hoc loco facere LEPORII, qui Massiliæ solitarium vitæ genus amplexus, atque in presbyterorum ordinem lectus, erroribus Nestorianis, se ita addixit, vt multas in Gallia excitaret turbas atque ex illa eiiceretur. Recepit se in Africam atque AVGVSTINI opera potissimum ad veritatem cognoscendam perductus, conscripsit ibi *emendationis*; *siue satisfactionis, libellum* ⁿ). In hoc condemnauit et reiecit dogmata, quæ olim approbauerat, ac varia christianæ doctrinæ capita, in quæ ista tempestate varii hæretici faciebant impetus, accurate, perspicue et eleganter exposuit. Eum omnes errores, quibus in libello contradixit, antea esse complexum, valde dubitamus, propterea quod talia dogmata ibi deprehendimus confutata, quæ nullo modo inter se possunt coniungi, qualia sunt Euty-chianorum et Nestorianorum. Accedit autem ad veritatem, eum non liberum fuisse a placitis

ⁿ) libellus LEPORII sæpenumero in lucem editus fuit publicam, vti monent G V I L. C A V E V S *histor. litter. scriptor. ecclesiast. tom. I p. 402.* et I O. A L B. F A B R I C I V S in *biblioth. Latin. med. æui vol. III p. 799 sqq.* Nos quidem vtimur editione I O. G A R N E R I I *tom. I oper. MARI MERCATORIS p. 224 sqq.*

citis Nestorianis, quibus aperte ibi contradicit. Etenim eum omnino inter eos fuisse, qui ante Nestorium doctrinæ illius se præberent patronos, IO. CASSIANI ^{o)}, FACVNDI ^{p)}, aliorumque testimoniis constat, vt de recentioribus, DIONYSIO PETAVIO ^{q)}, IOANN. GARNERIO ^{r)}, IOANN. PEARSONIO ^{s)}, IAC. LONGVEVAL ^{t)}, monachis benedictinis ^{u)} et REMIG. CEILLERIO ^{x)} si leam. Quare facile mihi persuadco, LEOPORIVM ea ratione christum filium dei *adoptivum* dixisse, vt adoptio, quam comminisceretur, vnioni hypostaticæ aduersaretur eamque tolleretur, si cogito, eum, vt corrigeret, quæ commisisset, doctrinæ vitia, inter alia hæc protulisse ^{y)}: *in hoc maxime fides nostra consistit, vt credamus unicum filium dei non adoptivum; sed proprium.*

XV.

Neque omitti a me, decet, LEONEM magnum, Romanum præfulem; Eius enim

D 3

aucto-

o) de incarnat. christi libr. I cap. 3 p. 686 oper. et libr. VII cap. 21 p. 79; edit. Francofurtensis, siue potius Lipsiensis.

p) libr. I pro-defens. trium capit. cap. IV p. 422 tom. II oper. SIRMONDI.

q) dogmat. theol. tom. V p. 30.

r) loc. cit. p. 210 sqq.

s) exposit. symbol. apostol. p. 421.

t) histoire de l'église Gallic. tom. II p. 164.

u) histoire litter. de la France tom. I p. 477.

x) loc. cit. tom. XI p. 325

y) §. XII p. 226.

auctoritate vsus est FELIX *Urgelitanus*, quum seculo octauo doctrinam de adoptione christi sententiis antiquiorum christianæ ciuitatis doctorum confirmare, sibi sumeret. Testis est PAVLLINVS *Aquileiensis* 2), qui falso hæc a FELICE dici, grauitè pronuntiat adductisque aliis eiusdem LEONIS iisque luculentis effatis abunde comprobauit eum omnino alienum fuisse ab ista sententia.

XVI.

Maiori iure idem FELIX ad ALCEMVM AVITVM prouocauit, qui *adoptionis* voce omnino vsus est; sed ita vsus, vt sine summainiuria nequeat vituperari. Dabo primo loco verba eius, vti recitauit ea AGOBARDVS, FELICIS aduersarius 3): *certe circumfremmentibus Iudæis et in dominum nostrum exserta blasphemiarum tela vibrantibus, quem respondisse credimus: amen dico vobis: ante Abraham ego sum; nisi quia per concordiam genitoris et generis ipse per traducem maternorum parentum descendit ex Abrahamæ semine, qui sine annorum numero Abraham præiuit æternitate? Qui maximus patriarcharum quum videret illum diem, in quo sine fine permanet deus; concupiuit tamen illum videre, quo homo unitus est deo. Vidit, inquit, et gaudius est, quia sicut cernebat illum, in quo erat genuina maie-*

2) libr. III contra Felicem cap. 26 et 27 p. 165 sq. ed. MADRISI.

3) libr. aduers. Felicem cap. XXXXI tom. I oper. p. 55. 5 edit. BALVZII.

maiestas; ita et istum desiderio conceperat, in quo ADOPTATA illustrabatur HUMILITAS. Quamuis hæc nonnihil discrepent, ab iis, quæ IAC. SIRMONDVS ^{b)} typorum formis describenda curauit; consentiunt tamen lectiones AGOBARDI cum codice, manu exarato, qui Gratianopoli in possessione Petri Mornesii fuit, teste STEPH. BALVZIO ^{c)}, neque impedimentum omnis differentia nostræ disputationi infert, siquidem utrobique verba deprehenduntur: *adoptata humilitas*, de quibus disceptamus. Horum qualis sit sententia, quisque facile coniectura adsequetur; nec errauit a veritate AGOBARDVS, qui *adoptandi* verbo hoc loco idem cum *adsumendi* vocabulo significandi esse vim, satis recte monuit. At omnino reprehensione non carebit AGOBARDVS, quum ineptam ingressus est, contra FELICEM disputandi rationem, ac protulit argumenta, quibus nihil prorsus efficitur. FELIX, vbi ad nostrum effatum prouocauit, quasi AVITVS id de adoptione filii dei, quatenus homo est, pronuntiasset, grauiter omnino peccauit, falsamque illi adhibuit interpretationem; AGOBARDVS vero æque negligentiae culpam contraxit, quum obiiceret FELICI, vt liberaret ALCIMVM a suspitione erroris Adoptianorum,

D. 4

aliud

^{b)} tom. II oper. p. 13 Leguntur verba nostra in AL-
CIMI epistola II.

^{c)} not. in Agobard. oper. p. 15.

aliud illius testimonium, ita expressum ^{d)}: apostolus autem dicit: postquam vero venit plenitudo temporum, misit deus filium suum. Enimuero, qui mittitur, erat antequam mitteretur; Quia si ante Mariam non fuisset, hunc similem ceteris ADOPTIO faceret dei filium, non natura. Nec in euangelii ipse dixisset: tantum dilexit deum mundum, ut filium suum unicum daret: non electum ergo ab ipsa ineffabili paternitate, sed genitum cui tam deo; quam homini vero, in utraque natura fideliter proprio: in diuinitate emanasse de patre: in corpore coepisse de matre. Quæ quum recitasset AGOBARDVS, conclusit ita orationem: ecce catholicus doctor veridice contra Felicem testatur, quod deus noster nec adoptione; nec electione sit filius patris; sed genere et proprietate. At egregie fallitur bonus vir. Tantum abest, ut oppugnet AVITVS hoc loco errorem, quem putat, de adoptione christi, ut ei certo modo fauere videatur. Scripsisse enim hanc epistolam contra Photinianos, qui christum, antequam a Maria susciperetur, negarunt, exstitisse, supra omnem dubitationem positum est ^{e)}. Quare si christum non adoptione filium dei esse contendit, hæc ad naturam eius non humanam, de qua FELIX loquutus est; sed diuinam referenda esse, quisque videt. Contra ea AVITVS bene qui-

d) *epist.* XXVIII p. 67. 68.

e) *conf.* SIRMONDVS *not.* ad hanc epistolam p. 65.

quidem diuinam ab humana distinguit christumque æque verum deum; ac verum hominem esse docet; sed pessimo exemplo de vnione vtriusque naturæ prorsus fileat. Ab illa doctrina nunquam abhorruisset NESTORIVS; sed lubens eam fuisset amplexus; nec repugnat illa sententiæ FELICIS, si vel vnquam is a partibus Nestorii steterit. Hoc ea de causa monendum esse, duxi, ne quis NATALIS ALEXANDRI ^{f)} auctoritate decipiat, qui AGOBARDI responsa repetiuit atque adprobauit.

XVII.

SECVLO sexto eruditionis laude magna apud purioris doctrinæ vindices auctoritate floruit FACVNDVS Hermianensis in Africa episcopus. Sententiam de christo filio dei adoptiuo is non solum animo complexus est; sed defendendam etiam suscepit et argumentis confirmandam. Egregium hac de re perhibent testimonium ea, quæ ita disputat ^{g)}: *adoptionem quoque filiorum suscepisse christum, si antiqui doctores ecclesiæ dixisse monstrarentur, nec ipsi, nec omnis ecclesia, quæ tales doctores habuit, indicari deberet hæretica. Nam adoptionis sacramentum suscipere dignatus est christus, et quando circumcisus est, et quando baptizatus est, et potest sacramentum adoptionis adoptio nuncupari. Sicut sa-*

D. 5

cra-

f) loc. cit. p. 802.

g) pro defens. trium capitulor. libr. IX cap. 5 tom. II oper. SIRMONDI p. 707 sqq.

cramentum corporis et sanguinis eius, quod est in pane et poculo consecrato, corpus eius et sanguinem eius dicimus, non quod proprie corpus eius sit panis et poculum sanguis, sed quod in se mysterium corporis eius sanguinisque contineant. Hinc et ipse dominus benedictum panem et calicem, quem discipulis tradidit, corpus et sanguinem suum vocavit. Quocirca sicut christi fideles sacramentum corporis et sanguinis eius accipientes, corpus et sanguinem christi recte dicuntur accipere; sic ei ipse christus, sacramentum adoptionis filiorum quum suscepisset, potuit recte dici adoptionem filiorum suscepisse. Alioquin neque de nobis dicendum est, quoniam adoptionem suscepimus filiorum; aut quia redempti sumus atque saluati, quoniam Apostolus dicit: nos ipsi primitias spiritus habemus et ipsi intra nos gemimus adoptionem filiorum dei expectantes, redemptionem nostri corporis. Spe enim salui facti sumus; spes vero, quæ videtur, non est spes. Sicut ergo, quamvis adhuc secundum apostolum expectemus adoptionem et redemptionem et salutem; tamen quia iam sacramentum adoptionis non ad utilitatem suam, sed ad ipsius sacramenti confirmationem, in circumcisione et baptismo suscipiens, sicut apostolus ait: dico enim christum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem dei ad confirmandas premissiones patrum, potuit antiquis ecclesiæ doctoribus recte dici, quod adoptionem suscepit filiorum. Cum his necesse est, ut coniungantur, quæ paucis interpositis, addidit

FACVNDVS ^{b)}): illud autem quis ferat, quod aliqui dicentes, credere se nobiscum, duas esse christi naturas et deum illum atque hominem non negantes, si audierint, quod gratia sit filius dei, sic detestantur hoc verbum, tamquam si de illo dicatur, qui deus tantum, non etiam homo sit. Sicut autem et natura filius est hominis propter veram humanitatem et dignatione filius est hominis propter veram deitatem; ita etiam et natura filius dei est, propter veram deitatem, et gratia filius dei est propter veram humanitatem. Si vero et secundum humanitatem natura filius dei vocatur, in illud Apollinaris inciditur, quod credidit, deum verbum ex parte suae substantiae, quae tota ubique est et partiri non potest, carnem sibi fecisse. Quod si veraciter duas dicunt eius naturas et ambae diuinae esse non possunt, quia humanitatis una natura est, procul dubio, non quemadmodum secundum diuinitatem filius dei est; ita etiam secundum humanitatem non est natura filius dei, necessario sequitur, ut aut meritis; aut gratia sit filius dei, qui ex quo esse coepit, non fuit alius quam filius dei. Restat ergo, ut secundum humanitatem gratia sit filius dei. Qua utitur, **FACVNDVS**, loquendi formula: christum esse secundum humanitatem filium dei gratia, non natura, idem certe significat, quod adoptionis vocabulum. Illam adhibuit primus **AVGVSTINVS** ⁱ⁾), qui sedulo alioquin adoptionis vocem fugit, vitavit

b) p. 709 seqq.

i) de praedestin. sanctor. cap. XV.

uit ac detestatus est. Sententiam FACVNDI licet magno plausu prosequatur NATAL. ALEXANDER^{k)}; prudentius tamen vidit eamque nisi prorsus reiiciendam; caute tamen temperandam esse, confessus est DIONYS. PETAVIVS^{l)}. Argumentum, quod ex baptismo christi desumfit, futile est; nec solum falsam opinionem ponit constituitque rationationis fundamentum; sed etiam manifestum complectitur errorem, quem, certum est, acrius in NESTORIO fuisse damnatum si is eum protulisset. Ponas enim, christum per baptismum fuisse adoptatum, annon sequi putas, vt per illum fuerit regeneratus adeoque ante illum peccator? Quæ postremo loco posuit, æque displicent. Imponunt enim iis, qui ea adprobant, necessitatem, concedendi, perinde filium dei fuisse filium hominis gratia, vt filius hominis gratia fuerit filius dei. Quod abhorrere a vero, quemque sentire oportet. Neque arduum est, falsæ sententiæ, quam FACVNDVS ita concepit, vt parum a Nestorianis discederet, inuestigare causas. Neglexit enim, unionem illam vtriusque naturæ hypostaticam vrgere, qua omnis controuersia facile componitur ac patrum effata rectius explicantur; quam per coactas et expressas illas ratiocinationes.

XVIII.

AD seculum progredimur *septimum*,
quod

^{k)} *histor. ecclesiastic. tom. IV p. 80.*

^{l)} *dogm. theol. tom. V p. 327 sqq.*

quod eruditionis, quam consequuti sunt, laude illustrarunt **EUGENIVS ILDEPHONSVS** et **IVLIANVS** in Hispania episcopi celeberrimi. Quos dum **FELIX** olim, tamquam sententiæ suæ patronos et vindices, adduxit, nefas esset, illos hoc loco a me prætermitti. Seruarunt testimonium **FELICIS**, in quo omnis controuersia est posita, doctores in Francofurtensi concilio congregati, his verbis expressum ^{m)}: *item prædecessores nostri Eugenius, Hildephonsus, Iulianus, Toletanæ sedis antistites, in suis dogmatibus ita dixerunt in missa de cœna domini: qui per adoptiui hominis passionem, dum suo non indulsit corpori. Item in missa de adscensione domini: hodie saluator noster post adoptionem carnis, sedem repetiuit deitatis, et cetera.* Quæ recitauit **FELIX**, verba ex liturgia Mozarabica, qua Hispani utebantur, desumpta esse, nemo non videt. Licet ea nihil difficultatis habeant ac recta interpretatione ad puriorem de christo sententiam queant referri, acrius tamen de iis viri docti disputarunt, vt præsidium, quod suæ opinioni in illis collocatum esse, **FELIX** arbitrabatur, euerterent. Concilii Francofurtensis patres, quum ad argumentum illud leuissimum minus apte responderent, controuersiæ nouæ quasi dederunt alimenta. Ignoscendum illis; siue ætati potius, quæ magis auctoritate doctorum; quam argumen-
tis

^{m)} conf. **PHIL. LARBEI** concil. tom. VII.
p. 1034.

tis firmis verum comprobari consueuerunt. Obiecerunt enim eiⁿ⁾ non solum diuinum oraculum de filio dei vnico, perperam ad confutandum FELICEM adductum; sed etiam testimonium GREGORII magni, ac satis ridicule adiecerunt, preces illas, quæ ecclesiæ non essent communes; sed Hispanis propriæ, a deo non audiri. Concesserunt ergo, effata, quæ FELIX excitauerit, omnino in liturgia Mozarabum exstare. Nec rectius disputauit ALCVINVS^{o)}. Ita vero ille: *post testimonia igitur, inquit, sanctorum patrum, quæ multa quidem et quædam etiam vere posuisti, sed omnimodis catholicis, non hæreticis, fauentia, præfules quoque Hispaniarum inducis: quos tu orthodoxos dicis, in his, quæ posuisti, orationibus indubitanter hæretici esse dignoscuntur. Nisi forte et eorum dicta, sicut et in ceteris solebas, deprauares, scilicet ut quod illi bene dixerant, tu in adiumentum erroris tui mutare et alteram pro altero mittere ausus sis. Adserunt enim quidam ex illis patribus, ubi tu dixisti vel adoptionem vel adoptiui hominis, eos dixisse pro adsumptione et pro adoptiui adsumti: et in hoc quoque tua maleuola arguitur pertinacia. Si enim in tua sententia, quasi in veritate consideres, nequaquam ea quæ ab aliis bene dicta sunt, in prauum sensum mutares. Audimus hic hominem mobilem, inconstantem, tum hoc; tum illud dicentem;*
quid

n) conf. LABBEVM loc. cit.

o) p. 830 oper.

quid vero certum sit, nescientem. At his
 peiora sunt, quæ addit: *siue mutata; siue ut
 ab eis sunt dicta, hæc eadem testimonia a te
 sint posita, non magnopere curandum est. Nos
 enim Romana plus auctoritate; quam Hispana,
 veritate adsertionis et fidei nostræ fulciri deside-
 ramus, licet nec illa reprobemus. In his ta-
 men, quæ catholice dicuntur, unusquisque in
 hoc se refutandum sciat, in quo ab uniuersali
 dissentit ecclesia.* Hæc vero de Romana cupit
 accipi. Mitto ea, quæ a proposito meo
 longius abesse videntur. Satis mihi est, AL-
 BINVM de integritate verborum, quæ ad-
 duxerat FELIX, dubitasse; sed non ausum
 fuisse, fraudis, in corrumpendis liturgiæ
 Hispanicæ libris admissæ, aperte eum argue-
 re. Alibi veritati idem ALBINVS plus tri-
 buit. Accidit, ni fallat me coniectura, ut
 ipse libros liturgicos, quos eum antea non
 vidisse, quisque intelligit, inspiceret atque
adoptionis et adoptiui vocabula, a FELICE
 et ELIPANDO notata, inueniret. Quare
 temperauit sibi, quominus illis atrox crimen
 inferret; nihilominus libros deprauatos esse
 censuit, hancque sententiam argumentis, ex
 orationis vinculis petitis, confirmare studuit:
 addidit denique, se legisse præstantissimorum
 Hispaniæ doctorum monumenta, neque in
 illis vllum doctrinæ de adoptione inuenisse
 vestigium. In neutro argumento, lubens
 fateor, inesse tantam virtutem, ut certissime
 inde concludi queat, Mozarabes in precibus
 suis

fuis voces controuersas recitasse. Nihilominus in hanc sententiam discessere recentiore ætate CAESAR BARONIVS^{p)}, IO. BONA^{q)}, IO. PINIVS^{r)}, IOS. SAENTZ. AGVIRRIVS^{s)}, THEOPH. RAYNAVDVS^{t)}, IAC. LONGVEVAL^{u)}, licet nonnulli ex his parum sibi temperauerint, quo minus deprauationis culpam in ELIPANDVM et FELICEM conferrent; quod carere omni veritatis specie, nemo non videt. Hoc certum est, verba, in dubitationem vocata, nostra ætate, in formulis precum Hispanicis desiderari, nec legi inter orationes, quas vir summus IOSEPHVS BLANCHINIVS^{v)} primus ex codice Veronensi antiquissimo in lucem reuocauit publi-

p) *annal. eccles. ann. DCCXCHII §. VIII tom. XIII*
p. 261.

q) *ver. littarg. libr. I cap. 12 p. 62. edit. Romanæ.*

r) in *tr. historico-chronolog. de liturgia Mozarabica*, præmisso antea *tom. VI iul. actor. sanctor.* Antverp. separatim deinde edito Romæ MDCCXXX fol. denique amplissima collectione, hac inscriptione: *liturgia antiqua Hispanica, Gothica, Isidoriana, Mozarabica, Toletana mixta illustrata*, Romæ ann. MDCCXLVI ornata, comprehenso *cap. IV §. 3 p. 36.* In docto isto libello origines et fata liturgiæ Mozarabiciæ fusiùs exponuntur, ita vt lectorem, qui scire cupit, quid sit, quod Toletanis episcopis ab ELIPANDO verba liturgiæ memoratæ tribuantur, iure ad eum ablegem.

s) *concil. Hispan. tom. III præf. §. 12 p. 7 seqq.*

t) *oper. tom. II p. 47.*

u) *histoir. de l'église Gallicane tom. V p. 20.*

v) *Vid. liturgiam Hispan. illustrat. tom. I et II.*

publicam. Quare ita sentio, fieri potuisse, vt voces *adoptionis et adoptiui*, licet reuera vtroque loco nihil præter adsumtam humanam naturam significant, a patronis huius doctrinæ *) in nonnullos codices fuisse illatas: hisque vsos esse FELICEM et ELIPANDVM, ita vt ipsi a suspitione corruptorum librorum iure liberentur. Nulla plane liturgiæ Hispanicæ exempla existere, in quibus ita legatur, nec credo; nec, si certum sit, miror. Mauros enim fere omnem Hispaniam vastasse atque diripuisse et innumeras cædes, rapinas atque incendia fecisse, si cogitaueris, facile intelliges, exiguum certe numerum superesse codicum scriptorum, qui ætatem octingentorum annorum excedant; hos vero omnes, quis credat, ab Hispanis, criticarum rerum parum studiosis, fuisse sedulo inter se comparatos: post ELIPANDI denique tempora sacrorum præsules ac librarios diligentius cauisse, vt ne in formulis precum relinqueretur, quod hæreticis faueat, supra omnem dubitationem positum est. Qui hæc temere a me iudicari putat, sciat ille, longe peius de libris liturgicis Hispanorum, qui supersunt, statuisset CAIETANVM CENNIVM †), qui nec locum nostrum attingere neglexit.

XVIII.

*) ante ELIPANDVM in Hispania et Bonosianos et THEODISCVLVM, de quo pauca nunc addam, *adoptionem* defendisse, constat.

†) de *antiq. eccles. Hispan. tom. II. p. 346.*

XVIII.

EXTREMO denique loco nominari a me oportet THEODISCVM, siue quod alii malunt THEODISCVLM, post ISIDORVM, qui ann. seculi septimi XXXVI ex hac vita discessit, ad sacra Hispalensia gubernanda admotum. De eo quæ ad nostram perlata sunt memoriam, continentur testimonio LVCAE TVDENSIS²⁾, qui quum narrasset, fuisse Theodiscum natione Græcum atque in locum ISIDORI surrogatum, hæc subiecit: *hic infidelis inuentus et erroneus in articulis fidei comprobatus, per synodum ab archiepiscopali dignitate degradatus est. Adferebat enim, dominum nostrum Iesum Christum cum patre et spiritu sancto non esse unum Deum; sed potius adoptivum. Hic, ut dictus est priuatus honore sacerdotii, ad Arabes transiit et sectæ pseudoprophetæ Mahometi adhæsit et plura docuit detestanda sub imperatore Heracio.* Quibus constat, THEODISCVM contra doctrinam de diuina Christi natura pugnassee ac fouisse errorem Arianum. Quare vero mihi videtur simile, dedisse eum familiæ Bonosianorum nomen, quos in Hispania praua sua dogmata disseminasse, alibi monstrare, memini. Ex LVCAE fonte hæc in suos riuulos deduxit CAESAR BARONIVS³⁾, huncque sequuti sunt CHRIST. SAN-

DIVS

2) *chronic. mundi libr. III. tom. III Hispan. illustr.*
p. 53.

3) *annal. eccles. univ. DCXXXVI. §. IX tom. IX.*
p. 316.

DIVS ^{b)}, IOANN. FR. MADRISIVS ^{c)} atque ex nostris IO. TRELLVNDIVS ^{d)}. Hic addit coniecturam, quam VASQVETIVS ^{e)} primus fecerat, non penitus spernendam, verba BEDAE ^{f)}: *noua hæresis in angulis occulta susurrat, christus est adoptiuus, sed clarius vniuersalis sanctæ ecclesiæ vox resonat: christus est filius dei adoptiuus, quæ nonnulli de FELICE et ELIPANDO interpretantur, ad nostram esse referenda. Sed de his alibi dicendi, opportunitatem nanciscar.*

b) *nucl. histor. eccles.* p. 353.

c) *diff. histor. de Felic.* p. 212.

d) *diff. de Felic. et Elip. sect. 1. §. 9.* p. 364. edit. Vogtii.

e) *in III part. Th. disp. LXXXIX.* p. 710.

f) *comm. in Io. VII. tom. III. oper.* p. 51.

CAPVT II.

QVO

HISTORIA ADOPTIANORVM
SECVLI OCTAVI ET NONI, ID EST,
ELIPANDI ET FELICIS, EXPO-
NITVR.

SECTIO PRIOR,

QVAE HISTORIAM CONTROVERSIAE
COMPLECTITVR.

I.

FELICITER ergò ad seculum post restitu-
tam humano generi salutem pristinam
octauum peruenimus, quo ELIPAN-
DVS ac FELIX in Hispania doctrinam de
christo, filio dei adoptiuo, obliuioni fere
traditam, reuocarunt quasi et animo suo com-
plexi sunt, eamque omni diligentia propaga-
runt et contra dissentientes defenderunt, ita;
vt insignium in ciuitate christiana turbarum
auctores essent ac duces. Quare accidit, vt
nemo omnium, qui eidem sententiæ fuerunt
addicti, hoc nomine tantam consequeretur
nominis famam, quantam Hispani nostri reli-
quere. De his quum adcurate exponere
animus mihi est, visum fuit, hunc tenere tra-
ctandi argumentum æque arduum ac iucun-
dum ordinem, vt temporis potissimum fer-
uentur rationes, ac quum de dogmatibus illo-
rum

rum viri docti omni tempore dissenserunt, quæ annalium scriptores prodiderunt atque viriusque partis monimenta perhibent, sine omni interposito iudicio, enarrentur, antequam quid de his sentiendum sit, vere definiam.

II.

ELIPANDVM AC FELICEM contro-
uersiæ, quam nunc persequar, fuisse auctores,
quum supra omnem dubitationem positum est;
partium mearum esse sentio, de utroque stri-
ctim referre, quæ memoriæ tradita sunt.
ELIPANDVS quidem quis fuerit, quam
gente sit ortus, quale vitæ genus sectatus,
antequam in sacrum ordinem cooptaretur, ea
omnia me ignorare, non diffiteor. Quæ IO.
MARIANA ^{a)} scripsit: *Elipandus ex antiqua*
Gothorum gente prognatus erat, vera esse;
nec nego; neque adfirmo, usque dum certio-
ra adferantur rei documenta, quam testimo-
nium scriptoris vitæ *Beati* ^{b)}: quæ idem addit,
FELICEM fuisse Elipandi a primis litterarum
rudimentis magistrum, manifesto falsa sunt,
quum Elipandum Felice ætate longe maio-
rem fuisse, nemo dubitat. Admotus fuit ELI-
PANDVS sacris Toletanis gubernandis, ar-
chiepiscopi titulo dignitateque ornatus; ne-
que opus est, recitare veterum testimonia,
quæ in locum magis opportunum oportet re-

E 3

serua-

^{a)} *hystor. Hispan. lib. VII. cap. 8. tom. I. p. 275.*

^{b)} *apud MABILLONIVM act. sanct. ord. Bened. tom. IV. part. I. p. 692.*

seruari. Qui LVITPRANDI nomen mentitus est, chronici scriptor ^{c)}, vsu id venisse ann. æræ Hispanicæ DCCCXX, christianæ DCCLXXXII testatus est; sed nullam eius esse auctoritatem penes viros peritos, inter omnes conuenit. De ætate, qua vixit, facilis est coniectura. Exstat enim ELIPANDI ad Felicem epistola ^{d)}, quam nonnullis interiectis ann. DCCLXXXII exaratam fuisse, comprobabo, ad explicandam quæstionem adprime idonea. Ibi hæc ait: *me tamen cognoscite senectute iam decrepita octuagesimo secundo anno a die octauo Kal. Aug. ingressum fuisse.* Quare conficitur, primum eum lucem adspexisse d. XXV Iul. ann. Christ. DCCXI. Floruit et ingenii ac doctrinæ laude et magna virtutis existimatione. Honorifice certe multa de eo prædicauit ALCVINVS; licet animum ei maxime infensum vbiuis ostenderet, ita vt non videam, quomodo ab adulationis crimine sit excusandus, in quod eum vocauit IAC. BASNAGIVS ^{e)}, sine causa contradicente IO. FRANCISCO MADRISIO ^{f)}. Expendat, quis-

^{c)} conf. LVITPRANDI *oper.* p. 410. edit. DE LA HIGNERA.

^{d)} inter *opera* ALCVINI p. 995 edit. QVERCETANI et in *appendic. prim. oper. PAVLINI Aquileiensis* p. 245. edit. MADRISII.

^{e)} in *historic. observationib. circa Felician. hæres.* §. II. p. 136. tom. II. part. I. lect. antiqu. CANISII.

^{f)} in *animaduers. in Iac. Basnagii historicas circa hæresin Felicianum observationes* p. 227 *oper. PAVLINI Aquileiensis.*

quisquis animum a partium studio liberauerit, hæc ALCVINI verba 2): *lux es, sanctissime præsul, ciuitas super montem posita, quæ nulloatenus abscondi potest, cuius murus nequaquam debet insidiosis cuniculis cuiuslibet perfidie alicubi perforari; sed firmissima catholicæ fidei munimine ex omni parte circumdari, ut inexpugnabilis undique ad salutem totius populi, qui in te gaudet et tui oris imperium respicit, permaneat; atque ipse iudicet, quid de tantis laudibus sit statuendum. Cetera, quæ de Elipando litterarum monumentis tradita sunt, ad controuersiam spectant; nec commode ab illius historia possunt disiungi 3).*

III.

DE FELICE itidem pauca accepimus a veteribus relata. Quænam patria eius fuerit, acrius inter se dissentiunt viri doctissimi. Exstat prisci scriptoris testimonium 4), *prospici nostrum fuisse Gallum. Idem aliis quoque fuisse persuasum, docet IO. MARIANA 5); ipse vero prudens abstinuit declaranda sua sententia.*

E 4

g) *epist. ad Elipand. p. 902 oper. edit. QVERCETANI.*

h) *de Elipando studiose commentatus est HENRICVS FLORVS in Espanna sagrada tom. V. tract. V. cap. 5. §. 58 sqq. p. 352. Addantur NIC. ANTONIVS biblioth. Hispan. vet. rom. I. p. 327. et IO. ALB. FABRICIVS biblioth. latin. med. æui vol. II. p. 279.*

i) *vit. S. Beati apud BOLLANDVM tom. III. febr. act. sanct. p. 147.*

k) *loc. cit.*

tentia. Galli enim, qui ea sunt ingenii indole, vt nihil, nisi præclarum, aut laude aliorumque populorum imitatione dignum, ex regno suo prodire, arbitrentur, iniuriam genti suæ putant inferri, si quis Felicem dixerit esse Gallum, hominem quippe hæreseos toties condemnatum. Exemplo nobis est IOMABILLONIVS^{l)}, sapiens alioquin et modestus vir, qui *festiui*, inquit, *sunt Hispani, qui si quos habent nebulones, Gallis adscribunt; quos autem sanctos habemus insigniores, sibi vendicant.* Contra hæc MABILLONII dicta disputauit nonnulla IAC. BASNAGIVS^{m)}, iterum a MADRISIOⁿ⁾ asperius et iusto vehementius reprehensus; vterque vero in eo peccauit, quod FELICEM posse Gallum appellari credat, quia Vrgellicana ciuitas Gallorum tum subiecta esset imperio. Male enim ita argumentantur, quia negligunt prorsus demonstrare, Felicem in eadem vrbe, cuius facra postea gubernauit, fuisse ortum. Vtcumque sit, recte creditur, Felicem in Hispania primam adspexisse lucem. Nulla enim est causa, cur fidem derogemus EGINHARDO^{o)} scriptori, qui expressis verbis: *Orgel-lis*, inquit, *est ciuitas in Pyrenaei montis iugo sita,*

l) act. sanct. ord. Bened. tom. IV. par. I. p. 736.

m) loc. cit. p. 785.

n) loc. cit. p. 727.

o) annal. Franc. ann. DCCXCII. edit. MART. BOUQVETI tom. V. scriptor. rer. Gallic. et Francic.

sita, cuius episcopus nomine Felix, natione Hispanus cet. Testimonio hoc recte vsus est post MABILLONIVM, NIC. ANTONIVS ^{p)}) ac luculenter monstravit, veteris scriptoris, cuius auctoritate secus sentientes innituntur, commentarios tot vitiis atque inanibus fabulis esse refertos, vt nullum pretium illis queat statui. Felicem præsulis Vrgellitani ^{q)}) munus ac dignitatem esse consequutum, tot habemus testimonia, quotquot erroris illius iniecere mentionem. De vrbe hac bene ita differit CAROLVS LE COINTE ^{r)}): *Vrgella; siue Orgella; vel Orgellis; aut Orgelium; vrbs Hispaniæ citerioris ad Sicorim amnem; nec procul a Galliarum confinio, Francis parebat et Aquitaniæ regno provinciæque Narbonensi tunc accensebatur.* Confirmantur hæc iis, quæ ANDR. SCHOTTVS ^{s)}) et STEPH. BALVZIVS ^{t)}) de eadem vrbe adtulere. Quod si vera sunt, quæ IO. TAMAIUS ^{u)}), Hispanis ipsis malæ fidei nomine suspectus, notauit, ante Felicem Dotilla Vrgellitanus fuit episcopus vitamque finiuit ann. DCCLXXXVIII. Erroris, quem in ADONE VIENNENSI NOTAVIT

E 5

tauit

p) *biblioth. Hispan. vet. tom. I. p. 397.*

q) *conf. catalogum episcoporum Vrgellitanorum, quem confecit IO. TAMAIUS SALAZAR martyrol. Hispan. tom. V. p. 391.*

r) *annal. eccles. Franc. tom. VI. p. 476.*

s) *not. in Isidor. apud AGVIRRIVM concil. Hisp. tom. III. p. 77.*

t) *præfat. in MARC. de marc. Hispan. §. XIX.*

u) *martyrol. Hispan. tom. III. p. 393.*

tauit IOANNES TRELLVNDIVS^{v)}), suspicio-
ne omnino liberari debet. Librariorum enim
negligentia vox *Aurelianus*, in locum nomi-
nis *Virgilianus* surrogata; hoc vero a cel.
BOVQVETIO^{x)}) recte in pristinum locum est
restitutum. Non omittendum a me esse vide-
tur elogium, quo Felicem ornauit ALCVI-
NVS^{y)}) eumque virum *religiosæ vitæ præci-
puum et sanctitate spectabilem* adpellauit. In-
genii quoque ornamentis fuisse conspicuum ac
pro temporis ratione varia eruditione arte-
que inprimis, de grauissimis rebus apte et ex-
pedite disputandi, excelluisse, ex iis, quæ
a me de controuersia eius dicenda sunt, quis-
que intelliget. Varia reliquit ingenii moni-
menta, maximam partem ad doctrinam de
adoptione Christi spectantia, itidem a me dili-
gentius persequenda. Quæ dum dedita ope-
ra enumerarunt monachi Benedictini, fami-
liæ Maurianæ Parisiensi adscripti^{z)}), miror ef-
fugisse eos librum Felicis nostri, contra Sara-
cenos compositum, de quo ALCVINVS^{a)}) ad
Carolū hæc scripsit: *disputationem itaque Felicis
cum Saraceno nec vidi; nec apud nos inuenta est.
Immo nec audiui nomen illius antea. Tamen
dum diligentius quæsiui, si quis ex nostris fa-
mam illius audiret, dictum est mihi, quod apud
Leidra-*

v) *diff. de hæresi Felicis et Elipandi sect.* II. §. I. p. 368.

x) *loc. cit.* p. 320.

y) p. 992 *oper.*

z) *histoir. litter. de la France tom. IV.* p. 411.

a) *epist. XV.* p. 1511. *oper.*

Leidradum episcopum Lugdunensem inueniri posset. Quare sub festinatione direxi missum nostrum ad præfatum nostrum episcopum, si forte ibi inuenire potuisset, ut quam citissime vestræ præsentiae dirigeretur. Præter hoc testimonium, nihil de disputatione ista traditum est; nec fieri potest, ut adsentiam MADRISIO^{b)}, qui nimio Felicis odio haud quidquam boni in dialogo isto scriptum fuisse, suspicatus est.

III.

VTRVMQVE doctorem, ELIPANDVM et FELICEM, constat inter hæreticos seculi octauī referri. Quid de doctrina eorum certe sit statuendum, quum posthæc disquirere decreui, id vnum, ne nimis obicura rerum haud peritis mea sit oratio, notasse sufficit, eos de christo docuisse, quod secundum humanam naturam non sit filius dei naturalis, sed adoptiuus ideoque, quatenus homo est, non verus deus, sed nuncupatiuus. Propter hoc dogma bellum illis a secus sentientibus est illatum, magnæque animi contentione gestum. Quid actum fuerit, antequam enarrare adgrediar, necesse est, ut ad binas accurate respondeam quæstiones, de quibus discrepant doctorum virorum sententiæ. Altera est, ex quonam fonte hauserint ELIPANDVS et FELIX. Primus, quantum scio, de hac re diuinavit, CÆSAR BARONIUS^{c)}: *ex consuetudine*, inquit,

cum

^{b)} *diff. histor. de Felic. et Elipandi hæresi* §. LV. p. 221.

^{c)} *annal. eccles. ann. DCCXCIV. §. V. tom. XIII. p. 260.*

cum Mahomedanis didicisse ita humiliter sentire de christo secundum humanam naturam, infelix Elipandus existimatur: inducens fortasse in animum, si hoc euincere potuisset, coniungere simul Mahomedanos et christianos in vnā fidem. Idem sibi placere, haud obscure significauit Hispanorum ille Liuius, IOANNES MARIA NA^d); nec abfuit NICOLAUS ANTONIVS^e); sed erronea hæc est coniectura et tantummodo ad augenda aliorum in FELICEM odia excogitata. Recte eam reiecit IAC. BASNAGIVS^f) atque adduxit argumenta exquisita. Quæ quum iterum MADRISIUS^g), qui defendit commentum illud, confutare sibi fumeret, turpiter ignorantiam doctrinæ Mahumedicæ prodidit. Quis, quæso, tam amens sit, vt nostro æuo PETRI Cluniacensis auctoritatem sufficere, arbitretur, ad persuadendum sibi, Mahumedem a Sergio monacho factum esse christianum Nestorianum? Tam longo interuallo distat doctrina Moslemicorum de christo^h) a Nestoriana, si vel largiantur, huic deditum fuisse Felicem, vt non magis credendum sit, accepisse Felicem, quæ doce-

d) *histor. Hisp. libr. VII. cap. 8. p. 275.*

e) *bibl. Hisp. vet. Tom. I. p. 328.*

f) *loc. cit. §. III. p. 287.*

g) *diff. loc. p. 228.*

h) *conf. IO. LVD. FREY dissert. qua Mahomedis sententia de Iesu expenditur, Bas. MDCCV; vt de aliis, qui Muhamedanorum dogmata explicarunt, silcam.*

docebat, a Mahumedanis, quam Americæ gentes barbaras a christianis suas de malo genio nugas. Alios putare, nostros a *missæ Mozarabicæ* auctoribus, quorum verba non satis intellexerint, fuisse deceptos, monet BASNAGIVS, neque id recte adfirmari posse. No- uam hanc in rem protulit coniecturam, quam miror, et BASNAGIVM, et MADRISIVM neglexisse, PETRVS DE MARCAⁱ⁾, qui ita scripsit: *error tamen, ut Alcuinus docet, initium sumsit a presbyteris quibusdam, commorantibus apud Corduam.* Prouocat ad ALCVINVM^{k)}, cuius hoc est testimonium: *et ut video maxima perfidiæ huius origo de Cordua ciuitate processit, sicut in epistola illius Elipandî, ad Felicem præfatum directâ, intelligi potest.* Ablegat ergo nos ad ELIPANDVM. Audiamus ergo eum, hæc pronuntiantem^{l)}: *ego vero direxi epistolam tuam ad Cordoba fratribus, qui de deo recte sentiunt et mihi multa scripserunt, quæ in tuo adiutorio debueram dirigere.* Ex his, nisi omnia me fallant, recte quidem colligitur, fuisse Cordubæ ELIPANDI sectatores; at vero eos fuisse primos erroris magistros, quomodo inde queat probari, ego quidem non intelligo. Nec lubet diffiteri, mihi probabile videri, doctrinam de adoptione Christi a Bonosianis in Hispaniam esse illatam atque ab eo tempore, clandestinis consiliis conseruatam:

i) de marc. Hisp. Libr. III cap. 12 §. I p. 268.

k) p. 994 oper.

l) epistol. ad Felic. p. 997 oper. Alcuini.

tam: a FELICE denique emendatam magis eaque, quæ illi de christo deo dixerant, ad christum hominem relata fuisse. Bonosianos certe in Hispania suos errores propagasse, documento sunt nobis libri, quos AVDENTIVM et IVSTINIANVM præsules Hispanos iis opposuisse, alibi^{m)} dixi, errorem vero ad posterum fuisse transmissum, THEODISCI exemplo discimus. His licet non doctrinam; nomen tamen adoptionis et verba ELIPANDVM et FELICEM debuisse, non est, cur dubitemus. At vero si paullo adcuratius menteque erectiore veram controuersiae causam indagare velimus, illius principium intelligemus fuisse deprauatam mentis humanæ indolem et lubricam illam et effrenatam cupiditatem, res occultas et supra ingenii nostri vires positas, inuestigandi, inueniendi, explicandi. Quæ licet omnibus hominibus sit communis; Hispanis tamen præcipua esse videtur, qui acutius philosophandi et subtilius dicendi studio, in quo maximam laudem ponunt, facillime ad vitium illud abripi se patiuntur. Egregie hanc in rem dixisse mihi videtur CAROLVS IMPERATORⁿ⁾: *nolite plus sapere quam oportet sapere; sed sapere ad sobrietatem; nec ratiocinando humano ingenio diuina vos inuestigare arbitremini, sed magis creden-*
do

m) *diff. de Bonoso § XV.*

n) *epistol. ad Elipand. et ceteros episcopos Hispania §. XII. p. 112 ed. AGVIRRII tom. III. concil. Hisp.*

do honorate, quæ humana fragilitas temere perscrutando inuenire non valet. Hoc monito si ducti fuissent ELIPANDVS et FELIX, temperassent sibi, quo minus spinosam adtulissent quæstionem atque in ciuitate christiana tantas turbas excitassent.

V.

QVIS ex illis primus sententiæ de christo filio dei adoptiuo auctor habendus sit, inter se dissentiunt viri docti; neque infitior, posse hac de re dubitari. PAVLLINVS enim *Aquileiensis* ^o) eodem tempore clarus, aperte ELIPANDVM auctorem noxii sceleris dixit. Contra ea alia exstant vetustatis exempla, quibus conficitur, FELICEM *Urgelitanum* primum id sibi in animum duxisse idemque persuasisse ELIPANDO. Quo spectant verba EGINHARDI ^p): *Orgellis est ciuitas, in Pyrenæi montis iugo sita, cuius episcopus, nomine Felix, natione Hispanus, ab Elipando, Toleti episcopo, per litteras consultus, quid de humanitate seruatoris, dei et domini Iesu Christi sentire deberet, utrum secundum id, quod homo est proprius, an adoptiuus dei filius credendus esset, ac dicendus, valde incaute atque inconsiderate et contra antiquam ecclesiæ catholicæ doctrinam, adoptiuum non solum pronuntiavit, sed etiam scriptis ad memoratum episcopum libris pertinacissime prauitatem opinionis suæ defendere curauit. Idem* liga-

o) *sacrosyllab. præf. p. 1 oper.*

p) *annal. ann. DCCXCII p. 210.*

ligata oratione poëta Saxo ^{q)}, qui Francorum annales scripsit, a REINECCIO, CHESNIO, LEIBNITZIO ET BOVQVETO editos, ita expressit:

*celsa Pyrenæi supra iuga condita montis
vrbs est Orgellis, præsul cui nomine Felix
præfuit. Hic hæresin molitus condere prauam,
dogmata tradebat fidei contraria sanctæ,
adfirmans, christus dominus, quia corpore
sumto*

*est homo dignatus fieri, non proprius ex hoc;
sed quod adoptiuus sit filius omnipotentis:
responsumque Toletano dedit hoc Helipando
pontifici, de re tanta consultus ab ipso,
atque suum scriptis defendere dogma libellis
omni, quo potuit, studio curauit et arte.*

Addimus IONAM Aurelianensem, scriptorem seculi noni, qui idem significauit, quum hæc litteris mandaret ^{r)}: *emerfit ex eadem Hispania tempore sanctæ memoriæ Caroli, piissimi atque inuictissimi Augusti, quidam Felix nomine, actu infelix Vrgelitanensis ciuitatis episcopus, qui iuncto suo sceleratissimo errori Elipando, Toletanæ urbis episcopo, secundum humanitatem non esse proprium filium dei, sed adoptiuum prædicare ausus est. Hæc nisi sufficere videantur, plura adderem scriptorum effata; at lubens me ab illis recitandis abstineo, quum ipse nihil auctori-*

^{q)} libr. III. ann. DCCXCII. p. 156 edit. BOVQVETI tom. V scriptor. rerum Franc.

^{r)} libr. I de cultu imag. tom. XIV bibl. max. patr. p. 168.

auſtoritatis eis tribuere ſoleo, quia innumeris exemplis compertum habeo, chronicorum ſcriptores inferioris ætatis ex antiquiorum commentariis ita ſæpenumero tranſcripſiſſe, vt ne verba quidem mutarent. Adnumerauit his clariffimus MADRIſivs ¹⁾ verba ipſius FELICIS ²⁾: *vt pro me miſero, per quem vsque nunc in eccleſia dei contentio verſa eſt*; ſed ſi vera fateri licet, ea non tam clara ſunt, vt tuto probari iis putem, quod probari debet. Quod ſi animo meo complector cunſtaque ſedulo expendo, tota de primo controuerſiæ auſtore quæſtio videtur mihi eſſe λογομαχικη. ELIPANDVM enim recte cum PAVLINO dixeris *auſtorem noxii ſcleris*, quod dum conſuluit de argumento grauiffimo FELICEM, huic primus obtulit occaſionem, de illo meditando; quæ in vtramque partem diſputari poſſint, exquirendi et concipiendi ſententiam, quæ ipſi placebat, eamque fuſius declarandi; nec peccaueris, ſi FELICEM pro auſtore controuerſiæ habere malis, quod primus definite opinionem de chriſto filio dei adoptiuo eſt amplexus ſuaque apud Elipandum auſtoritate effecit, vt eidem animum ſuum addiceret ³⁾.

VI.

1) *diff. hiſt. de Felic. et Elip. hæreſi* §. XVIII.

2) *confeſſ. fid.* p. 246 edit. MADRIſii.

3) Hæc quum ſcripta eſſent, opportune in manus incidit IOANNIS DE FERRERAS *hiſtoriæ Hiſpanicæ* doctum opus, in quo nouam, vidi, ab illo

VI.

PATET ergo, quænam fuerint contro-
uersiæ nostræ origines. Aegre ferendum est,
temporum iniuria ereptas nobis esse et litteras
ELIPANDI et ad eas responsiones FELICIS.
His enim, si vti nobis liceret, non dubito,
multa nobis esse perspecta, quæ obscura nobis
sunt et tenebris circumfusa. In his primum
locum de tempore quæstio tenet, quo ista
contigere. Qui Francorum historicos sequun-
tur ac barbarum initia ad annum seculi octavi no-
nagesimum secundum referunt *), non aberrant
solum a veritate, nec capiunt scriptorum sen-
tentiam, sed ignorant illorum consuetudinem,
res peregrinas eo demum anno commemorandi,
quo in Gallia, aut Germania de iis agi cœpit.
CAESAR BARONIVS y) ann. DCCLXXXIII
primam contentionis iniecit mentionem: quod
vero neglexisse videtur, officio probandi senten-
tiam, satisfecit ANTON. PAGIVS z) atque
attu-

produci sententiam. Credit enim, ELIPANDVM
prius cum BEATO et ETHERIO disputasse,
quam rogauerit FELICIS sententiam: hincque
FELICEM ELIPANDI potius discipulum;
quam magistrum extitisse, tom. II p. 517. edit.
Gallicæ. Quamvis ei interpres, HERMILLIVS
adsenserit; pugnare tamen contra hanc coniectu-
ram historicorum effata, quæ notavi, manife-
stum est.

w) ita iudicavit NATALIS ALEXANDER *hisor.*
eccles. tom. V p. 676.

y) *annal. eccles. ann.* DCCLXXXIII §. 6 Tom. XIII.

z) *critic. in annal. Baron. ann. memor.* §. 12.

attulit argumenta, quibus ante eum CAR. LE COINTE^{a)} vsus est. Binæ exstant ADRIANI pontificis Romani epistolæ^{b)}, ad Hegilam episcopum datæ. Altera scripta est ann. DCCLXXXII, qua nulla fit mentio FELICIANAE doctrinæ, licet alii in illa reprehendantur errores; altera vero, priore posterior, qua FELICIS sententiam reiicit, ideoque ann. DCCLXXXIII scripta. In eandem discessit sententiam IAC. BASNAGIVS^{c)}, sed recte eam corrigendam esse putauit IO. FRANCISCVS MADRISIVS^{d)} ac monuit, minus probabile esse, eodem anno, quo ADRIANVS doctrinam reprehendit, illam ipsam a FELICE fuisse inuentam ac traditam. Consequens ergo est, vt ante annum DCCLXXXIII ELIPANDVS et sententiam FELICIS rogauerit; et tulerit eius responsum, licet annus adcurate nequeat definiri.

VII.

POSTQVAM ELIPANDVS adprobauit, quam FELIX ei significauerat de adoptione christi sententiam, non satis ei fuit, illam mente complecti; sed aliis quoque tradendam et latius propagandam suscepit. Testimonium hac de re perhibet IONAS *Aurelianensis*^{e)},

F 2

qui

a) *annal. eccles. Franc. Tom. V p. 227.*

b) *epistol. LXXXVI et LXXXVII codicis Carolini apud ANDR. DVCHESNE hist. Franc. script tom. III p. 817.*

c) *obseru. histor. circa Felic. hæresin §. I p. 284.*

d) *loco cit. §. VI sqq. p. 212.*

e) *loco cit.*

qui cum iis, quæ paulo ante recitauimus, verbis hæc coniunxit: *et hac virulenta doctrina vterque Hispaniam magna ex parte infecit. Deinde apostolorum christi actus imitari videri volentes, quum ipsi non apostoli christi, sed præcones essent hostis antiqui, unusquisque separatim diuersas prouincias eadem sua insana doctrina imbuendas, appetiuere: Eliphandus scilicet Asturias et Gallicias, cuius discipulos me aliquando apud Astures vidisse, memini, quos et catholicorum virorum regionis illius, qui eorum vesanæ doctrinæ secundum sanam doctrinam rationabiliter renitebantur, relatu perspicuitatisque meæ probatu, secundum eorum habitum et actum; certissimos esse antichristos, liquido deprehendi; nonnullis vero interpositis, hæc adiecit: porro idem Felix, quum multis apud Septimaniam eundem haustum pestiferum propinauerit, eum tamen Galliæ Germaniæque, quantum in illo fuit, propinare voluit; sed diuina gratia adminiculante, nullum apud Galliam Germaniamque error eius locum inuenire quiuit f). Idem perhibent ETHERIVS et BEATVS g): certe iam rumor est: iam fama est, et non solum per Asturiam; sed per totam Hispaniam et vsque ad Franciam diuulgatum est.*

f) huic IONAE effato innituntur, quæ notant PETR. DE MARCA de marc. Hisp. p. 269 et monachi Benedictini in *histroir. de Languedoc. tom. I* p. 448. Similia leguntur in *vita S. Beati* supra laudata §. VI p. 148.

g) *libr. I aduers. Elipand. p. 301.*

est. Quonam tempore nostri in prædicanda, quam conceperant, noua doctrina elaborauerint, licet IONAE testimonio non satis clare possit intelligi; probabile tamen est, factum id esse, antequam ceteri cœtus christiani doctores illis resisterent, id est, sub primis controuersiae initiis. Nec defuerunt, qui utrique se adiungerent. Inter hos et dignitate et existimatione eminuit ASCARIUS, præsul Bracariensis, quem *consentaneum* fuisse cum Elipando, grauitè testatus est ADRIANVS, Romanus pontifex ^{b)}. FIDELÈM abbatem Asturicensem commendauit ipse ELIPANDVS constantiamque, qua eius addictus fuit doctrinæ, summopere prædicauit ⁱ⁾. Addunt his MAXIMVM et IOVIANVM, nescio quos, *centuriarum Magdeburgensium* scriptores ^{k)}, certiores vero sunt monachi Cordubenses; quorum superiori loco feci mentionem.

VIII.

NOVA, quam ELIPANDVS et FELIX publice profitebantur, sententia non poterat

F 3

non

^{b)} *epist.* XLVII *cod. Carol.* p. 819. Huic repugnant litteræ ARCARICI; siue ASCARII ad ELIPANDVM, huiusque ad illum responsio, quas IULIANVS *archipresbyter* collegit; HIGVERA vero LVITPRANDI *oper.* p. 573 subiicit; sed utrasque confictas esse, NIC. ANTONIVS *biblioth. Hispan. tom. I* p. 327 abunde comprobauit.

ⁱ⁾ in *epistola* a BEATO et HETHERIO recitata, de qua fusius postea dicemus.

^{k)} *centur.* VIII p. 325.

non multis videri erronea, temeraria atque integritati purioris doctrinæ infesta et periculosa, qui suum esse putarunt contradicere illis, eosque animo forti et constanti confutare. Inter hos ADRIANVM pontificem Romanum primum locum obtinere oportet, si creditur doctis viris, quos epistolam, ab eo ad Hispanos scriptam, ad ann. christian. DCCCLXXXIII referre diximus. His non libet refragari; ingenue fateri autem nos oportet, argumenta, quibus coniectura hæc comprobari solet, leuiora mihi videri. Qui enim ita censent, in ea sunt opinione, epistolarum, quas CAROLVS *magnus* olim in vnum corpus collegit; GRETSEVS autem primus in lucem edidit publicam, talem seruatum fuisse ordinem, vt quo tempore quæuis scripta sit, inde queat colligi. At hanc opinionem falsam esse, nemo negauerit, qui diligentius codicem hunc inspexerit atque obseruauerit, disiectas omnino ibi esse et dispersas pontificum Romanorum epistolas, vt nemo prudens temporis rationes ita deprehendat seruatas. Id recte monuit MARTINVS BOVQVETVS¹⁾; nec

1) *præfat. tom. V script. rer. Franc. §. LX p. 23. adde de hoc codice ill. GOTTFR. LEONH. BAUDISIVM not. in Murator. Histor. Ital. tom. IV p. 412 sqq. Id vnum obseruamus, codicem nostrum Carolinum, separatim prodiisse in lucem cura IAC. GRETSERI Ingolst. ann. MDCXIII. translatum in ANDR. DVCHESNE script. rer. Francic. tom. III p. 701. IAC. GRETSERI oper. tom. VI et BOVQVETI laudatam collectionem tom. V p. 485.*

nec sine caussa, quum epistolas illas denuo typis curaret describendas, omiſſis iis, quæ ad Francorum res illustrandas non facerent, eas annis ſuis reſtituere, conatus eſt. Incertum ergo relinquere, ſatius eſt, quonam tempore composuerit ADRIANVS litteras illas, quas ad Hispaniæ præſules orthodoxos miſit iisque varia dogmata, quæ in Hispania tum tradi cœpere, tanquàm contraria ſaniori doctrinæ, acrius reprehendit^m). In eorum numero fuit ſententia ELIPANDI, de qua ita diſſerit: *porro et de partibus veſtris peruenit ad nos lugubre capitulum, quod quidam epiſcopi, ibi degentes, videlicet Eliphandus et Aſcaricus cum aliis eorum conſentaneis, filium dei adoptiuum conſiteri non erubescant, quod nullus e qualibet hæreſi antea talem blaſphemiam auſus eſt obblaterare; niſi perfidus ille Neſtorius, qui purum hominem dei conſeſſus eſt filium. Quapropter nullo modo eorum ſerpentinum venenum in qualibet parte veſtram ſubripiat; vel coinquinet dilectionem.* Admonet poſtea Hiſpanos, vt permanerent conſtanter in doctrina vera, a chriſti legatis tradita et a præſtantiffimis cœtus chriſtiani doctoribus ſumma fide propagata. Quam vt explicaret recte ac comprobaret, attulit et

F 4

ſcriptu-

^m) *epiſt.* XCVII p. 818 ſqq. edit. DVCHESNE. Hanc cl. BOUVETVM omiſſiſſe, merito miror. Licet enim nihil contineat, quod hitoriæ Francicæ adferat lucem, controuerſiam tamen Felicianam illuſtrat, ideoque in explicandis Caroli M. rebus geſtis ea vix carere poſſumus.

scripturæ sacræ effata, et patrum testimonia, partim de diuina christi natura prolata; partim contra Nestorianos edicta, sicque abunde prodidit, eum veram ELIPANDI sententiam non satis intellexisse, qui nec deum esse christum, negauit: neque aperte Nestorianæ opinioni se deditum esse, significauit. Addidit aliud argumentum, ELIPANDO oppositum, ex quo num satis adcurate ratiocinatus sit, dubito. Constituit enim, adductisque patrum testimoniis, copiose demonstrat, adoptionem esse beneficium hominibus piis promissum et per salutarem aquam conferendum, atque inde putat effici, vt nullo modo in christum cadat adoptio. Licet enim concedatur primum, quod neque ELIPANDVM vinqum esse inficiatum, legimus, consequens tamen iure reprehenditur. Quis enim vniuerse dixerit, nulla dona inter christum hominem et fideles esse communia; licet eadem beneficia ex alio fonte ad hos, ex alio ad illum deduci, quisque confiteatur.

VIII.

EADEM tempestate in Hispania contra ELIPANDI et FELICIS de christo, filio dei adoptiuo, doctrinam, fortiter pugnarunt BEATVS et ETHERIVS editisque ingenii monumentis haud exiguam collegerunt nominis sui famam. Quæ de BEATO referri solent, cuncta repetuntur ex *vita S. Beati*, paullo ante memorata, quam a manu recentiori profectam

fectam esse, monuit IOANN. MABILLONIVSⁿ⁾. Hic multam in eo posuit operam, vt Beatum nostrum non solum solitarium vitæ genus sectatum; sed familiæ etiam Benedictinorum fuisse adscriptum, contenderet ac confutaret IO. TAMAIVM^{o)} et GOTTFR. HEVSCHE-
NIVM^{p)}, quorum ille vtrumque, hic poste-
rius negauerat. Abbatis dignitate et titulo
BEATVM fuisse ornatum, ALCVINVS^{q)}
testatur; nec pugnabimus contra eos, qui il-
lum monachorum domicilio *Valliscauæ* præ-
fuisse censent. Qui vitam eius litteris con-
signauit, tradidit magna autoritate eum va-
luisse apud Adosindam, viduam Silonis re-
gis^{r)}, adiecitque mortalitatem eum finiuisse
d. II. Cal. mart. ann. DCCLXXXVIII.
In sanctorum numero eum habent Hispani,
præcipue Asturicenses, eumque lingua dome-
stica *S. Bienco* adpellant. Præter opusculum,
quod contra ELIPANDVM scripsit, reliquit
commentarios, *apocalypsin* illustrantes, lau-
datos præter MABILLONIVM ab AMBR.
MORALES^{s)}. Non negligenda, putamus,
esse crimina, quæ ELIPANDVS BEATO ob-
iecit. Adpellat enim eum^{t)}: *carnis immun-*

F 5

ditia

n) *act. sanct. ord. Bened. tom. IV part. I adp. p. 690*
edit. Venet.

o) *martyrol. Hisp. tom. III p. 587.*

p) *tom. III febr. act. sanct. p. 146.*

q) *libr. I contra Felic. p. 789 oper.*

r) *§. VIII p. 698 ed. MABILLONII.*

s) *hystor. Hisp.*

t) *epist. ad Alcin. p. 911 oper. illius.*

ditia foetidum et ab altario dei extraneum. IAC. BASNAGIVM ^{u)}) non sine caussa monuit, quamuis hæc ab hoste dicta sint; nec tamen prorsus tanquam mendacia spernenda, maxime quum ALCVINVS nihil prorsus ad excusandum cum attulerit. Aegre id tulit MADRISIUS ^{x)}) Beatumque defendere studuit. Quamuis vero lubens fatear, criminationibus hostis nihil tribuendum esse; tamen vix crediderim, ELIPANDVM tam temerarium atque audacem fuisse, vt BEATVM, ab *altario dei extraneum*, id est, a munere sacerdotis disiectum fuisse, ad ALCVINVM scriberet, qui sine vilo negotio, mendacia dici, potuisset cognoscere. Satius certe est, ista relinquere incerta et dubia. Post mortem *Beatum miraculis celebrem* fuisse, vitæ eius scriptor ^{y)}) narrat; num verâ narrauerit, valde dubito ^{z)}), De ETHERIO; siue, vt alii scribunt, *Hetherio*,

^{u)} loco cit. p. 290.

^{x)} p. 228 oper. PAVLLINI. Omnino hoc loco conferenda ELIPANDI *epistola ad Carolum magnum*, quam ex *Hispania sacra* descriptam, infra exhibebimus integram.

^{y)} §. VIII p. 694.

^{z)} de BEATO præter laudatum MABILLONIVM et BASNAGIVM, legas NIC. ANTONIVM *biblioth. Hispan. vet. tom. I p. 324.* ANT. PAGIVM *critic. in annal. Baron. ann. DCCLXXXIII. §. II tom. XIII. p. 161.* GVIL. CAVEVM *histor. litter. scriptor. eccles. tom. I p. 640.* IO. ALB. FABRICIVM *biblioth. Lat. med. et infim. ætat. vol. I. p. 470.* et REMIG. CEILLER *histoir. des auteurs sacrs. et eclesiastiques tom. XVIII. p. 313.*

therio, Ætherio, Aitherio, quem Beatus laborum sibi adiunxerat socium, pauca nobis relicta sunt. Fuisse eum præfulem sacrorum Vxamensium, his eius probatur verbis ^{a)}: *primus ego Eterius, Oxomæ sedis indignus nominatus episcopus. Idem testatur scriptor vitæ Beati*, sæpius laudatus. ^{b)}: *adfuit quoque catholico oneri Ætherius, qui post fuit episcopus Vxamensis*. Præter hæc, ELIPANDVS memoriæ prodidit ^{c)}, nostrum ista tempestate, qua contra eum pugnare cœpit, fuisse iuuenem ac præceptores habuisse *Beatum* et FELICEM ^{d)}. Verba eius hæc sunt: *adolescenciam sane fratris nostri Eterii, lacte adhuc alitā et nondum ad robur perfectæ intelligentiæ perductam, vestra fraternitas erudiat, quia non cum magistris optimis; sed cum ignaris et schismaticis, videlicet Felice et Beato Antiphra-
sio, id est, quasi per ἀντιφρασις ita dicto, æquales in virtute et pares in errore, habuit collationem* ^{e)}.

X. HOS

^{a)} lib. I adversus Elipandum p. 309.

^{b)} §. III. p. 692.

^{c)} *epistol. ad Fidel.* apud BEATVM et HETHERVM lib. I adu. Elip. p. 310.

^{d)} Felicem hunc oportet distingui ab Vrgelitano. Fuit is abbas Obonensis; conf. MABILLONIUM *aff. sanct. ord. Bened. tom. IV part. I p. 691 et annal. ord. S. Benedict. tom. II p. 273.*

^{e)} de ÆTHERIO conferas eosdem, quos de BEATO exposuisse, dixit.

X.

HOS ergo opposuisse se ELIPANDO eiusque doctrinæ, comprobant ea luculenter, quæ paullo post a me dicentur. Neque omisit, id sedulo posterorum memoriæ commendare *vitæ Beati* scriptor; sed hoc de Beato suo litteris mandauit *f*): *hic quum Elipandi erroneam professionem audiuit, protinus per totam illam regionem et catholicum seminare dogma, et hæreticam euellere zizaniam cœpit, quibus obfistens Helipando profectibus, paulatim eius propalari commenta, cognouit. Adfuit quoque catholico operi B. Aetherius, qui post fuit episcopus Vxamensis et Beati amicitia fretus: uterque aduersus Felicem et Helipandum litteris et sermonibus per populos discurrentes, catholicam veritatem virili et sancta caritate docebant. Istorum enim efficacia plurimi, qui Helipandi venenum ebiberant, vinum hæreticum eructantes, ad gremium matris ecclesiæ sunt constitutionis pœna reuersi. Confirmantur hæc testimonio ALCVINI *g*), ita expresse: quod vero quendam Beatum abbatem et discipulum eius Hitherium episcopum dictis huic vestræ sectæ primum contraire, laudamus eos in eo, quod veritatem defendere conati sunt. Quo maius vero fuit BEATI et ETHERII studium, quod in arguendo grauissimi erroris ELIPANDO collo-carunt, eo minus fieri potuit, vt rumor de hac re ad huius aures non perueniret. Quæ quum*

f) §. III p. 692.

g) libr. I contra Felic. p. 789 oper.

quum cognouisset, indigne ea tulit iratusque BEATO et ETHERIO, litteras dedit ad Fidelem abbatem, quem cum partibus eius fecisse, non dubitamus. Scriptas eas fuisse mense octobri ann. Hispano DCCCXXIII, id est, ann. christian. DCCLXXXV ^{b)}, non solum significant, quos modo nominaui, BEATVS et ETHERIVS ⁱ⁾, sed etiam easdem recitant ^{k)}. Epistolæ huius quum ELIPANDVS hoc fecisset initium: *qui non confessus fuerit Iesum christum adoptiuum humanitate et nequaquam adoptiuum diuinitate, et hæreticus est; et exterminetur. Auferte malum de terra vestra. Non me interrogant, sed docere quærent: quia serui sunt antichristi. Hanc epistolam domini Ascarici episcopi ita fraternitati tuæ direxi, karissime Fidelis, ut cognoscas, quanta in christi seruis regnet humilitas; quanta in antichristi discipulis regnet superbia, eadem animi superbia, quam in BEATO reprehendit, contra hunc declamat. Indignum esse putat, se erroris adculari a BEATO: sacrorum præfulem ab homine inferioris dignitatis: Toletanum episcopum a monacho Libanensi: eoque maiorem sibi per id inferri iniuriam, quo clariora integritatis suæ*

b) ita bene contra BARONIVM, VASQVEZIVM et NATALEM ALEXANDRVN, qui male hanc epistolam ad ann. Christ. DCCLXXXIII referunt, statuit cl. MADRISIVS *diff. histor. de Felicit et Elipandi hæresi* §. XIV. p. 214.

i) *libr. I aduers. Elipand.* p. 297 edit. BASNAGII.

k) *loc. cit.* p. 310.

suæ extent documenta, postquam in componenda Migentianorum controuersia admirando studio sit versatus. Honorifica illa, quæ supra descripsi, addit de ETHERIO verba: doctrinam BEATI hæreticam esse denuo declarat ac FIDelem admonet, vt ad extirpandam *hæresin Beatianam* omnem adhibeat diligentiam.

XI.

LITTERIS his ELIPANDVM adiecisse *fidei symbolum*, quo quid de singulis doctrinæ christianæ capitibus sentiret, breuiter exposuit, nemo, quantum scio, monuit ¹⁾. Exhibent vero, iidem BEATVS et ETHERIVS ^{m)}) huiusmodi formulam, ita inscriptam: *incipit symbolum fidei Elipandinæ*. Hanc vero non ab ELIPANDO ipso; sed ab aduersariis fuisse compositum, hæc ipsorum verba aperte significant: *tunc lecta est ipsa epistola*, videlicet Elipandi, *et multum fidei nostræ contraria, quæ nec in veteri testamento; nec in nouo erant scripta: quæ ipsa verba fidei suæ, nobis incognita,*

in

1) antiquiori æuo et orthodoxos, et hæreticos edidisse symbola, inter omnes constat. Quam in rem legas ven. patrem *introd. in libros eccles. Luth. symbolic. proteg.* §. XI p. 32 sqq. PETR. ZORNIVS in *opusc. sacr. Tom. I* p. 178: sqq. multo studio enumerauit hæreticorum symbola, id vero, quod ELIPANDI nomine contextum fuit, prætermisit. Hoc exemplo nobis est, quanta opus sit cautione, ne symbola conficta pro veris habeamus.

m) *libr. I aduers. Elipand.* p. 309.

*in vnum copulauimus et quo facilius adgnoscerentur, more symboli breui compendio in pagina compegimus*ⁿ⁾). Hæc sedulo velim notari, ne, si quis legerit inscriptionem: *incipit symbolum fidei Elipandianæ*, germanum ELIPANDI, putet, exhiberi monumentum. Quare non solum improbamus, qua ETHERIVS et BEATVS vsi sunt, ELIPANDI dogmata explicandi rationem, fallacem quippe et ad fallendos imprudentes homines comparatam; sed etiam addimus illos ab omni fraudis et malitiæ suspitione haud posse absolui. Quodsi enim *epistola* ELIPANDI, ex qua se sua profitentur, haussisse, cum fabulosa illa formula comparatur, multos sine causa ei adscribi errores, quisque intelligit.

XII.

SED redire nos oportet, vnde digressi sumus, ad litteras ELIPANDI. Has, ad Fidelem clam scriptas; sed breui tempore in *cuncta Asturia diuulgatas* fuisse, tradunt BEATVS et ETHERIVS^{o)}. Quod quum hi intellexissent, multa opera laborarunt, vt perueniret ad eorum manus. Susceperunt iter ad Fidelem abbatem, de quo ita scribunt: *quum nos ad fratrem Fidelem, non litterarum illarum compulsio, sed religiosæ dominæ Adosindæ perduceret deuotio*. Verba hæc nonnihil esse obscura, lubens fateor. Adosindam, postquam maritus eius, Silo rex, ex hac vita disces-

n) *loc. cit.*

o) *loc. cit.* p. 283.

discessit, monasticum amplexam esse vitæ genus, neque ignoro; neque infitior; ELIPANDVM vero studuisse, eam sibi adiungere, ac reginam omnia iudicio præfulum atque in his BEATI ET ETHERII commisisse, quod, nisi omnia me fallant, ex his verbis collegit IOANNES MARIANA ^{p)}, valde dubito. Vt cumque sit, BEATVS ET ETHERIVS mandato Adosindæ ad Fidelem accesserunt ac legērunt ann. Hispano DCCCXXIII. id est christiano DCCLXXXV d. VI cal. dec. litteras ELIPANDI, mense octobrì scriptas. Quas quum sibi cognoscerent esse oppositas, eas sedulo confutare, induxerunt animum. Composuerunt ergo *aduersus Elipandum, archiepiscopum Toletanum; libros duos de adoptione christi filii dei*, benigniore fortuna ad nostram vsque ætatem conseruatos, de quibus nonnihil dicere, nostrum esse, iudicamus. Vtriusque nomen præ se fert opusculum tam BEATI; quam ETHERII; nec dubitamus, vtrumque in eo conscribendo coniunctam collocasse diligentiam; siquidem sedulo, quum de se ipsi loquuntur, multitudinis numero vtantur. Vnicum excipi oportet locum, quo ETHERIVS symbolum fidei, in concilio Ephesino conscriptum, ita recitauit, vt hoc esset orationis initium ^{q)}: *primus ego Etherius, cæt. Totum opus hac formula: eminentissimo, nobis et deo amabili Elipando, Toletanæ sedis archiepisco-*

p) *histor. Hispan. libr. VII cap. 8.*

q) *libr. I p. 309.*

piscopo, Etherius et Beatus in domino salutem ¹⁾, eidem ELIPANDO, contra quem pugnam susceperunt, inscripserunt ac consecrarunt. Humani ergo quid passus est IOANNES MABILLONIVS ²⁾, quum BEATVM potius; quam ETHERIVM librorum scriptorem esse, censeret atque hæc adderet: *eos inscribit eidem Etherio episcopo: at quem consortem, ait, perfruoꝝ ordinis, coheredem etiam faciam mei laboris. Ordinis, inquam, monastici, non episcopalis: quum Beatus hac dignitate nunquam insignitus fuerit.* Falsa certe hæc sunt. Etenim ELIPANDO, non ETHERIO opus hoc fuisse dedicatum, non solum formula, quam descripsi, testatur; sed etiam alia illius loca idem loquuntur. Initium operis ab his verbis ducitur: *legimus litteras prudentiæ tuæ, id est, nos BEATVS et ETHERIVS, legimus litteras tuas ELIPANDE.* Simili ratione ita exordiantur *librum secundum* ³⁾: *scripsimus crimina tua, quibus nos hæreticos et ignaros fidei atque antichristi discipulos pronuntiare non cessas; item paucis interpositis, hæc dicunt: sed quia libelli tui, in quibus nos hæreticos esse fateris, iam per publicum in diuersis terrarum vulgati sunt partibus, ut omnes, qui eos legerint secundum fidem tuam, te catholicum Toletanæ sedis*

¹⁾ p. 297.

²⁾ *annal. ordin. Benedict. libr. XXV §. 52 tom. II*
p. 279.

³⁾ p. 345.

sedis doctorem - - - *prædicent.* Hæc-
 ne ad ELIPANDVM, præfulem Toletanum;
 an ad ETHERIVM scripta sunt? Nec, quæ
 adduxit MABILLONIVS, verba ad proban-
 dam eius sententiam, valent. Testantur enim,
 ETHERIVM in societatem conscribendi opu-
 sculi cum BEATO venisse; at hunc illi id con-
 secrasse, inde colligi nequit. In duos libros
 commentarium suum nostri distribuerunt; at-
 que in vtroque ad id omnem contulere dili-
 gentiam, vt partim ELIPANDI sententiam
 de christo filio dei adoptiuo erroneam esse,
 demonstrarent; partim se ab obiecto crimine
 prauæ doctrinæ purgarent. At si vera fateri
 lubet, pauca dicunt, proposito adcommoda-
 ta. Nec satis adcurate; nec satis recte philo-
 sophantur: ea quæ inuicem sunt diuersa, sæ-
 pius coniungunt ac diuellunt, quæ cohærent:
 argumenta conquirunt, atque ex locis nimis
 longinquis repetunt: scripturæ sacræ effata
 minus recte interpretantur: sensum eorum per
 explicationes ἀλληγορικὰς inepte peruertunt;
 neque orationis denique student elegantiae,
 sed grauiter nonnunquam contra grammatico-
 rum leges peccant. At hæc neminem ita, cu-
 pio, accipere, vt me de laudibus, quæ illis
 debentur, detrahere velle, putet. Scio
 enim, vitia, quæ commemorauī, æui, non
 hominum culpæ esse tribuenda, hisque ideo
 ignoscenda. Nihilominus nec placent, quæ
 de opere isto iudicia tulere, CÆSAR BARO-
 NIVS,

NIVS ^{u)}), IO. MARIANA ^{v)}), GABR. VASQVETIVS ^{x)}) aliique huius generis scriptores, quibus satis fuit, pugnasse BEATVM et ETHERIVM CONTRA ELIPANDVM, quem sine controuersia hæreticis adnumerandum esse, censent omniaque, siue male, siue bene dicta, ad cœlum extollunt, quæ hæreticis fuere opposita. Opusculum hoc diu satis in bibliotheca Toletana manu exaratum latuit, tenebris oppressum et blattis tineisque relictum, vsque dum ANDR. SCHOTTVS a MARIA-NA Hispano, celeberrimo, impetrauit, vt exemplum eius describendum et ad illum curaret perferendum. Transmisit id SCHOTTVS IACOB. GRETSERO ^{y)}), a quo accepit illud PETRVS STEVARTIVS ac litterarum formis expressum, in publicam lucem produxit ^{z)}). Hunc sequuti sunt, qui *bibliothecas patrum* adornarunt, *Parisienses* ^{a)}), *Colonien-*
G 2
ses

u) *annal. eccles. ann. DCCLXXXIII §. 9 tom. XIII*
 p. 162.

v) *loc. cit.*

x) *disp. LXXXIX in 3 part. Thom. cap. I. tom. III oper.*
 p. 696.

y) hæc docet SCHOTTI *epistola ad Gretserum*
operi ipsi præmissa p. 285.

z) *in tomò singulari insignium auctorum, tam Græcorum quam Latinorum, quem STEVARTIVS*
Ingolstadt. ann. MDCCXVI edidit, primum locum
obtinet libellus noster.

a) *tom. IV part. 2 biblioth. patrum Paris. edit.*
 MDCCXLIII.

ses ^{b)} et *Lugdunenses* ^{c)}. His denique se adiunxit IAC. BASNAGIVS ^{d)} atque opusculum, breuibus cum STEVARTII, tum BASNAGII ipsius adnotationibus, illustratum, edidit. Adde NICOL. ANTONIVM ^{e)} et IOANN. ALB. FABRICIVM ^{f)}.

XIII.

QVVM de controuersia, quæ ELIPANDO cum BEATO ETHERIOQUE intercessit, plura ad nostram memoriā non fuere transmissa, ad ea progredi libet, quæ in concilio quopiam Narbonenſi de FELICE acta esse feruntur. At omnia hæc inuenimus dubia, incerta, variis doctorum hominum opinionibus perturbata magis; quam illustrata, adeo, ut vel hoc arduum sit, vnde orationis ducendum sit initium, adcurate definire. Id quidem certum sit, quæcumque de præsulū conuentu, Narbonæ sub finem seculi octauī factō, sciamus, accepisse nos ea ex *actis concilii* istius, quæ GVIL. CATELLVS ^{g)} primus in lucem produxit publicam ac renouauit, cōmuni virorum eruditorum obliuione oppressam, omnem concilii memoriā. Hunc sequutus est

b) tom. VI *biblioth. colon. ann.* c1010cxviii.

c) tom. XIII p. 353.

d) in *thes. monim.* tom. II part. I p. 279 sqq.

e) *biblioth. Hisp. vet.* tom. I p. 324.

f) *biblioth. Latin. med. et inf. ætat.* vol. I p. 490 et vol. II p. 3. 6 sq.

g) in *memoir. de l'histoire de Languedoc* p. 743.

est STEPHANVS BALVZIVS ^{h)}) eademque acta edidit, a scribendi vitiis, quæ admiserat CATELLVS, purgata; nec fieri potuit, quin PHIL. LABBEVS ⁱ⁾) illa denuo litterarum formis curaret exprimenda. Accessit CAROL. LE COINTE ^{k)}), atque illas tabulas diligentius recensuit; quæ parum recte ei visa sunt scripta, notauit et obseruationibus elegantissimis omnia explicauit. Recentiore ætate CLAVDIUS DE VIC et IOSEPH. VAISSETTE ^{l)}), ac Parisienses familiæ Benedictinæ sodales ^{m)}) eadem acta multa cura descripserunt. Quæ ex illis ad propositum nostrum argumentum spectant, binæ eorum sunt partes. Altera absoluitur primis illius verbis, ita conceptis ⁿ⁾): *anno incarnationis dominicæ DCCLXXXVIII indictione XII gloriosissimo quoque domino imperatore Karolo regnante ann. XXIII. V Kal. Iul. Dum pro multis et variis ecclesiasticis negotiis, præsertim pro Felicis,*

G 3 Vrge-

^{h)} not. in PETR DE MARCA concord. sacerdot. et imper. libr. VI cap. 25 p. 923 sqq. edit. BOEHMERI. Pauca sunt, quæ idem BALVZIVS de hoc concilio notauit in marc. Hispan. libr. IV p. 343.

ⁱ⁾ concil. tom. VII p. 963.

^{k)} annal. eccles. Francor. ann. DCCLXXXI. §. XII Tom. VI. p. 464.

^{l)} in preuves de l'histoire de Languedoc, tom. I eiusdem historiæ subiunctis p. 26 sq.

^{m)} in instrumentis eccles. Narbonensis additis tom. VI Galliæ christiænæ p. 2 sq.

ⁿ⁾ placet sequi exemplum, historiæ Occitaniæ adiectum.

Urgelitanæ sedis episcopi, pestifero dogmate, monente per suæ auctoritatis litteras domino apostolico, Adriano, ac domino imperatore per missum suum, nomine Desiderium, conuenissemus, urbem Narbonam, intra Basilicam SS. Iusti et Pastoris, cet. altera est subscribendi formula, quam loco tertio et decimo ipse FELIX adscripsit: Felix episcopus Urgellitanæ sedis subscripsi. Præter hæc, ne verbum quidem de FELICE nostro factum est. Contra ea omnia referuntur ad controuersias nonnullas componendas, quæ de finibus diœcesis Narbonensis erant commotæ, a nostro argumento tanto interuallo disiunctas, ut iure nostro ab illis enarrandis abstineamus. At vero de eo nobis dispiciendum est, num credi possit his actis hincque num verum sit, de FELICIS sententia fuisse in hoc concilio disceptatum statutumque. Hac de re non eadem sentiunt viri docti. Quas de illa protulerunt, opinionum triplex est genus. *Prima* est omnium, qui sapiunt rerumque gestarum non expertes sunt, communis sententia, temporum notas in actis expressas esse falsas atque erroneas. Coniungitur enim annus christianus DCCLXXXVIII tam cum anno indictionis XII, quam cum anno Caroli M. XXIII. Vtrumque abhorret a veritate. Annus enim Caroli XXIII idem est atque annus christianus DCCLXXXI; siquidem is Francis cœpit imperare, anno DCCLXVIII, quo Pipinus

nus ex hac vita discessit ^o): indictionis vero annus, qui mensi Iulio ann. DCCLXXXVIII conueniat, non est XII sed XI. Hæc, quæ sibi contradicunt, coniungere studuit STEPH. BALVZIUS ^p); at vanam esse atque inanem, quam susceperat, operam, ipse confessus est. At vero quam in re sit peccatum, non satis liquet. Sapientiores atque artis diplomaticæ periti, faciunt cum CAROLO LE COINTE ^q), qui et *christianum* et *indictionis* annos a recentiore manu adscriptos fuisse, putauit hincque concilium nostrum ad ann. 1000 referendum esse censuit. Adfensi ei sunt: CL. FLEVRY ^r), CLAUD. DE VIC et IOS. DE VAISSETTE ^s), et monachi Benedictini Parisienses ^t). *Secunda* sententia est eorum, qui non solum temporis notas deprauatas esse, putant; sed de fide etiam tabularum vniuersa dubitant. Plura enim in illis reprehendunt ac grauiora vitia, quam chronologica. Offendit eos *primum* *imperatoris* nomen, Carolo tributum, ante ann. 1000, quo Romæ nomen illud consequutus est. *Deinde* credunt, falso dici, de Felice fuisse disputatum,

G 4

siqui-

^o) illustrantur hæc docta disputatione de computo annorum Caroli, quam IO. HEVMANNVS commentar. de re diplom. tom. I cap. 2 §. 65 p. 126 instituit.

^p) not. in Marc. loc. cit. p. 925.

^q) loc. cit.

^r) *histoir. eccles.* tom. IX p. 585.

^s) *histoir. de Languedoc* Tom. I p. 448.

^t) *Gall. christian.* tom. VI p. 15.

liquidem in actis de eius dogmate nihil relat-
tum. Opponunt ad hæc confirmanda, histo-
ricos consentientes, Felicem ante concilium
Francofurtense non nisi bis Ratisbonæ et Ro-
mæ, fuisse condemnatum: quo efficiatur, vt
idem Narbonæ non euenerit. Denique sub-
scriptionis formulæ illis displicent, quia non-
nulli occurrunt episcopi, potestati Narbonen-
si minime subiecti. Ita statuit ANTON. PA-
GIVS^{u)}; et IAC. LONGVEVAL^{v)}. Vt rectius
capiatur hæc sententia, a qua me ipsum pa-
rum abesse, non diffiteor, PAGII verba li-
ceat mihi recitare: *quia Balizius, in vetustis-
simis membranis exercitatissimus, adserit, se il-
lud descripsisse ex MS. quod aut ætati Caroli su-
perest; aut non multum remotum, tria decreta,
quæ in eo habentur, videntur legitima, sed sub-
scriptio duorum archiepiscoporum et episcoporum
XXV, notæ temporariæ ac Felicis Vrgelitani
mentio defendi non possunt. Tertia denique
classis eos complectitur, qui contra hos tabu-
las defendunt ac tantum non ab omni vitio liberas
esse cupiunt. Post BALVZIVM, IAC. BAS-
NAGIVS^{x)} et IO. FRANCISC. MADRISIVS^{y)}
chronologicos errores imputandos esse, pu-
tant, notariis; nec dubitant, quantum ego
qui-*

u) *critic. in annal. Baron. ann. DCCLXXXVIII §. II*
Tom. XIII p. 233.

v) *in histor. de l'eglise Gallicane Tom. V. p. 5 et 62.*

x) *thes. monim. eccles. Tom. II part. I p. 291.*

y) *diff. histor. de Felicis et Elipandi hæresi §. XXIV*
sqq. p. 215.

quidem credo, concilii ann. seculi octau
LXXXVIII recte adscribi. At hæc respon-
 sio ad tollendam dubitationem non sufficit.
 Multo minus cum **MADRISIO** dicendum,
 annos **CAROLI** numerandi initium duci ab
 anno eiusdem seculi **LXIII** vel **LXIII**, quo Pi-
 pinus viuus regnum in comitiis Vornatiensibus
 inter filios suos distribuit. *Primum* enim
 probari oportet, in diplomatibus hanc æram
 occurri; *deinde*, si ita esse concedatur, an-
 nus **LXXXVIII** idem foret; ac annus Caro-
 li **XXIV** vel **XXV**, non **XXIII**, quem defini-
 unt tabulæ. *Imperatoris* nomen Carolo tribu-
 tum, præclare defendit **BALVZIVS**; neque
 hac in re ei repugnare libet *). Ad cetera ar-
 gumenta obiecit nonnulla **MADRISIVS**, quæ
 ita fieri potuisse, monstrant; sed non probant,
 ita factum esse. Nec res, de qua disputatur,
 ita est comparata, vt satis nobis esse possit,
 eam potuisse fieri. Vtcumque sit, consultius
 est rem dubiam relinquere atque incertam.
 Præter ea, quæ obseruauimus, id vnum ad-
 dere liceat; turpiter lapsum fuisse **LABBEVM**,
 qui pontificis Romani legatum concilio inter-
 fuisse scripsit, reprehensus iure suo a **BALV-**
ZIO. Nihilominus **GVIL. CAVEVS***) sibi
 haud temperauit, quo minus eodem errore se ca-
 ppi pateretur; rectori vero sententiæ subscripsit

G 5

10.

2) *imperatoris* nomine **CAROLVM** aliosque vfos
 esse ante coronationem Romanam, docet laudatus
HEVMANNVS loco cit. p. 28.

a) *hystor. litter. script. eccles. rom.* I p. 651.

10. ANDREAS SCHMIDIVS ^{b)}). *Desiderium* enim, qui præsens fuit, non Adriani, sed Caroli missum fuisse, tabulæ istæ aperte testantur, eiusdemque nomen alia ævi illius monumenta seruant ^{c)}).

XIII.

CERTIORA his sunt, quæ de concilio Ratisbonensi, ann. MCCCLXXXII habito, posteritati fuere mandata. Si quis recordatus fuerit, Vrgelitanam urbem, cuius sacra FELIX gubernabat, eo tempore Francis paruifse; atque expenderit, quanto studio Carolus magnus paci ac tranquillitati christianæ ciuitatis prospexerit, is certe non mirabitur, maximum illum Francorum regem ad componendas controuersias, quarum auctores exstiterunt ELIPANDVS et FELIX, curas suas contulisse. Quum is anno, paullo ante notato, Ratisbonæ commoraretur, coegit sacrorum præsules et aduocauit Felicem, vt de dogmate eius ferretur iudicium. Omnia, quæ de rebus, ibi gestis, scimus, Francorum historicis ferimus accepta. Audiamus ergo, quæ reliquerunt eorum testimonia. Scriptor *annalium*, quia IOANNE TILIO nomen acceperunt ^{d)}), breuiter ait; ann. DCCXCIII natale

^{b)} introd. *Sagittar. in bistor. eccles. tom. II p. 1211.*

^{c)} conf. IOANN. DE FERRERAS *bistoir. d'Espagne tom. II p. 524.*

^{d)} apud BOVQVETVM *rer. Gallicar. et Francicar. scriptor. tom. V p. 22.* Idem vir doctus p. 18 nota-

le domini et Pascha ibidem, scilicet Ratisbonæ, celebrata: hæresis Felicianæ ibi condemnata est: Loiselianorum e) auctor ad ann. DCCXCII hæc habet: hæresis Felicianæ primitus audita et in Raganeshurg primo condemnata est. Poeta Saxo eidem anno adscripsit hæc verba f) de Felice:

*atque suum scriptis defendere dogma libellis,
omni, quo potuit, studio curauit et arte.*

*Hinc ad catholici deductus principis aulam,
idem Regino nam tum hiemauit in vrbe
a multis ibi præfulibus synodoque frequenti
est auditus et errorem docuisse nefandum,
conuictus.*

His copiosius rem exposuit, qui EGINHARDI nomine exornari solet, *annalium* scriptor. Postquam enim, quæ de origine controuersie Felicianæ recitauimus, notato ann. DCCXCII enarrasset, hæc subiicit ff): *huius rei causa ductus ad palatium regis, qui tunc*

notauit, in annalibus his scribere vitio, omnia vno anno tardius fuisse consignata. Hinc recte ea, quæ recitauimus, ad ann. DCCXCII referuntur.

e) apud BOVQVETVM *loc. cit.* p. 48 hæc verba ex *Loiselianis*, more suo, descripsit auctor *annalium Bertinianorum* apud LVD. ANT. MVRATORIUM scriptor. *rer. Ital. tom. II part. 1* p. 491.

f) vid. BOVQVETVM *loc. cit.* p. 156.

ff) conf. laudatum BOVQVETVM p. 210; locum hunc descripsit auctor *chronici Sandionysiani*, quod lingua Gallorum antiqua exaratum ill. BOVQVETVS primus in lucem publicam protulit, *loc. cit.* p. 244.

tunc apud Reginum, Boioariæ ciuitatem, in qua et hiemauerat, residebat. Vbi congregato episcoporum concilio, auditus est et errasse conuictus. Addimus effatum ADONIS V.ennensis g) anno incarnat. domini Icccxcii. Felix Vrgelitanus episcopus hæreticus deprehensus, adoptium, non proprium dei filium, dominum nostrum Iesum Christum, dogmatizans Qui licet fileat de Ratisbonensi synodo; nihilominus eum de illa loquutum esse res ipsa declarat, si cum ceteris contenditur. Apertius rem expressit Fuldensium h) annalium scriptor eidemque anno hæc adscripsit: hæresis Felicianæ, ipso auctore eam abnegante, apud Reganesburg primum damnata est. Similia prodidit Metensis i): Felicianæ hæresis apud Reganesburg condemnata est. HERMANNVS denique contractus k) itidem ad annum Icccxcii synodo, inquit, Ratisbonæ collecta, hæresis Felicianæ damnata est. Hæc historici narrant; nec refragantur ceteri, quos ætas illa tulit, scriptores clarissimi; sed idem confirmant. Ex quorum numero princeps est ALCVINVS l), cuius hæc sunt verba: antequam ego, eodem sapientissimo rege, Carolo, iubente, venissem in Franciam, hæc eadem vestri erroris secta, eodem glorioso principe præfiden-

g) vid. BOVQVETVM tom. VI p. 320.

h) ibidem p. 330.

i) ibidem p. 347.

k) ibidem p. 364.

l) libr. I aduersus Elipandum p. 939 oper. edit. D V CHESNII.

sidente, præfente Felice, quem multum laudare soles, ventilata est in celeberrimo loco, qui dicitur Raiginis-Burg, et synodali auctoritate sacerdotum christi, qui ex diuersis christiani imperii partibus conuenerant, æterno anathemate damnata. Neque omitti, fas est, luculentum PAVLLINI Aquileiensis ^{m)} testimonium: Ait enim de Felice: oblitus præterea fœderis iurisiurandi, quod cum deo pepigerat, candidis millium angelorum circumfusus cateruis. Sed neque humanæ, ut puto, militiæ huic spectaculo defuit multitudo. Præsertim quum in conspectu venerandi principis ventiletur huiuscemodi controuersia quæstionis. Nam tactis sacrosanctis euangelis, iureiurando protestatus est, nemadmodum tunc temporis sincerissimæ fidei exigente censura, suppresso silentio obmutuit garrulitas disputationis: nullius unquam deinceps, nullo quolibet titulo quidquam refragatiuo molimine reuoluere quæstionis; sed in ea, cui consenserat, fidei regula sponndit, se perpetua immobilitate mansurum. In hoc quippe gymnasticæ disputationis conflictu contigit etiam humillimæ nostræ paruitatis personaliter præsentiam adfuisse. Hæc de Ratisbonensi conuentu exponenda esse, præclare MADRISIUS ⁿ⁾ docet, coniectura vsus maxime probabili. PAVLLINVS certe loquitur de confesso præsulum, cui interfuerint CAROLVS, PAVLLINVS ET FELIX.

Quum

m) lib. I contra Felicem cap. 5 p. 102 oper. edit.

MADRISII.

n) diss. sæpius laudata, §. XXXIII. p. 216.

Quum hæc scriberet, ter condemnatus fuit Felix, Ratisbonæ, Romæ et Francofurti: quod ex iis patet, quæ postea a nobis dicentur. Romæ non adfuit PAVLLINVS; nec CAROLVS. Francofurti vero FELIX non fuit præsens. Consequens est, vt hæc pronuntiauerit PAVLLINVS de Ratisbonensi synodo, cui interfuere CAROLVS, FELIX, et PAVLLINVS^{o)}. Extremo denique loco IONAE *Aurelianensis* ^{p)} adferre libet effatum, quod SEVERIN. *Binius* ^{q)} de nostro congressu intellexit. Ille vero de Carolo hæc scripsit: *eiusdem namque principis iussu in unum coacti, adhibita etiam sanctæ Romanæ ecclesiæ auctoritate, eundem Felicem damnauerunt. Contradixit BINIO MADRISIUS* ^{r)}; nec sine causâ suspicatus est, hæc de Francofurtensi potius concilio; quam de Ratisbonensi esse capienda. Vt ita sentiret se, profitetur, commotum esse IONAE verbis, quæ antecedunt: *quia iam secundum apostolicum præceptum ter, ut ab eadem sua prædicatione desisterent, admoniti fuerant; sed nequeo infitiri,*
in

o) de præsentia PAVLLINI in concilio Ratisbonensi lege FRANCISC. BERN. MAR. de RVBEIS *monim. eccles. Aquil. cap. XLI §. 3* et MADRISIUM in *vita Paullini, operibus eius præmissa cap. VI §. 1.*

p) de *cultu. imag. libr. I p. 368 tom. XIII biblioth. max. patr. Lugdun.*

q) *not. in concil. tom. III part. I p. 411.*

r) *diff. commemorata §. XXX.*

In exemplo libelli, quo ego vtor, vocem *ter* haud legi, in qua omnis probandi vis est posita. Nihilominus lubens subscribo viri docti sententiæ, quia probabilius est, loqui *IONAM* de conuentu Francofurtensi, magis illustri magisque celebrato; quam de Ratisbonensi. Hæc, quæ recitavi, historicorum aliorumque, fide dignorum, testimonia sufficere videntur ad cognoscendas res Felicis, Ratisbonæ gestas. Ea enim, si coniunctim expendimus atque inter se comparamus, ex iis intelligimus I) accidisse illa omnia Ratisbonæ anno a partu virginis *lcccxcii*, II) præsentem fuisse Carolum magnum: III) eundem conuocasse sacrorum ministros ex variis regnis, quæ imperio fuere subiecta: IIII) atque in his etiam Italos, saltim *PAVLLINVM Aquileiensem*: V) adcersitum *FELICEM*, vt causam diceret, prauæ doctrinæ adculatus: VI) cum fuisse *auditum*, accepta quippe potestate, dogmatis, quod amplexus erat, exponendi rationes atque argumenta: VII) ac erroris *conuictum*, adductis fortasse argumentis, ad conuellendam eius de adoptione filii dei sententiam adcommodatis: VIII) eidem denique opinioni misisse nuntium ac solemnii iurisiurandi formula, tactis quippe euangeliorum libris, de illa deferenda fecisse promissa. Pauca his addo. Eodem tempore, quo de controuersia Felicianâ inter viros sacri ordinis agebatur, Ratisbonæ celebrata sunt comitia. Abunde id probant veteres: ex recentioribus

nota-

notauit illustrissimus HENRIC. BVNAVIVS^{s)}. Quonam mense Ratisbonæ synodus fuerit habita, colligere possumus ex clausula diplomatæ, a CAROLO isto tempore Paullino concessi et a IO. FRANCISCO PALLADIO^{t)} ac IOANN. FRANCISC. MADRISIO^{u)} iuris facti publici, ita expressa: *acta pridie nonas Augusti anno XXIV et XIX regni nostri. Actum Regomesburg, Palatio publico, in dei nomine feliciter; amen.* Recte enim statuitur, impetrasse PAVLLINVM has tabulas, quum præsens esset Ratisbonæ. Denique moneo, ut adcurate obseruentur verba ALCVINI, factum esse conuentum *præsidente* Carolo. Probant enim, quod aliis quoque exemplis constat, Carolum vsum esse suo iure potestæteque, viros sacri ordinis conuocandi. Legantur præter laudatos viros, CAESAR BARONIVS^{v)}, IAC. SIRMONDVVS^{x)}, CAR.

LE

s) in *der deutsch. Kaiser- und Reichshistor. tom. II* p. 474. *Annales Petauiani* apud BOVQVETVM p. 26: *hoc anno rex Karolus cum suis fidelibus residit in Bauarios et habuit magnum placitum in Rainesburgo ciuitate.*

t) in *istor. della prouincia del Friuli* part. I p. 84.

u) in *adp. II oper. PAVLLINI* p. 258. adde IO. DOMINIC. MANSIVM *not. in Baron. annal tom. XIII* p. 252. Simile diploma existat in *LVD. ANT. MVRATORII script. rer. Ital. tom. II part. 2* p. 442.

v) *annal. eccles. ann. ICCCXII §. 1* sqq. *tom. XIII* p. 251 sqq.

x) *concil. Gall. tom. II* p. 160.

LE COINTE ^{y)}, PHIL. LABBEVS ^{z)}, IO-
ANN. FORBESIVS ^{a)}, IAC. BASNAGIVS ^{b)},
ANTON. PAGIVS ^{c)}, IO. HARDVINVS ^{d)},
monachi Benedictini ^{e)} et IAC. LONGVE-
VAL ^{f)}.

XV.

RATISBONA eodem anno Felicem Ro-
mam missum fuisse nactumque Angilbertum iti-
neris comitem atque ibi solemni formula co-
ram Adriano, pontifice maximo, se a pristi-
no errore reuocasse, luculentis veterum scri-
ptorum testimoniis habemus cognitum et ex-
ploratum, quæ recitanda sunt, vt fidem no-
stris verbis faciamus. *Loiselianorum annalium*
auctor de Felice ait ^{g)}: *quem Angilbertus ad*
præsentiam Adriani apostolici adduxit et con-
fessione facta tum hæresin iterum abdicauit.
Annalista saxo ^{h)}:

posthæc Adriano mittitur almo,
sedis apostolicæ fuit hoc qui tempore præsul.
Quo

y) *annal. eccles. Francor. tom. VI p. 476 sqq.*

z) *concil. tom. VII p. 1010 sqq.*

a) *instruct. theol. libr. VI cap. i §. 4.*

b) *thes. monim. eccles. tom. II part. I p. 297.*

c) *critic. in annal. Baronii loc. cit.*

d) *concil. tom. VI p. 863.*

e) *histoir. litter. de Franc. tom. IV p. 429.*

f) *histoir. de l'eglise Gallic. tom. V p. 10. adda PETR.*
DE MARCA marc. Hispan. libr. II cap. 12 §. 2
p. 269.

g) p. 48 edit. BOUVETI.

h) p. 156.

Quo præsente; Petri correctus in æde beati pontificum coram sacro celebrique senatu damnauit Felix prius infelicitè a se ortam perfidiæ sectam meruitque reuerti ad propriæ rursus retinendum sedis honorem. Eadem tradit EGINHARDVSⁱ⁾; siue is potius, qui huius nomen mentitus est: ad præsentiam Adriani pontificis Romam missus: ubi etiam coram ipso in basilica beati Petri apostoli hæresin confessus est^{k)}, atque abdicauit. Quo facto, ad ciuitatem suam reuersus est. Sandionysianus^{l)} breuius: a Roume l'enuoia li rois a l'apostocle Adrien, qui dampna lui et sa fausse doctrine et puis le renuoia a sa cite. ADO^{m)}: qui ad præsentiam Adriani pontificis romani deductus, hæresin verbo solummodo abdicauit. Fuldensisⁿ⁾: qui etiam per Engilbertum abbatem in præsentia Adriani apostolici adductus denovo eam, confessione facta, damnauit. Metensis^{o)}: quem Felicem Engilbertus in præsentiam Adriani papæ adduxit, et post confessionem hæresin abdicauit. Cum his omnino coniungenda esse censemus, verba LEONIS III Romanorum sacrorum antistitis, qui eadem vi-

xit

i) p. 210.

k) in codice, qui in possessione cardinalis de Armaniaco fuit, cuiusque lectiones CHESNIUS tom. II script. rer. Francic. adiecit, legitur: hæresin suam damnauit.

l) p. 244.

m) p. 320.

n) p. 330.

o) p. 347.

xit ætate, et nisi omnia me fallant, eodem tempore cum Felice in vrbe adfuit, in concilio, Romæ ann. DCCLXXXIII celebrato, prolata p): *sub sanctæ recordationis prædecessore nostro, domno Adriano papa, directus a domno Carolo, præfulgido magno rege, ipse miserrimus hæreticus, infelix episcopus, doctus ab eodem almo præfule fecit illum orthodoxum in vinculis libellum, anathematizans et confirmans inter cetera, nequaquam filium dei adoptiuum esse, sicut dixerat; sed proprium et verum dominum nostrum Iesum Christum filium dei confiteor. Unde et ipse orthodoxum suum libellum supra sacrosancta dei mysteria in nostro patriarchio ponens, iurauit, sic tenere et confiteri. Et iterum in confessione super corpus beati Petri apostoli ipsum ponens orthodoxum suum libellum, similiter et illic iurauit, nequaquam se dicere audere adoptiuum; sed proprium et dilectum filium dei teneo et confiteor. Et postmodum transgressus legem dei, fugiens apud Paganos consentaneos peiuratus effectus est. Denique et ALCVINVS de hac re loqui videtur, quum testimonio, quod de Ratisbonensi conuentu eum reliquisse, dixi, hæc subiecit q): immo et a beatæ memoriæ Adriano papa, qui tunc temporis S. Romanæ ecclesiæ apostolica auctoritate rexe-
rat sedem, funditus exterminata. Hæc si inter se coniuncta expendimus, res illas ita gestas esse intelligimus. Felicem Romam misit Carolus.*

H 2

rolus.

p) conf. PHIL. LABBEI concil. Tom. VII p. 1149.

q) p. 939 oper.

rolus. Quam ob causam id ceperit consilium, iure quæritur. Haud alienum a veritate esse mihi videtur, si dixeris, Felicem, licet Ratisbonæ errorem se deseruisse, declarasset; nihilominus haud constantem fuisse, ideoque noluisse eum Carolum in Hispaniam dimittere; sed iussisse eum Romam proficisci, ut Adrianus eum ad mutandam sententiam commoueret. Ne iter fingeret, aut fuga sibi consuleret, nactus est comitem Angilbertum, virum maxima apud Carolum valentem auctoritate ⁷⁾. Quum Romam venisset, coniectus est in vincula; nec fieri potest, quin credam, factum esse id, quum pristinum errorem denuo esset amplexus. At libertatis cupiditate facile adductus fuit, ut se alia sentire, simularet ac solemni formula ipse, quæ antea docuerat, reiiiceret. Romani ex sententia animi omnia eum

⁷⁾ de Angilberto fusius disceptare solent, qui de Romano Felicis itinere exponunt, atque in eo potissimum diligentiam suam collocant, ut diiudicent, num a *Fuldenfi* historico recte dicatur *abbas*, quod paullo serius ad hanc dignitatem peruenit. At quum nimis longo intervallo hæc disputatio a proposito meo sit aliena, visum fuit, lectores, qui plura de Angilberto scire cupiunt, ablegare ad IOANN. BOLLANDVM in *act. sanct. febr. tom. III* p. 58. IOANN. MABILLONIVM *act. sanctor. ord. Bened. sec. IV part. I* p. 91 sqq. et *annual. ord. Benedict. tom. II* p. 266. 300 sqq. scriptores *hister. litter. Gall. tom. IV* p. 414 et *Gallia christiana tom. X* p. 1243 aliosque, laudatos ab illustrissimo BYNAVIO *loc. cit. tom. II* p. 500 et IO. ALEB. FAERICIO in *biblioth. latin. media et infim. etat. tom. I* p. 266.

eum agere, sibi persuaferunt ac restitutum in libertatem, Vrgellas repetere, permiserunt.

XVI.

PRIVSQVAM ad alia progrediamur, de epistola nonnihil dicendi, necessitas est, quam eodem anno ELIPANDVS ad FELICEM dedit¹⁾. Illius nonnullas liceat describere partes, quæ lucem adferent iis, quæ postea notabimus. Initium eius hoc est: *domino Felice sciente²⁾ vos reddo, quia exeunte Iulio vestro scripto³⁾ accepi et exeunte Augusto vobis item scripsi, sed eueniente occasione ad isto præsentem⁴⁾ igne consumptum est et rediens ad me pene ad quadraginta dies denuo adsumsi laborem et scripsi ad ipso hæretico piceo Albino⁵⁾, quantum notus pro sua confusione scribere. Tu vero exempla⁶⁾ et sic illud dirige. Modo tamen egressus est, de Mele Iulio⁷⁾ Kalendarum No-*

H 3

uembrium

1) exstat inter opera ALCUVINI p. 995 et PAVLLINI Aquileiensis p. 245. Quum multa ibi leguntur tam vitiose scripta, ut ne sensum quidem adsequi vbiuis nobis liceat, visum fuit, breuiter adscribere veram lectionem, quantum diuinare eam possum. Nonnulla vitia ELIPANDO; alia autem librariis videntur esse tribuenda.

2) domine Felix, scientes.

3) vestrum scriptum

4) ad istud præsentem

5) ipsum hæreticum piceum Albino

6) exempla, sine dubio idem significat ac exemplum describe.

7) Hæc verba dubito vnquam sanari posse. Mele pro Mese, siue mense scriptum esse, quisque videt.

uembrium direxi vobis scriptum paruum de fratre Militane, qui recta de deo sentit. Nam et quatuor mihi quaterniones direxerat, quos direxerat contra ipso pseudopropheta fœdissimo beato ^{a)}). Certifica me, qui es positus in Roma Episto in vestram, cœlitus quemadmodum mihi inlapsam, exeunte Iulio accepi et deo meo vlnis extensis immensas gratias egi, cetera. Hæc excipiunt conuitia et maledicta in ALCVINUM, quæ nostra non refert, heic repeti: Ex iis notasse sufficit, Elipandum scripsisse contra Albinum ac quæ litteris consignauerat, misisse ad Beatum. Habemus sane summam dolendi causam, ELIPANDUM tam negligentem fuisse, vt nullam anni adscriberet notam, quo litteras has exarauit, cuius notitia vix possumus carere. Quare non miramur, viros doctos, qui recentiore ætate has litteras legerunt in definiendo anno tam diuersa sentire. ANTONIVS PAGIVS ^{b)}) et IAC. BASNAGIVS ^{c)}) putant, scriptas esse ELIPANDI litteras ann. 1000. Argumenta, quibus, vt ita crederent, adducti fuerunt, neuter eorum adfert. Melius rem egit MADRISIUS ^{d)}), atque adcurate monstrauit, verba rectius ad ann.

det. At quis egressus est? Fortasse libet contra ALCVINUM.

a) contra ipsum fœtidissimum pseudoprophetam, Beatum.

b) critic. in annal. Baron. 1000. §. 16.

c) loc. cit. p. 295.

d) diff. de hæres. Felic. §. LXVIII sqq.

ann. **Idcclxxxii** referri, quo **Felix** in vrbe fuit, ac confutauit nonnullas rationes, quæ ei refragari videantur, tam leuissimas certe, vt pigeat de illis copiose differere. At vero, si vera fateri lubet, ipse quidem malim dubiam rem relinquere. **PAGII** coniectura certe displicet partim, quod eo anno **FELIX** Romæ non fuit, partim quod et mensium notæ repugnant, quibus lucem adferent ea, quæ de **Aquisgranensi** et **Romana synodis**, ann. seculi octauo **LXXXVIII** factis dicuntur. Tamen nec **MADRISII** sententia omni caret difficultate. Etenim eo tempore **ALGVINVM** contra **Elipandum** dimicasse, dubitandi subest caussa. Vtcumque sit, neque litterarum harum auctoritas ad confirmandam suspicionem sufficit, in quam idem **MADRISIVS** ^{e)} **Felicem** nostrum vocat, quod Romæ errores suos simulate condemnauerit. Rem ita esse, non nego, at argumento huic vllam inesse probandi vim non perspicio. Etenim **FELIX** litteras suas, ad quas respondet **ELIPANDVS** ac confitetur, se eas accepisse sub finem mensis **Iulii**, non potuit non dare ante **Ratisbonense**: multo magis ante **Romanum concilium**.

XVII.

CERTIORA sunt, quæ de **ALCVINO**, siue quod malunt alii, **ALBINO** hoc loco dicenda sunt. Quum inter eos, qui et scriptis et aliis studiis **FELICI** atque **ELIPANDO** sese obiecerant, haud infimum locum ob-

H. 4

tinuit,

e) loc. cit. §. XXXVI.

tinuit, non potest fieri, quin pauca adferam, vt, quæ postea dicentur, rectius queant intelligi. Eum quidem gente fuisse Anglum ac summa doctrinæ omnis laude floruisse atque a Carolo M. insignibus ornatum beneficiis, nemo ignorat. Alia sunt, quæ luce egent. Ea, quæ ALCVINVS cum de Ratisbonensibus; tum de Romanis gestis rebus litteris mandauit, membratim ac suo quæque loco dedimus. Hæc, testatur, contigisse, antequam *codem sapientissimo rege Carolo iubente, venisset in Galliam f*). Diuersis temporibus in Franciam; siue potius ad Carolum M. accessit: inde abiit ac reuersus est. Quum Carolus anno DCCLXXXII in Italia commoraretur g), Alcuinum, qui Romam ex Anglia se contulerat, in amicorum, ac ne quid veri non dicere audeamus, præceptorum societatem adsciuit. At nonnullis controuersis inter Carolum et Offam, qui Merciae, Britanniae prouinciæ, tunc rex erat, ortis, ille ALCVINVM ann. DCCLXXXX in Britanniam misit, vt ad illas componendas ac pacem restituendam studia sua conferret h). Itinere confecto, denuo in Franciam is rediit, nec dubitare licet, de hoc reditu verba, quæ recitauimus, esse capienda, hincque ALCVINVM vel sub finem anni LXXXXIII ad Carolum reuersum esse. Ita recte

f) *libr. I adu. Elipand. p. 339 oper.*

g) *conf. ex multis vnum MABILLONIVM annal. ord. Benedict. tom. II p. 250.*

h) *vid. MABILLONIVM loc. cit. p. 298.*

recte censent: IO. MABILLONIVSⁱ⁾, CAR. LE COINTE^{k)}, ANT. PAGIVS^{l)}, alique. Carolum quidem putant, aduocasse Alcuinum eo consilio, vt ad confutandos Felicis errores diligentiam suam conferret: at falli eos, insigne docet eiusdem ALCVINI effatum^{m)}: *diuina, ut credo, iubente dispensatione ad gloriosum et omni honore nominandum huius regni principem et regem Carolum, vocatus adueni, sicut mihi quidam sanctissimus vir prophetæque spiritu præditus, dei esse voluntatem, in mea prædixerat patria: etiam et ut vir venerabilis totusque deo deditus mihi mandatum dederat magister, ut si alicubi nouas audirem oriri sectas et apostolicis contrarias doctrinis, mox totum me in catholicæ defensione fidei dedissem.* His enim non significauit, se a Carolo ex Anglia ad pugnam, contra Felicem et Elipandum ineundam fuisse euocatum; sed diuinæ hoc voluntatis esse documentum, vt veniret eo tempore in Franciam, quo eius consiliis ac studiis opus fuit ad confutandos illos errores. Non negligenda videntur, quæ ALCVINVS de vaticinio cuiusdam de itinere eius Francico; ac de admonitionibus sui magistri commemorat. Illud quidem declaratur a scriptore vitæ

H 5

Al-

i) loc. cit. p. 304.

k) *annal. eccles. Fran.* p. 496.

l) *critic. in annal. Baron. ann. DCCLXXXIII.* §. VII.

m) *præfat. libr. aduers. Elipand.* p. 927.

Alcuini ⁿ⁾, qui hæc habet: *quum iam beatum Elibertum, patrem suum, infirmitate prænu-
tiata, celerius ad Christum transire, nosset Al-
cuinus, qui cuncta, sicut supra dictum est, cum
eius faciebat consilio, studuit illum diligenter
sciscitari, quid, postquam sola separarentur
morte, ipsum vellet iuberetque agere. Cui, ut
iam claret, domini dedit responsum; Romam,
volo, venias indeque reuertens, visites Franciam.
Noui enim multum te ibi facere fructum. Erit-
que christus dux tui itineris perducens et guber-
nans te illuc aduenam, sis ut expugnator nefan-
dissimæ hæresis, hominem christum, quæ cona-
bitur, adoptiuum struere, et fidei sanctæ trini-
tatis firmissimus defensor clarissimusque prædi-
cator. Quid de hac Eliberti vaticinatione sta-
tuendum sit, facile intelligitur. Equidem
haud dubito, verba, quæ is protulisse fertur,
non ab ipso esse profecta; sed efficta a com-
mentarii huius auctore, ut augeretur rerum ad-
mirandarum numerus. Prædixisse eum de
studio ALCVINI contra erroneas opiniones
dimicandi, infitiri nolo; potuerunt vero hæc
prædici, licet is nullo προφητειας spiritu
ageretur. Neque aliud quidquam testatur
ALCVINVS, cuius verba, quæ recitauimus,
sine dubio, commenta hæc excogitandi præ-
buerunt*

ⁿ⁾ præmissæ oper. ALCVINI a CHESNIO; editæ
postea a IO. HENSCHENIO *act. sanctor. tom.*
IV maii p. 333 et IO. MABILLONIO *act. sanct.*
ord. Bened. sec. IV Tom. I p. 141. Locus noster
exstat *cap. XI p. 145.*

buerunt occasionem. At vero eum nomine de sententia Felicianae ac doctrina adoptianorum edidisse vaticinia, non possum animo meo persuadere. At hæc ὡς ἐν παρρησίᾳ. Ceteroquin hunc Elibertum; siue potius Aelbertum, Alcuini nostri fuisse magistrum, ex eadem vita colligitur. Addere iam libet aliud **ALCVINI** testimonium, quo se a **CAROLO** ex Anglia fuisse euocatum, prædixit ^o). *Inter quos, inquit, me etiam infimum eiusdem sanctæ sapientiæ vernaculum, de ultimis Britannici finibus adsciscere curastis atque utinam tam utilem in domo dei seruulum; quam promptulum vestræ obedire voluntati.* Quod superest, recte monuit clarissimus **MADRISIUS** ^p), **Albinum** antea cognouisse, qui a **FELICE** et **ELIPANDO** excitati erant, tumultus, quam ad **Carolus** rediret. De **ALBINO** hætenus ^q).

XVIII.

Bene ac sapienter monuit illustrissimus comes, **HENRICVS BVNAVIVS** ^r), nec **Ratisbo-**

^o) *epistol. XXIII. p. 1522 oper.*

^p) *loc. cit. p. 217.*

^q) de Alcuino qui plura scire cupit, consulat **GOTTFR. HENSCHENIVM** *act. sanct. tom. IV mai. p. 333* sqq. **MABILLONIVM** in *elogio Alcuini, sec. IV actor. sanctior. ordinis Benedicti. part. I p. 162.* **IAC. BASNAGIVM** *thes. monim. eccles. tom. II part. I p. 351* monachos Benedictinos in *histroir. litterair. de la France tom. IV p. 295* et **REMIQ. CEILLER** in *histroir. des auteurs eccles. tom. XVIII p. 277*, ut de aliis iam fileam.

^r) in *der teutsch. Kaiser- und Reichs. histor. tom. II p. 478.*

tisbonæ; nec Romæ, qui FELICEM ad meliorem de christo sententiam reuocare sibi sumserunt, legitima vfos esse ratione erroresque iustis et ad propositum idoneis argumentis confutasse. Certum enim est, consilia ista omnia exspectato caruisse euentu, atque id vnum effecisse, vt, quas mente conceperat, falsas habere opiniones, fiste ac simulate declararet. Vera sunt, quæ ADO *Viennensis* ¹⁾ scripsit: *hæresin verbo solummodo abdicauit.* Rediit enim, postquam pristinam libertatem recuperasset, ad pristinum errorem, quem nunquam ex animo deseruerat. Colligimus id ex iis, quæ inter FELICEM atque ELIPANDVM illo tempore fuere acta. Quæ vt rectius cognoscantur, recitare, liceat, nonnulla ALCVINI effata, vnica harum rerum monimenta. Primum hoc est ²⁾: *scripsi epistolam pridem Felici episcopo caritatis calamo, fraternæ salutis desiderio, non mordacis reprehensionis stilo, cupiens eum corrigere in christi dilectione, quem in cuiusdam nominis nouitate de christo ac catholicæ pacis unitate recedere, notum habetur. Sed, vt adgnosco, non eo caritatis officio, vel humilitatis obsequio meæ litterulas diligentia recepit, quo me scribere, qui meam pietatis intuitu legerit epistolam, adgnoscare poterit. Nam idem præfatus Felix mox libellum, non epistolari breuitate succinctum; sed sermonem serie prolixum nobis dirigere statuit.* His similia sunt,

5) *chronic.* p. 320 edit. BOVQVETI.

1) *libr. I contrâ Felicem* p. 779 sqq.

sunt, quæ idem ALCVINVS, quum rerum et Ratisbonæ et Romæ gestarum fecisset mentionem, ad ELIPANDVM ita scripsit ^{u)}: *donec idem Felix infelicitè ad vestras refugiens partes sopitos infidelitatis cineres vobis exhortantibus, resuscitare intendit. Cui ego, in has adueniens partes, caritatis calamo epistolam exhortatoriam, ut se catholicæ iungeret unitati, dirigere curavi. Cui illè non epistolari breuitate; sed libelli prolixitate respondere nìsus est atque in eo omnes perfidiæ vestræ foueas maxime adperuit, adserens, christum et veterem hominem esse nuncupatiuum deum et adoptiuium filium et secunda indiguissè regeneratione, et alia plurima ecclesiasticæ doctrinæ inconuenientia. Nec dubitamus, de eadem re ALCVINVM hæc protulisse ^{x)}: de libello vero infelicitis, non magistri; sed subuersoris placet mihi valde, quod vestra sanctissima voluntas et deuotio curam habet respondendi ad defensionem fidei catholicæ; sed obsecro, si placeat vestræ pietati, ut exemplarium illius libelli domno dirigatur apostolico: aliud quoque Paullino patriarchæ: similiter Richbono ^{y)}*
et

u) libr. I aduersus Elipandum p. 939.

x) epistol. IV ad Carolum p. 1474 oper.

y) Nullum est dubium, vitiose ita scriptum esse nomen RICHBODI, qui Caroli magni ætate sacra Treuirensium gubernauit et magna eruditionis laude floruit. Pauca sunt, quæ de illo memoriæ mandata, supersunt. Collegērunt ea: IO. MABILLONIVS *annal. ord. Benedict.* tom. II p. 235 sqq. et vir illustris, IO. NICOL. DE HONT-

et Teudulfo *), episcopis doctoribus et magistris, ut singulis pro se respondeant. Flaccus vero tuus tecum laborat in reddenda ratione catholice fidei. Tantum detur ei spatium, ut quiete et diligenter liceat ei pueris **) suis considerare patrum sensus, quid unusquisque diceret de sententiis,

HEIM *histor. Treuirens. tom. I p. 98. 136 sqq. et 155.* Carolum consiliis ALCVINI obtemperasse ac RICHBODVM in societatem confutandi libelli Feliciani vocasse huncque, data opera, contra Felicem scripsisse, nulla relicta sunt testimonia. Viri docti, qui *historiam Gallie litterariam* composuerunt, *tom. IV p. 329 sqq.* in ea sunt opinione, epistolarum ALCVINI, quas MABILLONIVS in *analect. 396* edit. nou. primus in lucem protraxit, *decimam nonam* ita esse interpretandam, ut ad RICHBODVM scripta esse censeatur. Coniectura hæc ubi adprobatur, expeditum est, RICHBODVM exarasse opusculum, Adoptianorum doctrinæ oppositum, et ab ALCVINO multis exornatum laudibus.

- 2) THEODVLIVM, præfulem Aurelianensem, cui Carolingici monumenta ac varia, quæ nobis seruata sunt, illius scripta satis commendant. De eo legas MABILLONIVM *loc. cit. tom. II p. 151. 208. 244. 250 sqq.* IAC. BASNAGIVM *thes. monument. eccles. tom. II part. 2 p. 61 sqq.* GVIL. CAVEVM *histor. litter. scriptor. eccles. tom. I p. 642.* CHRISTIAN. SCHOETTGENIVM in *vol. VI biblioth. latin. med. et infim. ætatis Fabricianæ p. 649* *histoir. litterair. de la France tom. IV p. 459* et REMIG. CEILLER *loc. cit. p. 439.* Hunc ad conuellendum FELICEM de suo quid contulisse, incertum est ac dubium.

- a) pueris lege: cum pueris, quos ALCVINVS in schola Palatina docebat.

tiis, quas posuit præfatus subuersor in suo libello. Et tempore præfinito a vobis, ferantur vestræ auctoritati singulorum responsa. Ex qua hæc descripta sunt, epistola prior fuit tempore alia, cuius partem, quæ adprime ad hunc locum spectat, nefas est, a me omitti^{b)}: nuper venit mihi libellus, a Felice infelici directus, cuius, propter curiositatem, quam paucas paginolas legendo percucurri, inueni peiores hæreses; vel magis blasphemias; quam antea in eius scriptis legerem. Adferens christum nec filium dei esse verum; nec etiam verum deum esse; sed nuncupatiuum. Non, intendens, quid prædicator egregius de diuinitate christi ait: quorum patres, ex quibus christus, qui est super omnia deus benedictus in secula. Et spero plura ibi inuenire posse, quæ fidei catholicæ aduersari videantur. Si nihil aliud videatur contra fidem catholicam, hoc solum sibi sufficit ad perditionem suæ. Væ mundo ab scandalis. Ecce qui adoratur ab angelis in cælis, negatur in terris ab hominibus verus esse deus. Huius vero libri, vel magis erroris responsio multa diligentia et plurimis adiutoribus est consideranda. Ego solus non sufficio ad refutationem. Præuideat vero tua sancta pietas huic operi tam arduo et necessario adiutores idoneos, quatenus hæc impia hæresis omnimodis exstinguatur. Porro cum quæ sedulo contendantur, digna sunt hæc ALCVINI eiusdem verba^{c)}: quod multis

^{b)} epist. VIII p. 1494.

^{c)} descripta ex epistola ad abbates et monachos Gothiæ

*multis testimoniis euangelicis; vel apostolicis; vel etiam sanctorum patrum traditionibus comprobari potest; sicut in libello ex parte factum est, quem direximus ter beatum Benedictum vobis ad solatium et confirmationem fidei catholicae. Sed in manibus maius modo habemus opus propter alias causas, quas in libello venerandi Felicis legimus, et illum volente deo, vobis dirigimus, postquam lectus fuerit et comprobatus ab episcopis nostris et domno rege. Ex his omnibus ALCVINI effatis satis patere arbitror: I) FELICEM, postquam Roma discessisset, denuo coepisse, de adoptione christi sententiam, quam antea fouerat, tradere ac propagare: II) ALCVINVM dedisse ad eum litteras iisque esse adhortatum, vt abiiceret ista consilia ac rectiorem doctrinam complecteretur: III) simul has litteras opera BENEDICTI *Aniunensis*, ab aliis Hispaniae praesulibus curasse legendas: IIII) FELICEM ad illas respondisse; at ita respondisse; vt multo studio suas opiniones explicaret adductisque veterum ciuitatis christianae doctorum testimoniis confirmaret: V) ALCVINVM isto FELICIS libello fuisse ad id commotum, vt vberiores, quos FELICI opposuit, commentarios conscriberet, de quibus iusto loco age-*

et hic, edita a STEPH. BALVTIO miscellan. libr. I p. 478. De his litteris postea dicendi erit locus. Alibi quoque de BENEDICTO, quem laudat ALCVINVS, nonnulla adferentur. Sufficit hoc loco notare, significari Benedictum Aniunensem.

agemus: VI) certum denique est, et litteras ALCVINI et libellum FELICIS temporum iniuria fuisse deperditos atque amissos. Vtriusque iacturam eo magis dolendi, præ nobis ferimus causam, quo magis ad veritatem accedit, multa simul nobis esse erepta, quæ controuersiae Felicianæ illustrandæ inferuiant. Superest, vt disquiratur: quonam tempore omnia ista vñu venerint. IOANNES quidem MABILLONIVS^{d)} haud dubitanter ista retulit ad ann. Icccxcvii. Rectius CAROLVS LE COINTE^{e)} definiuit ann. Icccxciii. Temporum notæ, quas iusto concludendi modo ex testimoniis ALCVINI putamus esse constituendas, rem manifesto confirmant. Acciderunt enim ea, primum breui tempore post reditum ALCVINI in Franciam: deinde antequam et ALCVINVS maius opus contra Felicem exararet: denique antequam PAVLINVS *Aquileiensis* eodem labore fungeretur. Hæc suadent certè, contigisse ea ante concilium Francofurtense, id est, ante ann. Icccxciii. Adde ANDR. DVCHESNE^{f)}, monachos Benedictinos Parisienses^{g)}, et IO. FRANC. MADRISIVM^{h)}.

XVIII.

d) *annal. eccles. ord. Bened. rom.* II p. 316.

e) *annal. eccles. Franc. rom* VI p. 494.

f) *præfat. oper. Alcuin.* §. IX.

g) *histoir. litter. de la Fr. rom.* IV p. 429 sqq.

h) *diff. histor. de Felic.* p. 218.

XVIII.

Anno seculi octauī nonagesimo quarto Carolus magnus Francofurti ad Moenum sacrorum praesulum coegit conuentum, omni tempore inter illustrissimas res, ab eo gestas, relatum. In eo non solum de lite Felicianā; sed maxime de controuersia, inter Græcos et Latinos nimia certe animorum contentione de cultu imaginum agitata, fuisse disceptatum, neminem, puto, ignorare. Quare nimis longum foret singula enarrare, quæ Francofurti fuere acta. Ne iusto longius igitur nostra excurrat oratio; neque omittatur, quod ad hunc locum pertineat; ut vero omnia adcurate cognoscantur, ac variæ huius rei partes, multis quæstionibus et recentiorum scriptorum opinionibus inter se diuersis nonnihil perturbatæ, distincte ac vere perspiciantur, consultum videtur, hunc a nobis teneri commentandi ordinem, ut *primum* recitentur historicorum, quorum fides et auctoritas certa est, testimonia: *deinde* cetera, quæ benigniori fato nobis conseruata sunt, concilii monimenta enumerentur et strictim exponantur: *denique* quæ ex his documentis recte concludantur; quæ vera aut falsa: certa aut dubia sint, sine partium studio definite explicentur ac proferantur nonnullæ quæstiones, quæ ad illustrandas omnes historiæ partes faciunt. Hac enim ratione speramus, fore, ut deuitemus errores, quibus nonnulli se capi passi sunt.

XX.

Primo ergo loco, audiamus historicos atque in his primo loco Tilianumⁱ⁾: ann. DCCXCIII natale domini et pascha ibidem celebrata: hæresis Feliciana ibi condemnata est. Scriptor annalium Francorum, qui Loiseliani dici solent, hæc notauit^{k)} ann. DCCXCIV: pascha celebratum est in Francofurt, ibique congregata est synodus magna episcoporum Galliarum, Germanorum, Italarum, in præsentia iam fati principis et missorum domni apostolici Adriani, quorum nomina hæc sunt: Theofilactus et Stephanus, episcopi. Ibi tertio condemnata est hæresis Feliciana. Quam damnationem per auctoritatem sanctorum patrum in libro conscripserunt, quem librum omnes sacerdotes manibus propriis subscripserunt. In annalibus Lambecianis^{l)} anno DCCXCIII descripta hæc sunt: per idem tempus synodus congregatur ad Francofurt; iis vero in chronico Hildesienfi^{m)}, quod alioquin ex Lambecianis descriptum esse videtur, addita verba: propter Felicem; quæ negligentius in illis omissa esse, coniecimus. Quæ hac de re in chronico cænobii Moissiacensisⁿ⁾ habentur, satis luculenta sunt; at quum

I 2

codi-

i) apud MARTIN. BOUVETVM scriptor. rer. Franc. tom. V p. 127, cuius editiones ceterorum historicorum sequemur.

k) p. 49.

l) p. 65.

m) edito a GOTTFR. LEIBNITIO scriptor. rer. Brunsvic. tom. I p. 713.

n) p. 74 edit. Bouqueti.

codices, manu exarati, inter se discrepant, exhibebimus ea quæ dedit BOVQVETVS; subscribemus vero lectiones diuersas codicis *cæsarei* ^o) et regii Parisiensis. Vtrasque accurate notauit idem, quem modo laudaui, vir doctissimus. Præterea Colbertino antea vsus est ad sanandum nostrum locum STEPH. BALVZIVS ^p); sed a Bouquetiano exemplo nihil differt. Is autem ita expressus est: anno DCCXCIV rex Karolus apud villam Franco-*nefurt* celebrauit pascha. Sed in æstiuo tempore, anno XXVI sui principatus, congregauit vniuersalem synodum cum missis domni apostolici Adriani papæ; seu patriarcha Aquileiensi, archiepiscopo et Petro, Mediolanensi episcopo, et coepiscopis; seu etiam presbyteris, diaconibus cum deuoto populo ^q). Quibus residentibus apud christianissimum principem, Karolum, peruenit ad aures eorum hæresis illa, quam Elipandus, Tolita-

^o) *annales Francorum*, quos edidit PETR. LAM-
BECIVS de *biblioth. cæs. libr. II* p. 377, non nisi
partem chronici Moissiacensis amplectuntur, teste
BOVQVETO loco cit.

^p) *libr. IV marca Hispanica*, qui non a PETRO DE
MARCA; sed a BALVZIO est conscriptus res-
que in marca Hispanica gestas, notatis annorum
numeris, explicat, p. 345.

^q) *Cod. reg. Paulo archiepiscopo; seu Petro Medio-*
lanensi archiepiscopo; seu etiam Italia, Gallia,
Gothia, Aquitania, Gallacia episcopis, abbatibus,
monachis, presbyteris, diaconibus, subdiaconibus, in-
ter quos etiam venerabilis ac sanctissimus abbas,
Benedictus, qui vocatur Vitita, monasterii Ania-
nensis, a partibus Gothia.

letanæ sedis episcopus, cum alio coepiscopo sedis Orgelitanæ, Felice nomine; sed is infelix in dictis, cum sociis eorum adferebant, Aiebant namque quod dominus noster Iesus Christus, in quantum ex patre est ineffabiliter ante secula genitus, vere sit filius dei, et in quantum ex Maria semper virgine carnem adsumere dignatus est, non verus; sed adoptiuus filius *). Sed sancta et vniuersalis synodus hoc nefandum dictum non consensit, sed una voce respuentes, contradixerunt *) atque hanc hæresim funditus a sancta ecclesia eradicandam statuerunt, dicentes *): dei ergo filius hominis factus est filius: natus est secundum veritatem naturæ ex deo dei filius, secundum

I 3 dum

*) Cod. Reg. Quadam die residentibus cunctis in aula palatii, adsistentibus in modum coronæ presbyteris et diaconibus; nec non et vniuerso clero in præsentia prædicti principis adlata est epistola, missa ab Helipanto, auctore negotii in vrbe, Toletanæ sedis antistite, adiuncto ei socio Felice, Orgelitanæ sedis præfule. Cumque, iubente rege, publica voce recitata fuisset, statim surgens venerabilis princeps de sella regia, stetit supra gradum: adloquutus est de causâ fidei, prolixo sermone, et adiecit: quid vobis videtur? ab anno prorsus præterito et ex quo capit huius pestis insania, tumescente perfidia, ebullire; non paruum in his regionibus, licet in extremis finibus regni nostri, error inoleuit, quem censura fidei necesse est omnibus rescare.

s) Cod. Reg. Synodus impiam hæresim una voce respuerunt atque contradixerunt.

*) Cod. Cæsar. non consensit; sed ita alloquitur, dicent.

dum veritatem naturæ ex homine hominis filius, veritas geniti non adoptione: non adpellatione; sed in utraque natiuitate filii nomen nascendo haberet et esset verus deus et homo verus: unus filius. Nec de hac re testari omisit Saxo poetaⁿ⁾:

*dira veneniferæ conatus semina sectæ,
quæ Felix infelici male sparserat ausu,
vellere de sacro domini radicitus agro,
catholicus princeps synodum celebrare vocatos
Undique pontifices iam dictam fecit ad aulam.
Nec non adfuerat Stephanus cum Theophy-
lacto.*

*Nam fuit antistes sedis legatus vterque
Romanæ, quos papa sacer mittens Adrianus
rite suam seruare vicem, mandauerat illic.
Tunc igitur cuncti cum decreto generali
hanc condemnauerunt hæresin, scriptusque li-
bellus*

*est illam contra, quem confirmauerat ille
pontificum cætus, simul et, subscripserat
omnis.*

Hæc vero recte ad ann. DCCXCIV adscriptis. Pauca sunt, quæ a scriptore vetusto; sed *ἀνὸν μὲν* annalibus PAVLLI diaconi adiecta fue-
re, a MARQ. FREHERO primum in lucem
protracta. In illis hæc leguntur^{v)}: ann.
DCCXCIV in Gallis in loco, qui Francofurth
dici-

ⁿ⁾ de gest. Caroli M. libr. III vers. 196 sqq. p. 157
sqq. edit. BOVQVETI.

^{v)} p. 190 loc. cit.

dicitur, aduersus *Elipandum*, *Hispaniarum Toletanæ sedis episcopum*, et *Felicem*, eius socium, magna synodus congregata est. *Annalium*, qui *EGINHARDI* nomen præ se ferunt, auctor copiosius rem exposuit *): ann. *DCCXCIV* rex ad condemnandam hæresin *Felicianam* æstatis initio, quando et generalem populi sui conuentum habuit, concilium episcoporum ex omnibus regni sui prouinciis in eadem villa *) congregauit. Adfuerunt etiam in eadem synodo legati *Romani pontificis*, *Theophylactus* ac *Stephanus* episcopi vicem tenentes eius, a quo missi fuerant, *Adriani papæ*. In quo concilio et hæresis memorata condemnata est, et liber contra eam communi episcoporum autoritate compositus, in quo omnes subscripserunt. Cum his coniungi licet locum *chronici Anianensis*, itidem vetusti *). Quod licet alioquin cum *Moissacensi* conueniat; nostrum

I 4

x) p. 211.

y) Vt hæc recte capiantur, repeti ea oportet, quæ ann. *lcccxciii* adscripta sunt: *Carolus celebravit natalem domini apud sanctum Kilianum in Wirtzburgo iuxta Manum flumini*; paschalis vero festi solennitatem super eundem flumini in villa *Frankfurt*, in qua et hiemauerat.

z) exhibetur a *CLAVDIO DE VIC, IOSEPHO DE VAISSETTE* in *adpend. tom. I de l'histoir. generale de Langued.* p. 18. Hoc chronico vsus esse videtur *BALZIVS* loco cit. neque ignorauit id clarissimus *BOYQVETVS*; sed in variis observationibus, *chronico Moissacensi* subiectis eius facit mentionem; nostrum tamen effatum silentio omisit. Quare licet longius sit, integrum tamen esse describendum, censui.

strum tamen argumentum luculentius et copiosius enarrat: anno autem regni sui XXVI peruenit ad aures piissimi principis ac orthodoxi Karoli, quod Helefantus, Toletanæ sedis episcopus, cum alio episcopo sedis Orgelletanæ, Felice nomine, seu infelice in dictis, qui utrique adferebant, dicentes, quod dominus noster Iesus christus, in quantum ex patre est ineffabiliter ante secula genitus, vere sit filius dei, et in quantum ex Maria semper virgine, carnem assumere dignatus est, non verus; sed adoptiuus filius, peruerso ore ausi sunt profiteri. Quo audito iam dictus princeps ad sedem apostolicam Adrianoque papa urbis Romæ missos dirigit ac super præfatam hæresin suprascriptum pontificem consulens, ex omni imperio suo; vel regno per diuersas prouincias regni sui sibi subiectas, telo fidei succensus, summa cum celeritate præcurrentia multitudo antistum, sacris obtemperando præceptis, in vno collegio adgreganda conuenit apud villam, quæ dicitur Francosurt, ubi vniuersali synodo congregata cum missis domni apostolici Adriani papæ; seu patriarcha Aquileiense Paullo archiepiscopo, seu Petro Mediolanense archiepiscopo, seu etiam Italiæ, Gotiæ, Aquitaniæ, Galleciæ, sicut supra dictum est, episcopis, abbatibus, monachis, presbyteris, diaconibus, subdiaconibus, inter quos etiam venerabilis ac sanctissimus abbas Benedictus, qui vocatur Vitiza, monasterii Anianensis a partibus Gotiæ et religiosos suos monachos Bedæ: Ardo, qui est Smaragdus; seu etiam fratribus suis discipulis: hi sunt Lugila, Anno, Rabanus, Geor-

Georgius cum ceteris fratribus, cunctoque clero deuotoque populo, pariter adgregato. Qui antiquiore ætate Sandionysianos annales Gallicæ conscripsit, licet cum EGINHARDO plerumque conueniat; hoc tamen loco nonnulla adfert, ab illo omissa, partim verosimillima; partim a veritate aliena. Ait enim ^{a)}: au commencement d'estè fit le rois un parlement des Barons et du peuple: apres refist un concile de tous les Prelaz de son roiaume pour dampner l'eretis Phelicienne: a ce concile furent dui euesque et legat de la court de Roume, Estiennes et Theophiles, si auoient le pooir le pape Adrien qui là les auoit enuoiez. En ce concile fu dampnée celle heresie et ons libelles escriis de la dampnacion et confermez par les seaux de tous les euesques du concile. ADO Viennensis, seculo nono clarus, hæc habet ^{b)}: ann. DCCXCIV synodus iterum facta contra supradictam hæresin in Francofurt, legatis apostolicæ sedis præfidentibus Theophylacto et Stephano, episcopis et auctoritate sanctorum patrum conuictus et damnatus est iterum Felix cum errore suo perpetuoque exilio apud Lugdunum relegatus est, quem ferunt, in eodem ipso suo errore mortuum. Fuldensis ^{c)}: ann. DCCXCIV synodus habita in Francofurt, in qua hæresis Feliciana coram episcopis Germaniarum et Galliarum Italarumque præ-

I 5

sente

a) chroniques de S. Denis libr. I cap. II p. 244 sq. edit. BOVQVETI.

b) p. 320 edit. BOVQVETI.

c) p. 330.

sente magno principe, Carolo, et missis Adriani apostolici, Theophylacto et Stephano episcopis, tertio damnata est et rata stipulatione damnatio roborata. Metensis d): anno dom. incarnat. DCCXCIV celebravit rex pascha in Francofurt, ibique congregavit synodum magham episcoporum Galliarum, Germanorum, Italarum: ubi fuerunt missi domini papæ, Theophylus et Stephanus, episcopi. In hac synodo tertio condemnata est hæresis Felicianæ, quam damnationem per auctoritatem sanctorum patrum in libro conscripserunt: cui libro omnes sacerdotes manibus propriis subscripserunt. HERMANNVS contractus e) eodem anno notato, synodo magna, inquit, in Francofurt habita, hæresis item Felicianæ damnata est. Simili modo LAMBERTVS Schafnaburgensis f): hæresis Felicianæ damnata est in synodo Francofurt: nec plura dedit MARIANVS Scotus g). Hæc sufficere videntur historicorum testimonia. Piget certe, plura addere, siquidem certum est, eos, qui recentiore ætate huius generis composuerunt annales, non nisi antiquiores descripsisse.

XXI.

ACCEDIMVS potius ad secundam monumentorum, quibus memoria concilii Francofurtensis seruata fuit, classem. Ad hanc referenda esse censeo, quæ in conciliorum collectioni-

d) p. 347.

e) p. 364.

f) p. 367.

g) p. 369.

lectionibus amplissimis, *actorum concilii Francofurtensis* nomine ornata, in lucem prodire consueuerunt. *Primum* in his locum obtinere solet: *epistola Adriani papæ ad episcopos Hispaniæ contra Elipandum episcopum Toletanum*. Satis longa illa est et fusiùs disputat de dogmate FELICIS atque ELIPANDI, quod falsum esse et veritati contrarium, variis argumentis, partim ex scriptura sacra; partim ex monumentis vetustiorum christianæ ciuitatis doctorum comprobare, ADRIANVS suscepit ^b). Quamuis omnia, quæ illa continentur, haud placeant; fatemur tamen, eam pro æui illius rationibus, nec doctrinæ; nec eloquentiæ ornamentis omnibus carere. Paucas vero eius partes hoc loco, quo historiam rei exponere decreuimus, in vsus nostros conuertere possumus. Litterarum initium, si quid iudicamus, dignum est, quod a nobis recitetur: *dilectissimus filius noster et spiritalis compater dominus Carolus magnus et venerabilis princeps, rex Francorum ac Longobardorum; seu patricius Romanorum; sæpe nos styli ferculo, catholica fidei epulas offerendo, multa refectionis dulcedine satiare consuevit et confluenta ad vallem* *mentis*

b) post SVRIVM, collectionem conciliorum *regiam* et LABBEVM edita fuit a IOS. SAENZ d'AGUIRRE *concil. Hisp. tom. III p. 91 sqq.* et IOANNE HARDVINO *concil. tom. III p. 265 sqq.* quem nos quidem hoc loco sequemur. Produxit enim eam, ex apographo, quod a Iesuitis Parisiensibus adseruatur, emendatiorem.

mentis ex alijs quibusque rebus amaritudinis unda, mellitis quinimo riuulis lætitiæ de fonte manantibus, summa nihilominus suauitate temperare non cessat; sed quoniam feruenti succensus fidei zelo, ea, quæ contraria orthodoxæ fidei Spaniarum de consiniis adlata sibi persensit, nostris curauit summa pernecitate obtutibus præsentari. Paucis interpositis, quæ a nostro proposito sunt aliena, hæc subiicit: *cumque perlectus et sagacius exploratus fuisset epistolæ textus, reperta sunt in eodem pseudosyllabo perquam plurima, cum auctore suo Elipando, Tolitanæ sedis archiepiscopo, redarguenda ac per hoc redargutionis vindicta modis omnibus ulciscenda.* Præter hæc, nostra interest, scire, omnino has litteras ab Adriano ad Hispanicos sacrorum antistites datas fuisse. Quamuis enim nonnulli fuerint, qui verba inscriptionis: *dilectissimis fratribus et consacerdotibus nostris, Galliciis Spanisque ecclesiis præsidentibus, de Gallia atque Hispania accipi mallent, quam de sola Hispania;* eorum tamen coniecturam remotam esse a veritate, grauitè docuit CAROLVS LE COINTE ¹⁾ atque eleganter obseruat, Hispaniam eo tempore in duo regna diuisam esse, quorum alterum, *Gallicia*, Adelfonso, christiano regi; alterum, *Hispania*, Iseno, Mahumedanis superstitionibus addicto, esset subiectum. De tempore, quo epistola hæc fuerit exarata, difficilior est disputatio, quod nullas illius notas præ se ferat expressas.

Quare

i) *annal. eccles. Francor. tom. VI. p. 496.*

Quare nec mirum, viros doctos in illo definiendo humani quid esse passos. Quem inodo laudaui, CAR. LE COINTE^{k)}, refert eam ad ann. DCCXCIII. PAGIVS^{l)} et MADRISIUS^{m)} scriptam eam esse putant, breui tempore post concilium Romanum, celebratum ann. DCCCLXXXII. Vtraque pars vix aliquot mensium spatio inter se differunt. Prouocare solent ad hæc CAROLI magni verbaⁿ⁾: *primo quid dominus apostolicus cum sancta Romana ecclesia et episcopis illis in partibus quaqua- uersum commorantibus, et catholicis doctoribus sentiret, sub vnius libelli tenore statuimus.* Quæ quidem recte ita interpretantur, vt eandem, quam diximus, ADRIANI epistolam a CAROLO vna cum ceteris concilii actis in Hispaniam missam esse, significant; at nullam videmus causam, cur hac epistola decreta concilii Romani exponi, sit statuendum. Vt secus sentiamus, efficit potissimum harum litterarum, quod memorauimus, testimonium, compositas eas esse ad confutandos errores ELIPANDI in epistola traditos, quam CAROLVS Adriano transmiserit. Nulla enim ELIPANDI memoratur epistola ad Carolum præter eam, quæ conuocandi Francofurtensis concilii præbuit occasionem. Quare si omnia circum-

k) loc. cit.

l) critic. in annal. Bayon. ann. DCCXCIV §. 4.

m) diss. de Felice §. XXXV. p. 217.

n) conf. HARDVINI concil. tom. IV p. 898.

circumspicimus, non possumus, quin credamus, eodem tempore ADRIANVM litteras illas scripsisse, quo synodus illa fuerit celebrata; hac tamen ratione, vt traderentur CAROLO, antequam concilii sancita ad Hispanos perferrentur, id est, sub initium anni DCCXCIVⁿ).

XXII.

SECUNDO loco memorandus est *libellus episcoporum Italiae contra Elipandum, decreto concilii missus ad prouincias Hispaniae*, qui inter primaria controuersiae Felicianaë monimenta iure suo numerari consuevit. Idem est; ac *sacrofyllabus PAVLLINI Aquileiensis* *), quem cum priuato studio composuisset et Francofurti ceteris, qui ibi aderant, obtulisset,

n) de hac ADRIANI epistola nonnulla, haud negligenda, monuit GABR. VASQUEZIVS *oper. et disp. in d. Thom. tom. III diff. LXXXIX cap. 7. p. 701.*

o) PAVLLINVS ista ætate maxima apud Carolum valuit auctoritate multamque diligentiam in confutanda Elipandi ac Felicis doctrina posuit diligentiam. Legantur de eo IO. BOLLANDVS *act. sanct. tom. Ianuar. p. 713* FERDINAND. VGHELLVS *Ital. sacr. tom. V p. 40* GVIL. CAVEVS *histor. litter. scriptor. eccles. tom. I p. 536* IO. ALB. FABRICIVS *biblioth. latin. med. et infim. atatis tom. V p. 604. histor. litter. de la France tom. IV p. 184* FRANC. BERN. MAR. DE RVBEIS *moniment. eccles. Aquilei. cap. XLI sqq.* et qui omnium princeps est, IO. FR. MADRISIUS in *vita Paullini*, operibus eius premissa.

set, id consequutus est, vt omnes illum adprobarent ac suo communi nomine ad Hispanos perferri, iuberent. Bina hinc eiusdem libelli exstant exempla, inter se diuersa, ita vt modo singulari, modo multitudinis numero loquentis persona significetur atque alteri præmittatur illa formula, quam postea recitabimus. Quod nisi obseruetur; facile fieri potest, vt pro diuersis ea habeantur, quæ omnino eadem sunt. Consulas CAROLVM LE COINTE^{p)} et IO. FRANC. MADRISIUM^{q)}. Quare factum est, vt qui recentiore ætate hunc libellum litterarum formis curarunt describendum, modo PAVLLINI *sacro syllabum*; modo *episcoporum Italiæ epistolam* eligerent. Primus, libellum, PAVLLINI nomine ornatum, in lucem edidit IOANNES TILIUS^{r)}. Hunc sequuti sunt IOANN. HEROL-

p) *anual. eccles. Franc. tom. V p. 503.*

q) *loc. cit. p. XXVII.*

r) IOANNI TILIO, qui *Eliæ Philyra* nomen, in præfatione expressum, adsciuerat, debemus libellum, inter rariores numerandum, cuius hæc est inscriptio: *opus illustrissimi et excellentissimi; seu spectabilis viri Caroli m. nutu dei - - contra synodum, quæ in partibus Græciæ pro adorandis imaginibus solide; sine arroganter gesta est: item Paulini, Aquileiensis episcopi, aduersus Felicem Vrgelitanum et Eliphandum Toletanum episcopos libellus.* Quæ nunc primum in lucem restituntur ann. MDCLXXIX sine loci nota, de quo præter alios ven. HEYMANNI præf. *censura augustæ concilii Nicani legatur*

HEROLDVS¹⁾, ANDR. DUCHESNIUS²⁾, MARGARINVS DE LA BIGNE³⁾ ac Parisienses *bibliothecæ patrum collectores*⁴⁾. *Epistolam* vero *episcoporum* ediderunt; MELCHIOR GOLDASTVS⁵⁾, IAC. SIRMONDVS⁶⁾, IOS. SAENTZ D'AGVIRRE⁷⁾, *conciliorum collectores*⁸⁾ et doctissimus MADRISIUS⁹⁾, qui et CASPARI BARTHII¹⁰⁾ et suas adiecit obseruationes. Accedimus nunc ad recitandas huius epistolæ partes, quæ proposito nostro argumento lucem adferunt. Præmittitur illis brevis præfatio, quam, vix dubito, ad ætatem Carolinam, certe hac non multo inferiorem, esse referendam, his verbis expressa: *incipit libellus sacrosyllabus catholico subtiliter editus stylo, in concilio, diuino nutu habito in suburbanis Moguntiae, metropolitani*

gatur. Postea PETRVS PITHOEVS eadem opuscula denuo edidit. conf. illustrissimum BVNAVIVM in der *Reichsb. tom. II* p. 488.

s) in *orthodoxogr. num. LVI*.

t) *oper. ALCVINI* p. 1873.

u) *bibliothec. patrum tom. V* editionis primæ et *tom. IV* edit. secundæ.

v) *tom. IV part. I* edit. ann. MDCLIV.

æ) *constitut. imper. tom. I* p. 18.

y) *concil. Gall. tom. II* p. 167.

z) *concil. Hispan. tom. III* p. 93.

a) conf. PHIL. LABBEI *conc. tom. VII* p. 1022 sqq. et IO. HARDVINI *concil. tom. IV* p. 873.

b) *oper. PAVLLINI* p. 1 sqq. Hanc editionem nos sequi, semel norasse, satis est.

c) ex *aduersar. libr. XLII cap. 14* et *libr. XLIII cap. II* desumptas.

tanæ ciuitatis, regione Germaniæ in loco celebri, qui dicitur Francofurdi, sub præsentia clementissimi principis, domini Caroli, gloriosique regis, anno felicissimo regni eius XXVI. Placuit igitur sancto venerandoque concilio, quatenus hic libellus pro causa fidei ad prouincias Galliciæ ac Spaniarum mitti deberet ob noxios rescandos errores; specialiter autem ad Elipandum Toletanæ sedis episcopum, in quo omnis huius negotii constat materia questionum. His positis, tractationi ipsi præmittitur hæc initii formula, sine dubio Francofurdi ab episcopis Italis additæ, licet etiam iis exemplis præfixa sit, quæ non nisi PAVLLINI nomen præ se ferunt: Sancto incitante spiritu ac zelo fidei catholiæ scintillatim sub pectore feruescente clementissimi gloriosique Caroli regis, domini terræ, imperii eius decreto per diuersas prouincias regni, eius ditioni subiectas, summa celeritate percurrente, multitudo antistitum sacris obtemperando præceptis, in vno collegio adgregata conuenit. Quadam die, residentibus cunctis in aula sacri palatii, adsistentibus in modum coronæ presbyteris, diaconibus cunctoque clero, sub præsentia prædicti principis adlata est epistola, missa ab Elipando, auctore noxii fœderis, Toletanæ sedis Pseudo-episcopo, Hispalensi termino circumseptæ. Quumque iubente rege, publica voce recitata fuisset, statim surgens venerabilis princeps de sella regia, stetit supra gradum suum, ac loquutus est de causa fidei prolixo sermone et adiecit: quid vobis videtur?

detur? ab anno prorsus præterito et ex quo
cœpit, huius pestis insania tumescente, perfidiae vlcus diffusius ebullire, non paruus in his regionibus, licet in extremis finibus regni nostri, error inoleuit, quem censura fidei, necesse est, modis omnibus refecare. *Quumque imprecata ac concessa esset morosa dilatio per dies aliquot, placuit eius mansuetudini, ut unusquisque, quidquid ingenii captu rectius sentire potuisset, per sacras syllabas die statuto eius demeritæ oblatum sui cor pectoris, fidei munus stili ferculo mentis viuacitate deferret. Sed sicut mos est hæreticis, tristitia lætis: dulcia permiscere amaris: veneni poculum mellis sapore temperare, quædam in eadem epistola plena blasphemis et catholicæ fidei reperta sunt modis omnibus inimica; quædam vera, si dici liceat, inueniri poterant non reiicienda. Sed in eodem poculo, in quo gutta veneni turgescit infusa, mellis nihilominus amarescit dulcedo.* Progreditur deinde PAVLLINVS ad confutandam ELIPANDI de adoptione christi doctrinam ac varia, quæ contra hanc pugnare videbantur, argumenta in vnum locum congerit. Vtitur oratione difficili ac subobscura, ut haud raro arduum sit, quid significare voluerit, adcurate definire; neque abstinere a conuitiis verbisque acerbis, quæ si quid iudicamus, virum sacri ordinis parum decent. At ista iam prætermittimus, aliena a nostro instituto; temperare autem nobis non possumus, quin addamus initium disputationis, quo episcopi enumerantur,

cur, qui PAVLLINI libellum adprobarunt: quapropter ego Paullinus, licet indignus peccator omniumque seruorum domini ultimus seruus, Aquileiensis sedis, Hesperii oris adcinctæ, cui, deo auctore, seruius, nomine, non merito præsul, una cum reuerendissimo et omni honore digno, Petro, Mediolanensis sedis archiepiscopo, cunctisque collegis, fratribus et consacerdotibus nostris Liguriæ, Austriæ, Hesperiae, Aemiliæ, catholicarum ecclesiarum venerandis præsulibus, cetera d).

XXIII.

TERTIVM adsignamus locum epistolæ synodicæ ab episcopis Galliae et Germaniae ad præsules Hispaniae missæ e). Quinam illius auctor sit, ignorare nos, lubentes fatemur; nec CAESAR BARONIVS f); nec CAROLVS LE COINTE g); nec alius quisquam eorum, qui illius fecere mentionem, coniectura id adsequi, conati sunt. Sufficit, non solum ex inscriptione; sed etiam formula salutandi, litteris illis præmissa, patere, quod communi Germaniae et Galliae episcoporum, qui concilio

K 2

lio

d) adde IAC. LONGVEVAL *histoire de l'eglise Gallicane* tom. V p. 17.

e) exstat apud IAC. SIRMONDVM *concil. Gall. tom. II p. 175. 108. SAENTZ AGVIRRIVM concil. Hispan. tom. III p. 102. 10. HARDVINVM concil. tom. IV p. 88* ceterosque conciliorum collectores et IO. CHRISTIAN. LVNIGIVM *Spicileg. eccles. des deutschen Reichsarch. tom I p. 571.*

f) *ann. l. eccles. ann. DCCXCIV §. XIII.*

g) *annal. eccles. Francor. tom. V p. 505.*

lio interfuerant, nomine eas fuisse exaratas. Illa vero hæc est: *sancta synodus et venerabiles in christo patres cum omnibus episcopis Germaniæ, Galliæ et Aquitaniæ et toto catholici pacis clero, præsulibus Hispaniæ et ceteris ibidem christianitatis nomen fatentibus, in domina deo, dei filio vero et proprio, Iesu christo, æternæ beatitudinis salutem.* Nec dubito, epistolam hanc esse eandem cum libro, cui omnes præfules subscripsisse memorant, quorum antea recitavi testimonia, scriptores annalium *Loiseliarum*, EGINHARDI, *Sandionysianorum*, *Metensiumque et poeta Saxo*. Secus sentit doctissimus MADRISIUS ^{b)} ac laudata effata, EGINHARDI certe et *Saxonis*, de sacrosyllabo PAVLLINI interpretari mauult. At dedisse eum nimium, quo in PAVLLINVM suum fertur, amor, ut hic nonnihil inde reportaret laudis, neminem, puto, non intelligere. Longior præterea et verbosior hæc est epistola synodica sacrosyllabo Italorum, licet neque iis, quæ in isto libello reprehendi debent, careat vitiis. Nihilominus non spernimus litteras, quibus multa ELIPANDI effata conseruata ad nos peruenerunt. At nihil exhibent argumenti historici, si ab vno loco discefferis, quem recitare libet: *inter cetera itaque, quæ pro huius fidei firmitate tractauimus, domini regis nostri præcipua pietate et laudabili sapientia adfidente et auxiliante nobis, præcepit subito gloriosa illius excellentia fidei vestra*

^{b)} loc. cit. §. XLV sq. p. 219 sqq.

vestræ libellum adferri in medium. Qui quum a notario, nobis diligentius attendentibus, sub distinctione sententiarum et proprietate sensuum perlegeretur ad finem, audiuius in eo nouas quasdam adsertiones exaratas.

XIII.

Quarta est epistola Caroli magni regis ad Elipandum et ceteros episcopos Hispaniæⁱ⁾, omnium a Carolo exaratarum, quas benignior fortuna nobis seruauit, et longissima et doctissima, immo si vera fateri licet, ceteris, quas commemorauimus ob benignioris ac sedati animi significationes, præferenda^{k)}. Ex his litteris multa discimus, quæ concilii Francofurtani memoriam egregie illustant, singulatim a nobis notanda. Bene atque adcurate narrat, misisse ELIPANDVM binas litteras,

K 3

alte-

ⁱ⁾ edita a *centuriator. Magdeb. cent. VIII p. 631 sqq. CAESARE BARONIO annal. eccles. ann. DCCXCIV §. XV tom. XIII p. 205 sqq. edit. Lucensis. MELCH. GÖLDASTO constit. imp. tom. I p. 19. IACOBO SIRMONDO concil. Gall. tom. II p. 186. IOS. SAENZ DE AGVIRRE concil. Hispan. tom. III p. 116. PHIL. LABBEO concil. tom. VII p. 1047. IO. HARDVINO concil. tom. IV p. 896 et IO. CHRISTIAN. LVNGIO spicil. eccles. part. I p. 32.*

^{k)} conf. CAR. LE COINTE *annal. eccles. Francor. ann. DCCXCIV §. XIV. histor. litterair. de la Fr. tom. IV p. 328. IAC. LONGVEVAL histor. de l'eglise Gallicane tom. V p. 22 illustrissimum BVNAVIVM loc. cit. tom. II p. 483 et REMIG. CEILLERIVM in histor. des auteurs sacres et eccles. tom. XVIII p. 408 sqq.*

alteras ad Galliaë Germaniæque præfules, alteras ad CAROLVM: *pro qua etiam, inquit, viri fratres et bona vestra deuotio, quam vos habere decet, in domino his partibus vestræ fidei litteras dirigere, curastis, utrumque et generatiles ad sacerdotales sanctissimas aures, ad nos quoque speciales. In quarum utique serie litterarum non satis nobis elucebat, an quasi ex auctoritate magisterii nos vestra docere disposuistis; an ex humilitatis discipulatu nostra discere desideratis.* Postquam eos vberius adhortatus est, ut meliora edocti, ad derelinquendam opinionem sese exhiberent promptos et paratos, ac deciarauit, quantam voluptatem ex spe futuri eorum ad rectiorem sententiam reditus caperet, hæc de conuentu, Francofurti habito, exposuit: *ad impletionem vero huius gaudii fraterna cogente caritate, iussimus, sanctorum patrum synodale ex omnibus undique nostræ ditioris ecclesiis congregari concilium: quatenus sancta omnium unanimitas firmiter decerneret, quid credendum sit de adoptione carnis christi, quam inuper nouis adsertionibus et sanctæ dei vniuersali ecclesiæ antiquis temporibus inauditis, vos ex vestris scriptis intulisse, nouimus. Immo et ad beatissimum apostolicæ sedis pontificem de hac noua inuentione, nostræ deuotionis ter quaterque direximus missos: scire cupientes quid sancta Romana ecclesia, apostolicis edocta rationibus, de hac respondere voluisset inquisitione. Nec non de Britanniæ partibus aliquos ecclesiastica disciplina conuocauimus viros, ut ex multorum*

rum diligenti consideratione veritas catholicae fidei inuestigaretur et probatissimis sanctorum patrum hinc inde roborata testimoniis absque ulla dubitatione teneatur. Enumeratis epistolis, quas suis litteris adiungi iusserat CAROLVS, scriptis cum ab ADRIANO, pontifice Romano: tum ab episcopis Italiae, PETRO quippe *Mediolanensi*, PAVLLINO *Aquileiensi*, aliisque: tum denique a praesulibus Germaniae, Galliae, Aquitaniae et Britanniae, quarum ipsi persequuti sumus argumenta, fusius suam de adoptione christi sententiam eiusque rationes exponit. Inter alia tradit, ELIPANDVM rogasse eum per christum, *ut per se ipsum arbiter sedeat*, atque ad haec respondet: *ecce ego vestris petitionibus satisfaciens congregationi sacerdotum auditor et arbiter assedi.* *Discreuimus et, deo donante, decreuimus, quid esset de hac inquisitione tenendum.* Nonnullis interpositis, fidei recitat formulam, symbolorum more expressam, in qua de christo ita pronuntiat: *deum verum de deo vero: natum, non factum: naturalem, non adoptiuum*, ac repetita cohortatione ad amplectendam Francofurtensium doctrinam, epistolam concludit. In qua si quid nimium auctoritati doctorum tribuatur, ignoscendum id esse aevi, quod CAROLVS illustravit, forti tristiori, aequo animo censemus.

XXV.

DENIQUE vltimum locum tenent *canones concilii Francofurtensis*, quorum quinqua-

ginta sex solent numerari atque ad nostram ætatem feliciter perlati. Ex his binos priores, IOANNES FILIVS, quem laudasse nos meminimus, vna cum *libris Carolinis* primus in lucem produxit, ceteros vero ANDR. DVCHESNIUS ex Rhemenſi describendos curauit. Hunc ceteri, qui eadem decreta ediderunt ^{l)}, ſequuti ſunt, licet non diffiteamur, ſuſpicari nos, decreta quinquaginta quatuor, poſtremo loco poſita, potius pro ſancitis comitorum, eodem tempore celebratorum; quam concilii eſſe habenda ^{m)}. Nec dubitamus, viros doctos, qui argumenta eorum expendierint, eidem coniecturæ eſſe accelluros. At mittimus hæc, quæ a noſtro inſtituto ſunt remota. Certum enim eſt, ad nos nihil pertinere, præter canonem *primum*, cuius hæc ſunt verba: *coniungentibus deo fauente, apoſtolica auctoritate atque piſſimi domini noſtri, Caroli regis iuſſione, anno XXVI. principatus ſui cunctis regni Francorum, ſeu Italiae, Aquitaniae prouinciæ episcopis ac ſacerdotibus ſynodali concilio, inter quos ipſe mitiſſimus ſancto interfuit*

^{l)} exſtant in oper. ALCVINIA DVCHESNIO editis p. 1589 ſqq. IAC. SIRMONTI *concl. Gallic. tom. II* p. 302. PHIL. LABBEI *concl. tom. VII* p. 1056. MELCH. GOLDASTI *conſtit. imp. tom. I* p. 18. IO. HARVDINI *concl. tom. V* p. 903.

^{m)} hinc recte ea a STEPH. BALVZIO inter capitularia Caroli magni relata ſunt *tom. I* p. 261 et a MART. BOVQVETO *ſcript. rer. Franc. tom. I* p. 650.

fuit conuentui. Vbi in primordio capitulorum exortum est de impia ac nefanda hæresi Elipandi, Toletanæ sedis episcopi, ac Felicis Orgellitane eorumque sequacibus, qui male sentientes, in dei filio adferebant adoptionem. Quam omnes, qui supra sanctissimi patres et respuentes una voce contradixerunt atque hanc hæresin funditus a sancta ecclesia eradicandam statuerunt ⁿ).

XXVI.

Si quis hæc, quæ enumerauimus, concilii Francofurtani monimenta diligentius expenderit, is certe exemplo omnium, qui ante nos in hoc argumento explicando, versati sunt, indigne feret, vtramque epistolam ELIPANDI, a CAROLO aliisque aperte commemoratam, hoc loco omitti. Nec negari potest, non solum vtrasque litteras adhuc fuisse desideratas atque deperditas habitas; sed etiam plerosque in ea fuisse opinione, vt nonnisi alteras ad Carolum scriptas esse, censerent, seque alteras ad præsules Germaniæ penitus ignorare, proderent. Benignior nostra est fors, postquam vir doctissimus HENRICVS FLORVS, Hispaniæ sacrae opere illustris, inter cetera antiquioris æui monimenta, has quoque ex codice manuscripto Toletano protulit ^o). Litteras quidem, quas ELIPANDVS

K 5

ad

ⁿ) Præter hæc, in ceteris omnibus canonibus; siue potius capitulis, ne vnum quidem verbum de Felice factum est.

^o) interest nostra, recitare ea, quæ vir doctus de codi-

ad Carolum scripsit, dedit integras p); nec possumus a nobis impetrare, quum certum sit, Hispaniam sacram in his terris paucarum bibliothecarum futuram esse ornamentum, quominus easdem integras describamus:

„Domino inclito atque glorioso diuersarum gentium Principi M. in Domino Patre
„et Domino Iesu Christo Filio eius, et Spiritu sancto æternam salutem. Amen.,

„1) Celebre ac solemne nomen illud glorificare fautore Deo, veluti iubar æthereum
„præ cunctis Regibus terræ, cuius opinio
„quasi odor nectareus, et nardi pistici pretiosus toto pene flagrat in mundo, nostro re-
„dolet cordi, e pectoris arcano; cuius ut sospitas diuina protegente dextera pro saluatione totius ecclesiæ catholicæ diutino conseruetur per æuum acclines prostrati humo
„preces offerimus Regi sempiterno.

„2) His

codice, ex quo hæc desumfit in *Espanna sagrada* tom. V p. 539 scripsit: *las ineditas se hallan en un MS. Gothico de la santa Iglesia de Toledo, que parece se descubrio, quando en et anno 1727 se coordinaron de nuevo los MSS pro los Rmos. Padres Benedictinos, Fr. Martin Sarmiento, y Fr. Diego Mecoleta; pues antes no hay memoria cierta de E'critor que los manejasse. Vna es contra Migecio, otra a Carlo magno y otra o los Obispos de su dominio. Et codigo es de pergamino en letras Gothicas y no en todo bien conseruado de modo, que solo a costa de gran trabajo, con mucha atencion y no sin conocimiento y practica del caracte se puede desfrutar.*

p) loco cit. p. 558 sqq.

„2) His prædictis, ad notionem seruo-
rum tuorum peruenit eo quod antifraſii Bea-
ti foetidi nidoris ſcripto quorundam ſacerdo-
tum paruipendentium corda ſua polluerit ve-
neno; in eo, quod Dominum Dei filium ſine
tempore vnigenitum, et ſine adoptione,
nunc in ſine temporis pro humani generis ſal-
uatione atque redemptione plenum et perfe-
ctum hominem, præter delicti contagium,
humano generi conſimilem, conſortem at-
que conformem, et cohæredem, ſecundum
Patriarcharum, Prophetarum, Apoſtolorum,
Euangelistarum, atque doctorem fidem, de
quibus Dominus loquutus eſt: Vos eſtis lux
mundi, et vos eſtis ſal terræ, et qui vos au-
dit, me audit, et qui vos ſpernit, me ſper-
nit - - - nefandus Presbyter et Pſeu-
dopropheta aſſeuerat, Dei filium in forma
ſerui Deitate exinanita, nequaquam ex ute-
ro Virginis carnis adſumpſiſſe adoptionem.
Contra cuius veſaniam nos indigni, et exi-
gui iuxta tenuitatem noſtri ſenſus ſacerdoti-
bus veſtro regimini ſubditis epiſtolam rele-
gendam, atque tractandam, et veſtris ſacris
obtutibus præſentandam direximus; poſcen-
tes vos per eum, qui pro te in Crucem ma-
nus innoxias extendit, et pro te ſanguinem
pretioſum effudit, et pro te mortem per-
tulit, et ſepulchrum et ad liberandos electos
ad infernum deſcendit et pro te reſurgens
tibi viam ad cœlos reuertendi, ſcilicet ad
cœleſtem patriam, demonſtrauit; vt per te
ipſum

„ipsum arbiter sedeas, et inter Felicem-Epi-
„scopum, quem nouimus ab ineunte ætate in
„Dei seruitio proximum partis nostræ defen-
„sorem, et eos, qui sacrilegum et carnis fla-
„gitio saginatum, iam dictum Antifrasium Bea-
„tum defendunt, casto et salubri iudicio diri-
„mas et absque adulationis oleo, æquo pon-
„dere sententiam promas. Ita Dominus Dei
„filius colla gentium barbarorum imperio po-
„testatis vestræ subiiciat, et dentes eorum
„acrius conterat; et gloriam eorum, qui tibi
„contradicunt; in puluerem redigat. Equi-
„dem erant adhuc aliqua necessaria, quæ cul-
„mini vestro, Deo præside, sublimato, stylo
„percurrente vobis insinuaremus; sed tempo-
„ris angustia præpediti, quod verbo explica-
„re nequiuimus, epistolæ gerulo vobis infi-
„nuandum in ore posuimus. Iterum nimio
„dolore contriti sententiam Domini tibi ne-
„quaquam incognitam ad memoriam reduci-
„mus, quia dicit: Discite a me, quia mitis
„sum, et humilis corde, et inuenietis re-
„quiem animabus vestris. Et illud, quod mu-
„lierem, in adulterio deprehensam, et de la-
„pidibus Iudæorum liberauit et ne delictum
„iteraret, admonuit.

„3) Idcirco veluti prostrati coram tuis
„obtutibus cum lacrymis poscimus, vt famu-
„lum tuum Felicem in proprio honore restau-
„res, et pastorem gregi, a lupis rapacibus di-
„sperso, reformes. Reminiscens et illud,
„quod omnipotens Deus a vobis longe effi-
„ciat

„ciat, de Constantino Imperatore, qui, dum
„esset idololatriæ cultor, per Beatum Sylue-
„strium factus est Christianus, postea per ser-
„pentem sororem suam sanctorum trecento-
„rum decem et octo sententiam refutans in Ar-
„riano dogmate conuersus et ad infernum flen-
„da ruina dimersus diem clausit extremum. De
„quo Beatus Isidorus dicit: Eu prohi dolor,
„bono vsus principio et fine malo. Vnde iti-
„dem petimus, vt foetidissimi Antiphrasii Bea-
„ti doctrinam, qui Dei Filium veram de Vir-
„gine, præter peccatum, carnem nostræ si-
„mulem adsumpsisse, denegat, de regno tuo
„aboleas, et catholicam fidem enucleato ser-
„mone, populo tibi subdito tenendam præ-
„cipias.

„4) Sed et illud pauendum est piissime,
„et nobis vernule Domine, ne fortasse, vbi
„Deo Præsule, merito vestro visibilis genti-
„lium non est ingressa potestas, hostis antiqui,
„quod absit, inuisibiliter dominetur execran-
„da calamitas, quæ et multarum animarum
„perditionem per Antifrasium sæpe dictum
„Beatum carnis lasciuiæ deditum, sibi acqui-
„rat et ad infernum ignis æterni incendio ex-
„urenda secum perducatur. Pertractet, et ru-
„minet illud sacri pectoris vestri arcanum,
„quod vere Deo sit placitum, et in conspectu
„eius redoleat operis vestri incensum et thy-
„miamitis flagret boni odoris holocaustum.
„Reminiscatur et illud charitas vestra, quod
„Petrus Princeps Apostolorum, cum in gen-
„tibus

„tibus circumcisionem fieri ordinaret, a Iunio-
„re Paulo, non absconſe, ſed publice repre-
„henſus eſſe dignoſcitur, dicens: Si tu cum
„ſis Iudæus, gentiliter et non iudaice uiuis,
„quomodo gentes cogis iudaizare? Cuius
„ſententiam prædictus Apoſtolorum princeps,
„rationi concordans et veritatis amicus non
„contempſit; ſed illico acquieuit, reſolens,
„quod ſcriptum eſt: Si iuniori reuelatum fu-
„erit, ſenior taceat: et, proximus ille Deo
„eſt, qui ſcit, ratione tacere. Nam et omni-
„potens Deus aliquando ſententiam ſuam mu-
„tat; conſilium vero nunquam. Sicut de
„Ezechia fatum eſt. Cur iſta dixerim, porro
„doctus intelliget. Sed et illud, conſilium
„multorum ne contempſeris vnus. Scilicet
„tantorum venerabilium Patrum de adoptione
„carnis Chriſti ſententias ne reprobes ſolus.
„Nam dicitur, quod terrore poteſtatis mul-
„tos, non iuſtitia, conuincas. Doleat pieta-
„ti veſtræ idem foetidus Beatus poſt conuer-
„ſionem iterum, atque iterum ad thorum
„ſcorti reuerſus ſe gloriatur, et in vniuerſas
„partes ſcribat, et glorioſum Principem per
„ſuam doctrinam horribilem et ab errore con-
„uerſum, et in Fide Catholica confirmatum.
„Sed et opinio inutilis in gentibus diuulgata
„eſt, quod credi nefas eſt, eo quod more
„gentilium Chriſtum negaueris Dei Patris eſſe
„filium. His exploſis, petimus, vt clam nos
„reciprocatus ſermo veſter inluſtret, qui nos
„laeti-

„lætificet et oratio seruorum tuorum imperii
„vestri culmen exaltet. Amen.„

Quod ad alteras litteras, quas episcopis Germaniæ et Galliæ scripsit, non dubitamus, quin alii nobiscum summopere doleant, FLO-
RVM nonnisi breuissimas illius partes edidisse⁹⁾. Nolumus eas lectoribus inuidere. In-
scriptionem ergo et clausulam exhibemus. Illa
ita fuit expressa: *dominis et in christo reueren-*
dissimis fratribus Galliæ atque Aquitaniæ atque
Austriæ cunctis sacerdotibus, nos indigni Span-
niæ præsules et ceteri fideles in domino æternam
salutem. Amen. Clausula hæc est: *poscentes*
almitudinem vestram, ut sicut unius christi ve-
xillo præsignati sumus, ita pacem illam, quam
ipse commendauit suis discipulis, intemerato iure
seruemus; si quid vero aliter vestra prudentia
senferit, reciprocatus vestri sermo socordiam no-
stram

- 9) loco cit. p. 557. Vt lectores intelligant, quam turpis sit negligentia FLORI, de qua conquerimur, audiant eius testimonium, de argumentis harum litterarum: *en esta carta propusiéron todos los que surgaban; fundamentos para esfortar su empenno de adopción.* His argumentis eo minus caremus, quo magis interest, scire, num patres Francofurtenses, qui contra hæc argumenta pugnarunt, eorum sensum et vim adsequuti sint; nec ne? Nec valet apud nos, qua usus est FLORVS, excusatio, eadem argumenta in epistola ELIPANDI ad ALCVINVM, de qua postea dicemus, repeti. Satiùs fuisset, etiam hanc omisisse, editam a DVCHESNIO; quam illam *ἀνέκδοτον*. At suspicamur, FLORVM religioni habuisse, edere scripta, quæ hærescos nota ipsi videntur infamiae.

stram enubilet: et lux veritatis, radio veri dogmatis, abdita pectoris nostri perlustraret, ut dilectio christi in nobis rite perseveret; ut quos ubertas christi fecundat, terræ spatium nullo modo diuidat. Hæc certe fragmenta spiritus hæreticorum non redolent; sed declarare videntur animum, ad audiendas aliorum exhortationes promptum, nosque excitant, ut integram epistolam aliquando legendi expetamus facultatem.

XXVII.

ATQVI his, quæ ante oculos lectorum posita sunt, testimoniis stare nos oportet; si varias, quæ ad hunc locum spectant, quæstiones adcurate definire velimus. Prima sit de tempore, quo Carolus præfulum sacrorum coegit Francofurti conuentum. De anno vix licet dubitari, recte definiri nonagesimum quartum seculi noni. Consentiunt de hac re historici; ii vero, qui proximum ab eo significare videntur, iniuriæ quid a librariis acceperunt. Recentiorum scriptorum, qui eodem capti sunt errore, SIEGEBERTI *Gemblacensis*, CONRADI *Vrspergensis*, VINCENTII *Bellouacensis*, HENRICI MVTII hisque similium, non tanta est auctoritas, ut nos in partes eorum trahi patiamur. *Inscriptionis sacrosyllabi*, quam recitauimus, auctor, cuiuscumque sit ætatis, ac *Anianensis* historicus et ipsi concilii Francofordienses *) rectiorem sententiam confirmarunt, quum anno regni Caro-

li

*) Canon. I.

li XXVI rem contigisse, monent. Eum enim ann. ICCLXVIII cœpisse Francis imperare, non solum inter omnes conuenit; sed supra etiam nos monere meminimus. Conuentum hunc post paschatis festos dies institutum fuisse, discimus ex annalibus *Loiselianis* et *Metensibus*. Paulo adcuratius *ætatis initium* commemorant annalium EGINHARDI et *Sandionysianorum* auctores; neque ab his discrepat *Moissiacensis*, qui *æstiuo tempore* coactum fuisse concilium, prodidit. Ante XX diem iulii celebratum, eleganter collegerunt viri celeberrimi, IO. FRANC. MADRISIUS¹⁾ et IO. DOMINIC. MANSIUS²⁾ ex diplomate Caroli, concesso Aniano, abbati Caunensi, scriptoque d. XIII *Kal. Augusti* ann. XXVI et XX regni eius, huius Italici, illius Francici³⁾. Patet enim ex illo, Anianum interfuisse concilio, hasque litteras a Carolo præsentem impetrasse. Addo, veritati mihi videri simile, eas exaratas fuisse, postquam conuentus essent finiti.

XXVIII.

DE vrbe Francofurtensi, quæ huius concilii

1) vit. *Paullini* cap. VII §. I p. 26.

2) not. in *Baron. annal. tom. XIII* p. 272. adde EIVSDEM *supplem. conc. tom. I* p. 731.

3) edito a STEPH. BALVZIO *capitul. reg. Franc. tom. II* p. 1399. IO. MABILLONIO *de re diplom. libr. VI* p. 503. IO. FRANC. MADRISIO in *adpend. II oper. Paullini* p. 252. et CLAUDIO DE VIC ac IOS. DE VAISSETTE in *histoir. de Languedoc tom. I* p. 28 *document*.

cilii memoria illustratur, nihil dicere animus est. Neminem enim, meminimus, ausum fuisse, contradicere consentientibus inter se annalium scriptoribus ac monumentis, in quibus celebratur eius nomen, tot aliis ornamentis conspicuum. PAVLLINI verba: *cunctis in aula sacri palatii residentibus*, maiori iure notari debent. Testantur enim, fuisse Francofurti Carolo palatium, cuius in diplomatibus passim fieri mentionem, IO. MABILLONIVS*) recte monuit. Quinam conuentui nostro interfuerint, breuiter dispiciendum. Tercentos ibi adfuisse præsules, CÆSAR BARONIVS 2) scripsit, nec solum LAUR. SVRIVM aliosque huius generis homines, sed etiam, GVIL. CAVEVM*), IO. ANDR. SCHMIDIUM a) ceterosque, si qui sunt, ut idem repeterent, ad id adduxit, licet nulla supersint monumenta, quorum auctoritate coniectura hæc, ne quid peius dicamus, queat confirmari. Quod si duces nostros sequi licet, quos, nefas putamus, non sequi, certum est, Carolum magnum ad celebrandum concilium euocasse antistites sacrorum, potestati eius subiectorum, hoc est, qui in Germania, Gallia ac prouinciis Italiæ, siue potius regni Longobardici christianæ ciuitati præerant. CARO-

LVS

*) de re diplomat. libr. IV p. 283.

2) annal. eccles. ann. MDCCXCIV §. 13.

2) histor. litter. scriptor. Ecclesiastic. tom. I p. 652.

a) introd. in histor. eccles. tom. II p. 1068.

LVS ait: *ex omnibus vndique nostræ ditionis ecclesiis: Loiselianus, Fuldensis ac Metensis Gallos, Germanos et Italos nominant: episcopi Germaniæ et Galliæ, his addunt Aquitanos; nec male, quia Aquitanianæ regnum ista tempestate censebatur, a Gallia reliqua disiunctum: Moissiacensis denique et Anianensis episcopos Gothiæ et Galliciæ adiungunt, hoc est, Hispaniæ prouinciarum, quas Carolo paruisse, iam dixi. De Italis nominatim agens PAVLLINVS enumerat prouincias, Liguriam, Austriam ^{b)}, Hesperiam ^{c)}, Aemiliam ^{d)}. Præter hos CAROLVS, se ex Britannia viros doctos accersisse, tradit. Hæc de Britannia transmarina, fortunatissima Europæ insula, interpretatur IO. MABILLONIVS ^{e)}. Num quisquam secus senserit, vix credere possum. At longius progredi nobis licet ac clarissima nonnullorum recitare nomina, quos scimus in concilio Francofurtensi fuisse præsentem. De Carolo quidem legatisque præsulis Romani postea dicemus. Principem sine dubio locum tribuimus ALCVINO et PAVLLINO Aquileiensi. Quid hic de se ipso reliquerit litteris*

L 2

consigna-

b) conf. IO. FRANC. BERN. MAR. DE RVBEIS *monim. eccles. Aquilei. cap. XLII §. 2 p. 365.*

c) de *Hesperia* docte disputauit MADRISIUS *not. in Paullini sacrosyllab. p. 9.*

d) nemo elegantius de hoc PAVLLINI loco differit COINTIO *annal. eccles. Francor. tom. IV p. 504.*

e) *annal. ord. Bened. tom. II p. 311.*

consignatum, iam notauimus ^f). ALCVINVM CAROLVS noluit ab his conuentibus abesse. Loquitur hanc in rem canon concilii vltimus ^g): *commonuit etiam, ut Alcuinum ipsa sancta synodus in suo consortio; siue in orationibus recipere dignaretur, eo quod esset vir in ecclesiasticis doctrinis eruditus. Omnis namque synodus secundum admonitionem domini regis consensit et eum in eorum consortio; siue in orationibus receperunt.* Parum abest, quin mihi persuadeam, ALCVINVM fortasse solum fuisse Anglum inter patres concilii, hosque dubitasse, eum suo numero adiungere, quod nec Germanus; nec Gailus; nec Italus esset; hincque opus fuisse CAROLI exhortatione, ALCVINO perquam honorifica. His adiungi oportet ex Paullino et nonnullis aliis, PETRVM, siue potius PETRVM OLDRADVM, qui ista ætate Mediolanensium sacra gubernabat ^h): ex *Anianensi* historico BENEDICTVM *Anianensem* ⁱ) eiusque socios, ARDONEM, siue SMARAGDVM ^k), IVGILAM, ANNONEM, RABANVM, GEORGIVM: deinde ex diplomate Caunensi ^l), itidem commemora-

^f) vid. MADRISIVM *vit. Paullin.* p. 26.

^g) vid. HARDVINI *concil. tom. IV* p. 909.

^h) de Petro hoc vide scriptores laudatos a PHILIPPO ARGELATIO in *biblioth. scriptor. mediolan.* tom. II p. 1005.

ⁱ) de Benedicto post multos alios copiose differunt scriptores *hisor. litter. Gall. tom. IV* p. 447.

^k) consulas eisdem *loc. cit.* p. 439 sqq.

^l) vid. *Galliam christiau. tom. VI* p. 255.

morato, ANIANVM abbatem, CONTINVM STROMVNDVM, LVRIVM. Contra ea IO. MARIANA ^{m)} sine causa BEATVM atque ETHERIVM, iam laudatos a nobis, concilio Francofurtensi interfuisse scripsit, a NIC. ANTONIO ⁿ⁾ et IAC. BASNAGIO ^{o)} merito reprehensus.

XXVIII.

QVIS locus Carolo fuerit, neminem puto ignorare, qui animo attento et partium studiis liberato expenderit excitata veterum testimonia. Ipse conuocauit antistites eosque iussit conuenire et de rebus, illic proponendis, deliberare. Quum congregati essent, non solum interfuit confessibus; sed potius illis præfuit: sententias rogauit; decreta fieri iussit omniaque præsidis conciliorum peregit officia. Per omne, quod cuius carissimum esse debet, obtestatus est eum ELIPANDVS, vt federet ARBITER. His precibus se satisfecisse, testatur CAROLVS: *ecce ego, inquit, vestris petitionibus satisfaciens, congregationi sacerdotum auditor et ARBITER adfedi.* PAVLLINVS eiusque collegæ, se decreto imperii CAROLI conuocatos esse eiusque sacris mandatis obtemperasse, scribunt. Idem seruauit nobis formulam, qua CAROLVS vsus, sententias rogandi. *Quid vobis videtur?* quæsiuit CAROLVS præses concilii. Episcopi Germaniæ Galliæque,

L 3

Caro-

m) *hystor. Hisp. libr. VII cap. 8.*

n) *biblioth. Hisp. vet. tom. I p. 324.*

o) *ihes. monim. eccles. tom. II part. I p. 299.*

Carolus adfuisse, auxiliatum esse atque in confessoribus dedisse praecepta, narrant. Num magis luculenta expeti posse, putas, testimonia; aut nostrae sententiae confirmandae magis adcommodata? Quae quum ita sint; manifesti erroris arguendi sunt CÆSAR BARONIVS, LAUR. SVRIVS, ABR. BZOVIVS, IO. MABILLONIVS, aliique, qui Theophylacto ac Stephano, Romani antistitis legatis, praesidis dignitatem tribuunt; nec reputant, iniuriam fieri auctoritati CAROLI, quam tanta dignitate obtinuit. Noui, quae opponi possunt, CAROLVM ad Adrianum misisse nuntios, ipse ad ELIPANDVM perscripsit; nec tamen neglexit causam addere, cur eos miserit. Noluit sibi a pontifice dari facultatem habendi concilium, qua non opus erat; sed postulauit, vt aliorum exemplo Romanus praesul diceret de controuersia sententiam. ADONIS testimonium, quod ceteris aduersatur, non tantae est auctoritatis, vt ei soli credamus, homini, quem vix ista aetate spiritum ducere coepisse, probabile est. Finiuit enim vitam ann. DCCLXXIV. Adhaec parum recedit a veritate, scripsisse ADONEM cum aliis multis praesentibus; vocem vero praesidentibus librariis deberi. Legantur hanc in rem, IO. GEORG. DORSCHAEVS^{p)}, IO. ANN. TRELLVNDIVS^{q)}, et FRID. SPANHEMIVS^{r)}. XXX.

p) coll. ad concil. Francof. p. 96.

q) diff. de Felic. Vrgel. p. 422 edit. VOGTII.

r) rom. I. oper. p. 1309.

XXX.

NON satis mirari possumus, exstitisse recentiore ætate homines, rerum christiana-
rum ita expertes, vt non dubitarent, concilium Francofurtense inter synodos vniuersales numerare, et PAVLLINVM atque HINC-
MARVM'), quorum ille synodum *plenarium*, hic *generalem* adpellat, sui erroris adducerent patronos. Fuit enim concilium *particulare*, habitum a præsulibus regnorum CAROLI magni. Horum vero terminis, licet latissime patuerint, omnem christianam ciuitatem fuisse circumscriptam, quis vñquam dixit? Quanam ratione fuerit celebratum, quæue eius fuerit forma, ex annalibus *Moissiacensibus* litterisque tam *Itaforum*; quam *Germanorum* licet colligere. Narrant enim I) quodam die, num primo; an altero, non liquet, in concilio fuisse Carolum atque in sella regia, gradibus supra alias elata, confedis-
se: II) eundem iussisse, recitari litteras ELIPANDI, num vtrasque, quas ille scripsit; an solam epistolam ad antistites sacrorum exaratam, itidem definire non audeo: III) non solum rogasse præsentium sententias, sed etiam haud obscure significasse, se opiniones Hispanorum habere erroneas: IIII) episcopos petiisse a Carolo, vt permitteretur illis deliberandi spatium: V) Hunc precibus satisfecisse quidem; sed mandasse, vt quisque, quid sibi videretur, adductis argumentis, litteris consignaret:

L 4

VI) epi-

VI) episcopus hero suo obsequii officium haud denegasse; sed constituto tempore Italos quidem PAVLLINI sacrosyllabum, quem adprobrauerant; Germanos vero et Gallos singularem commentarium, ad confutanda ELIPANDI dogmata compositum exhibuisse: VII) vtrumque denique monimentum CAROLO placuisse atque ab illo in Hispaniam missum, additis litteris, quibus ad ELIPANDINAS responderet. Hæc concilii decreta Adriano, pontifici Romano, fuisse transmissa; aut ab illo confirmata, nullum exstat veterum scriptorum testimonium, licet secus sentire videatur doctissimus MADRISIUS¹⁾).

XXXI.

EX his abunde patet, quænam in concilio Francofurtensi fuerint de causa ELIPANDI et FELICIS decreta. Nihil sancitum fuit; nisi doctrinam de adoptione christi, ab ELIPANDO propugnatam, esse falsam atque aduersari puriori doctrinæ. Quare fabulosa sunt, quæ IOANNES AVENTINVS²⁾), recentioris ætatis scriptor, sua laude numquam defraudandus, memoriæ prodidit: *Elipando agnoscendi errorem venia: itidem Felici data: dignitas ambobus seruata.* Quamuis lubentes concedamus, nihil mali de Elipando aut Felice statuuisse Francofurtenses; certum tamen est, de

vtro-

¹⁾ p. 219 oper. PAVLLINI.

²⁾ *annal. Bojor. libr. IV cap. 5 §. 3 p. 304 edit. GVNDELINGII.*

utroque nullam: de doctrina solam fuisse institutam disceptationem. Ignoscamus *Auentino* leuem culpam: grauius lapsus est *PLATRINA* *), licet neque is omni careat excusatione. Scripsit enim, in concilio nostro *hæresin Felicianam de imaginibus fuisse abrogatam*. At de hoc loco alibi nanciscemur opportunitatem dicendi. Satis est, notasse, contraxisse illi *GABRIELEM VASQVESIVM* †). At seuerius quid in *MARIANAM* ‡) statuumdum esse, putamus, propterea quod nimiam rerum extra Hispaniam gestarum, prodidit ignorantiam, quum scriberet, Felicem patrum sententia relegatum esse. Hanc enim sententiam de Felice non *Francofurten*ses; sed *Aquisgranenses* ann. *DCCLXXXVIII* tulisse, posthæc monebimus. Reprehendit eum *STEPH. BALVZIVS* §). At finienda est nostra de concilio *Francofurten*si disputatio, cuius historiam nemo diligentius persequutus est *IOANN. GEORG. DORSCHÆO* ¶). Præter hunc aliosque, quos laudauimus, legantur: *FRID. SPANHEMIVS* †), *CLAVD. FLEVRY* ‡), *IO. LE SVEVR* §), *HENR. BVNA-*

L 5

VIVS,

x) *rit. pontif.* p. 121.

y) *tom. III disp. LXXXIX in Thom.* p. 201.

z) *hisor. Hispan. libr. VII cap. 8.*

a) *not. in Agobard. oper.* p. 7.

b) *in collat. ad concil. Francofurten*se, edita *Argentorati* *Clodov.*

c) *hisor. imagin. tom. II* p. 522.

d) *hisor. eccles. tom. IX* p. 533 sqq.

e) *hisor. de l'Eglise et de l'empire tom. VI* p. 273.

VIVS f), LVD. ANT. MVRATORIVS & ceterique historiæ ecclesiasticæ et Germanicæ scriptores,

XXXII.

TEMPORIS rationes, quas seruandi lex nobis est imposita, suadent hortanturque, vt ad concilium Foroiuliense accedamus a PAVLLINO, *Aquileiensi* patriarcha, habitum. Exstant illius *acta*, benigniori fato nobis conseruata, atque in tres potissimum partes distribuenda^{b)}. *Prima* continet breuem narrationem historicam orationemque longiorem PAVLLINI ad sacrorum præfules, Foroiulii congregatos habitam; *secunda* fidei symbolum, a PAVLLINO compositum iisdemque sedulo commendatum; *tertia* denique canones concilii XIV. Quonam tempore conuentus ille celebratus fuerit, grauitèr dissentiunt viri docti. CAESAR BARONIVS^{d)} definiuit annum 1000, nec mirum videtur, BINIVM NATALEMQUE ALEXANDRYM et CABASSVTIVM hisque similes ei suffragatos

f) in *der deutschen Kaiser- und Reichshistorie* tom. II p. 482 sqq.

g) in *histor. Ital.* tom. IV p. 468 sqq. edit. Germanicæ.

b) post BINIVM et LABBEVM exhibet ea IO. HARDVINVS *concil.* tom. III p. 874 sqq. elegantius vero descripta et BINII suisque notis illustrata MADRISIUS *oper.* PAVLLINI p. 95 sqq.

d) *annal. eccles. ann.* 1000 §. 3.

tos esse; at IOANN. MABILLONIVM^{k)}, GVIL. CAVEVM^{l)} aliosque, harum rerum iudices peritissimos, manifestum errorem non deprehendisse aliosque ad euitandum illum esse exhortatos, magis miramur. CAROLVS LE COINTE^{m)} primus sapuit, licet non omni ex parte veritatem pristino nitore restituerit. Refert concilium ad ann. 1000cxv. At vero ANTONIVS PAGIVSⁿ⁾ rectam annos in *actis* expressos numerandi rationem inuenit et luculenter ostendit, anno 1000cxvi idem concilium esse adscribendum. Eandem coniecturam erudite comprobauit IO. FRANC. MADRISIUS^{o)}, qui singulari *dissertatione* de concilii Foroiuliensis historia disputauit. Præter hunc LVD. ANT. MYRATORIO^{p)} placuit hæc sententia, digna certe, quæ nemini displiceat. Eorum, quæ præter nonnullas sacras leges, ad disciplinam pertinentes, sancita sunt, duplex est genus. Confutantur ac damnantur partim Græci, qui de processione spiritus sancti a patre filioque perperam sentiunt^{q)}, partim Adoptiani. De his dubitavit

P A-

k) *annal. ord. Bened. tom. II p. 3171.*

l) *hystor. litter. scriptor. eccles. tom. I p. 651.*

m) *annal. Francor. eccles. tom. VI p. 541.*

n) *critic. in annal. Baron. loc. cit. §. 6.*

o) *secunda dissertationum, operibus PAVLLINI adiectarum, p. 201.*

p) *hystor. Ital. tom. IV p. 478.*

q) *conf. ven. patris hystor. controuers. de process. spiritus sancti cap. II §. 2.*

PAGIVS, sed contradixerunt ei laudatus MARDRISIVS^{r)} et IO. DOM. MANSIVS^{s)} nec fieri potest, vt secus sentiam. Quamuis enim concedi oporteat, ne nomen quidem FELICIS; aut ELIPANDI expressum esse; disputationis tamen, quam PAVLLINVS instituit, argumentum nos docet, pugnassee eum contra eos, qui filium dei adoptivum christum esse, putabant. Addo nullam videri causam, cur in *symbolo fidei* aperte hæc legantur verba de christo: *non putativus dei filius; sed verus: non adoptivus; sed proprius*, nisi hæc Felici atque Elipando opposita esse, dixeris. Plura de hoc concilio licet dici queant; abstinemus tamen ab enarrandis rebus, a proposito nostro alienis.

XXXIII.

QVVM de PAVLLINO ac summo eius in confutandis adoptianorum dogmatibus studio dici, cœpit, commodam, quam nacti sumus, nefas est, prætermitti occasionem, commemorandi libros tres *contra Felicem, Vrgelitanum episcopum*. Quos quum ex bibliotheca PVTEANORVM primus litterarum formis describendos curavisset ANDREAS DVCHESNE^{t)}, nostra demum ætate eosdem elegantissimo habitu ornatos ac doctis observationibus instructos in lucem prodire iussit MARDRI-

r) *diff. de Felic. et Elipand.* p. 221.

s) *not. in Baron. annal. tom. XIII* p. 248. adde DE RVBEIS *monim. eccles. Aquit.* p. 366.

t) *inter opera ALCVINI* p. 1761.

DRISIVS *), si quisquam alius, de PAVLLINO præclare meritis. Quonam tempore fuerint compositi, nemo, præter eundem MADRISIVM v), definire ausus est. Coniectura quam fecit, inter felicissimas numerari debet. Notauit hæc PAVLLINI verba: *in trecentorum sexaginta et sex dierum anni nostri altitudo confurgit*, hæcque significare monuit annum bissextilem, quo PAVLLINVS hoc scripserit. Alia suppetunt argumenta, ex quibus conficitur libros illos ætate inferiores esse concilio Francofurtensi; superiores vero Aquisgranensi, habito anno MDCCXCVIII. At intra annos seculi octauæ nonagesimum quartum et nonum nullus fuit bissextilis, præter sextum. Probabile ergo est, exarasse PAVLLINVM libellum suum anno MDCCXCVI, quem bissextilem fuisse, nemo nescit. Præmisit PAVLLINVS illis epistolam ad Carolum, ex qua colligitur, eum ad disputationem hanc suscipiendam commotum fuisse *epistola* FELICIS ad ALCVINVM, de qua alibi *) diximus, a CAROLO ipsi commissa. Librorum singulorum argumenta curatius percensere, nimis longum foret. Satis est, notasse, vti eum disputandi genere subtili ac spinoso: rem ipsam a prima fere omnium hæresi ordiri: multa nominatim de Eutychis et Nestorii erroribus, sibi inter se oppositis, adferre: argumenta repetere ex

ora-

*) *op. PAVLLINI* p. 95.

v) *in præfatione* p. 97.

x) *vid. §. XVIII,*

oraculis diuinis, male intellectis ac patrum testimoniis, raro propositæ quæstioni adcommodatis: vt Felicem eadem cum Nestorio statuere, ostendat, omni opera eniti: genus denique dicendi esse turgidum, subobscurum, nec solæcismorum iabe omni ex parte liberum. Nonnulla vitia æui, quod PAVLLINVS illustrauit, culpæ esse tribuenda, non negamus; animum vero facilem et benignum et amorem erga errantes a veritate si desideraueris, non video, quomodo excusari possit. Legantur monachi Benedictini Parisienses. Quod superest, non omittendum videtur *fragmentum epistolæ PAVLLINI ad CAROLVM*^{a)}, qua hunc rogauit, vt libellos ad ALCVINVM curaret perferendos.

XXXIII.

EODEM, quo hæc euenerunt, anno nonnulli concilium ab ELIPANDO conuocatum fuisse, narrant. At satis est nominasse commenti auctorem, LVITPRANDVM; siue potius nebulonem illum, qui huius nomine turpiter abusus est ad conciliandam *annalibus*, quos conscripsit, inanibus ac puerilibus nugis confertis, auctoritatem. Hæc vero is scripsit^{a)} anno æræ Hispanicæ DCCXXXIII, christianæ MCCXCV. *Elipandus, archiepiscopus Toletanus, Toleti synodum contrahit petitione sancti regis Caroli magni et hortatu Gumesindi To-*

γ) *histoir. litter. de la Fr. tom. IV p. 188.*

2) p. 168 oper.

a) p 415 oper. LVITPRANDI.

Toletani, discipuli sui et Lupi, viri Muzarabis, Toletani primarii, XIII die mensis aprilis, die dominico, in die festo S. Hermenegildi, regis et martyris apud S. Iustæ secretarium: ad quam conuenerunt multi episcopi et abbates, et coram illis dixit Elipandus, se stare determinationi sanctæ ecclesiæ Romanæ circa determinationem negotii de adoptione christi, in quo deceptus fuit, idque cum lacrymis tam eius; quam aliorum. Peracto concilio egit gratias Elipandus Carolo magno; scribitque sancto pontifici Adriano, qui vehementer gauisus, illi gratulatur. Alii atque in his chronographus, a IO. TAMAIO^{b)} laudatus definiunt ann. DCCXCVI atque addunt epistolam ARCARICI, episcopi Braccarenensis, ad Elipandum gratulationis causa de reditu ad veram doctrinam perscriptam^{c)}. Monimentis his licet nonnulli Hispani omnem fidem tribuant, nostro tamen æuo nemo sapiens dubitat, falsa esse ea et conficta. Quare iure suo omnia ista, quæ de concilio Toletano circumferuntur, inter res fabulosas esse reponenda; pronuntiant: NIC. ANTONIVS^{d)}, CAR. LE COINTE^{e)} et IO. FRANC. MADRISIUS^{f)}, vt prætereamus viros illustres, ab obsequii erga pontificem Romanum vinculis liberatos.

XXXV.

b) in martyrol. Hisp. tom. III p. 598.

c) conf. LVITPRANDI oper. p. 523.

d) biblioth. Hisp. tom. I libr. 6 cap. 2 §. 41.

e) annal. eccles. Franc. tom. VI p. 729.

f) diss. de hæres. Felic. § 79 sqq. p. 224.

XXXV.

REDEAMVS ad ALCVINVM, qui constanti fortique animo contra Felicem pugnare perrexit. Hunc singulari libello suas opiniones defendisse eumque ad ALCVINVM transmississe eumque ad confutandum istum prouocasse, supra nos dicere, meminimus ^{g)}. Nihil etiam omisit ALCVINVS, quod eo spectaret, vt satisfaceret expectationi; sed vastum opus contra FELICEM litteris consignare coepit. Antequam absoluisset, quem susceperat, laborem, scripsisse videtur I) *epistolam ad ELIPANDVM*, nostris iaudibus haud indignam ^{h)}. Non est nimis copiosa stiloque, pro temporis ratione, satis eleganti conscripta. Prædicari inprimis, oportet, animi moderationem et a conuitiis abstinentiam, christiano doctore adprime dignam. Quid ad eam responderit ELIPANDVS, postea explicabimus: II) *litteras ad abbates et monachos Gothiæ*, id est, Hispaniæ, editas primum a STEPH. BALVZIO ⁱ⁾, deinde a IOS. SAENTZ AGVIRRIO ^{k)}, denique a IO. FRANC. MADRISIO ^{l)}. In illa breuiter tradit doctrinam de persona christi, monachosque admonet, vt eam puram conferuent, seque *maius opus* componere, significat. Non est, cur dubitemus, capienda hæc esse de libris contra Felicem.

XXXVI.

g) §. XVIII.

h) p. 901 oper.

i) *miscellan. libr. I* p. 377.

k) *concil. Hispan. tom. III* p. 118.

l) p. 247 oper. PAVLLANI.

XXXVI.

Hos ipsos *contra Felicem libros septem*^{m)}, quando ALCVINVS conscripserit, accurate licet definire non audeamus; coniectura tamen id adsequimur, vt parum a veritate abesse videamur. Certum enim est, exaratos eos fuisse ante concilium Aquisgranense, quo Felix ann. 1000 erroribus nuntium misit. Exstat etiam hanc in rem ALCVINI ad Carolum *epistola*ⁿ⁾, qua hæc scripsit: *istum libellum in disputatione, quæ in vestra præsentia cum Felice ventilata est, præsentem habui*, at ALCVINVS numquam cum Felice præsentem, colloquutus est; nisi Aquisgrani. Quare non male coniiciunt, qui opus hoc aut ad ann. 1000 referunt exemplo IOANN. DEFERRERAS^{o)}; aut CAR. LE COINTE^{p)}, ANTON. PAGIVM^{q)}, GVIL. CAVEVM^{r)}, Benedictinos Parisienses^{s)} et IO. FRANC. MADRISIVM^{t)} sequuntur, qui eos ann. 1000 adscribunt. Breuem librorum contrahere summam, quum

m) eosdem perperam antea PAVLLINO adscriptos, vindicauit ALCVINO ANDR. DVCHESNE præf. oper. Alcuin. §. XI eosque edidit p. 282 sqq.

n) apud STEPH. BALVZIVM *miscellan. libr. III* p. 414.

o) *histoir. d'Espagne tom. II* p. 531.

p) *annual. Franc. eccles. tom VI* p. 642.

q) *critic. in ann. Baron. ann. 1000* §. 7.

r) *histor. litter. scriptor eccles. tom. I* p. 637.

s) *histoir. litter. de la Fr. tom. IV* p. 311.

t) *dissert. laudata §. LIV.*

quum nimis longum foret; nec multum haberet utilitatis, ablegare nobis liceat eos, qui istam cupiunt, ad REMIG. CEILLERIVM *) et IAC. LONGVEVAL *. Historiæ horum librorum adcuratius cognoscendæ inseruiunt nonnullæ ALCVINI epistolæ, quas, dubitamus, a nobis loco aptiori posse commemorari. *Primum* locum obtinet *præfatio operis*, quam, antea obliuione oppressam, STEPH. BALVZIVS y) primus in lucem prodire iussit. Brevis est epistola ad Carolum, cui more suo Davidis nomen tribuit ac nihil narrat; quam se probasse veriorē sententiam testimoniis patrum, HIERONYMI, AVGVSTINI, GREGORII, HILARII, LEONIS, FVLGENTII, AMBROSII, CYRILLI, PETRI *Rauennatis*, BEDÆ, GREGORII *Nazianzeni*, ISIDORI et IUVENCII Hispanorum, atque eo minus dubitasse, his adiungere effata ORIGENIS et CASSIANI, licet haud magna sit eorum auctoritas; quo iustiore exemplorum HIERONYMI et PAULLI vti queat excusatione, siquidem ille itidem sæpius ORIGENIS, hic scriptorum, superstizioso deorum cultui addictorum, loca adduxerit. *Deinde* commemorari oportet *litteras ad Carolum*, quas dedit ALCVINVS, quum mitteret ei libros, FELICI oppositos, itidem a STEPH. BALVZIO *, et IO. FRANC.

MA-

u) *histoir. des auteurs sacr. et eccles. tom. XVIII*
p. 301 sqq.

x) *histoir. de l'eglise Gallicane tom. VI p. 36.*

y) *miscellan. libr. III p. 417.*

z) *loc. cit. p. 413.*

MADRISIO ^{a)} editas. Harum, interest nostra, recitari aliquam partem: *vestra vero nulli contemnenda auctoritas*, inquit, *nostræ deuotioni mandauit, contra nouas hæreticæ prauitatis inuentiones aliquid scribere atque libello respondere, quem contra nos Felix quidam episcopus vestræ direxit auctoritati: in quo multa inueniuntur, non catholico stylo exarata; sed contra veritatem apostolicæ fidei maniter desudata. Cui labori vestræ magis pietatis iussione animatus; quam propriæ confusus peritice iuuamine, lubenter succubui. Paucis interpositis, addit: istum libellum in disputatione, quæ in vestra veneranda præsentia cum Felice ventilata est, præsentem habui. Hæc docent, litteras has scriptas esse post concilium Aquisgranense. Sed quia, pergit, nec adhuc ante vestram prælectus est sapientiam, nec a vobis, cui maxime sudauit, comprobatus, ratum duxi publicis non ef ferri auribus. Nunc vero vestra videat auctoritas, quid fieri de eo velit. Tantum deprecor, ut nullatenus prius vel abiiciatur, vel in publicum proferatur, quam totus inter familiares personas vestræ auctoritatis examini perlegatur. Rogauit ergo ALCVINVS, vt libri contra Felicem peritorum hominum iudicio committerentur, antequam publici iuris fierent. Nec repugnasse CAROLVM; sed satisfecisse voluntati ALCVINI, laudibus certe summis haud indignæ, *tertia* testatur denique epistola, a*

M 2

CHES-

^{a)} p. 248 oper. PAVLLINI

CHESNIO^{b)} edita atque a MADRISIO^{c)} repetita. Hoc enim eius est initium: *gratias agimus venerandæ pietati vestræ, quod libellum, secundum vestræ iussionis præceptum vobis directum, auribus sapientiæ vestræ recitari fecistis et quod notari iussistis errata illius et remisistis ad corrigendum.* In eadem epistola de libro Felicis contra Saracenos nonnulla habet, quæ a loco nostro sunt aliena.

XXXVII.

NOLVMVS separare ac diuellere, artificio amicitiae vinculo, quum viuerent, coniunctos, ALCVINVM et BENEDICTVM *Anianensem.* Hic non minorem illo ad confutandas adoptianorum opiniones adhibuit. Qui vitam *Benedicti* litteris consignauit, hac de re ita testatus est^{d)}: *quum pene prouinciam illam, nempe Septimaniam, eodem tempore peruersum Felicianum dogma inuaserit, hic ab omni pestifero perfidiae errore illæsus, ope diuina intus euasit multosque non solum inferiorum; verum etiam præsules ecclesiæ suo eripuit studio et aduersus nefandum dogma veris disputationum iaculis armatus, sæpe congressus est.* Eamdem ob causam multis laudibus cum exornarunt CAROLVS LE COINTE^{e)} et IOANN. MABILLONIVS^{f)}. Exstant quatuor opuscula, quæ ad hunc

^{b)} *epist. XV. p. 1510 oper. ALCVINI.*

^{c)} *loc. cit. p. 245.*

^{d)} *vid. MABILLONII act. sanctor. ord. Benedict. tom. IV part. I p. 198.*

^{e)} *annal. eccles. Franc. tom. VI p. 622.*

^{f)} *loc. cit. p. 738.*

hunc locum spectant, a STEPH. BALVZIO ^{g)} iunctim in lucem emissa nostroque BENEDICTO adtributa. *Primi* ^{h)} hæc est inscriptio: *testimoniorum nubecula de incarnatione domini, et de sancta atque indiuidua trinitate et iterationis baptismi deuotanda pernicie.* Opposita hæc esse dogmati FELICIS, facile patet; hac tamen lege, vt simul Arianorum nugas confutent doctrinamque veriore, et filium dei; et sanctissimum spiritum recte haberi deum, confirmet. *Secundum* locum tenet *disputatio aduersus Felicianam impietatem* ⁱ⁾, ita instituta, vt auctor eius sententiam FELICIS cum errore ARII vno eodemque loco haberet: *tertium* *epistola ad Guarnarium* ^{k)}, scribarum vitio deprauata ac temporum iniuria ita corrupta et mutilata, vt de illius argumento nequeat certi quid definiri: *quartum* denique *confessio fidei* ^{l)}, quæ precum formam præ se fert, et quid de sanctissima trinitate recte statuendum credendumque sit, exponit. Ex quo hæc opuscula lucem viderunt, disceptarunt viri docti, quisnam eorum sit auctor. IOANNES quidem MABILLONIVS ^{m)} dubitauit, bene eos iudicare, qui a BENEDICTO *Anianensi* illa profecta esse, autumant, pro-

M 3

pterea

^{g)} *miscellan. libr. V.*

^{h)} *p. 1.*

ⁱ⁾ *p. 30.*

^{k)} *p. 51.*

^{l)} *p. 65.*

^{m)} *annal. ordinis Bened. tom. II p. 327.*

pterea quod *leuitæ*, id est, *diaconi* nomen tribuat auctori titulus, noster vero iam tum sacerdotis dignitate fuerit ornatus. At leuis momenti hanc esse argumentationem, quisque videt. Quare contradixerunt MABILLO-NIO, sodales eius Parisienses ⁿ⁾) et REMIGI-VS CEILLERIVS ^{o)}), nullamque causam pronuntiarunt esse, cur negemus, scripsisse hoc BENEDICTVM, cuius studia aduersus FELI-CEM pugnandi, annales posteritati commendant. Eidem opinioni eo lubentius subscribimus, quum CASIMIRVM OVDINVM ^{p)}), et post eum IO. ALB. FABRICIVM ^{q)}) obser-uasse cognouimus, in nonnullis libris manu exaratis apertis verbis BENEDICTI *Anianen-sis* nomen esse expressum. Hæc, si ita sunt, res supra omnem dubitationem posita esse vi-detur.

XXXVIII.

AD annum seculi octauī nonagesimū actauū CAROLVS LE COINTE ^{r)}) retulit li-teras ALCVINI ad *fratres Lugdunenses* ^{s)}), in quibus eos exhortatur, vt a triplici errore Hispanorum auocent mentem. Primo loco ponit doctrinam adoptianorum. Quamuis nul-

la

n) *histoir, litter. de la Fr. Tom. IV p. 453.*

o) *histoir. des auteurs sacres et ecclesiast. tom. XVIII p. 436.*

p) *comment. de script. eccles. tom I p. 1915.*

q) *biblioth. Latin. med. et inf. atat. vol. I p. 553.*

r) *loc. cit. p. 654.*

s) *epistol. LXIX p. 1557 oper.*

la fiat ELIPANDI; aut FELICIS mentio, nemo tamen non intelligit, contra hos ista dicta. Cetera ad nostram quæstionem non pertinent.

XXXVIII.

DE LATI igitur sumus in annum seculi octauæ ultimum, quo multa in causa Felicianæ gesta sunt. Primum locum obtinet concilium Romanum, de quo pauca ad nostram memoriam peruenerunt. LEONEM III, qui Romana sacra gubernauit, habuisse præsulum conuentum ac tulisse de controuersia FELICIS sententiam, vnicus fere testis est ipse FELIX¹⁾, cuius hæc sunt verba: *Synodus nuper in Roma hac intentione, præcipiente gloriosissimo ac piissimo domino nostro Carolo, aduersus epistolam meam, quam dudum venerabili viro, Albino abbati Turonensis ecclesiæ, scripseram, congregata est. In qua synodo præseunte Leone apostolico et cum eo ceteri episcopi, numero quinquaginta septem residentes et plerique presbyteri ac diaconi cum eis in domo beatissimi Petri apostoli: per quorum omnium auctoritatem istas iam dictas sententias nostras, non qualibet, ut dictum est, violentia; sed ratione veritatis, ut oportuit, exchuserunt. Nec dubium est, de eodem concilio capiendum esse effatum scriptoris, qui annales PAVLLI diaconi continuauit: contra quam hæresim Leo tertius papa congregata Romæ synodo multis eam euangeliorum et sanctorum*

¹⁾ in confess. fidei apud IO. HARDVINVM concil. tom. III p. 930.

rum patrum testimoniis in perpetuum damnauit. Maximam vero rei lucem fragmenta nonnulla, quæ IAC. SIRMONDVS *) primus in lucem publicam produxit, ex schedis Pithœanis descripta. Mutila quidem sunt, confirmant tamen ea, quæ FELIX ipse narrauit. Quum enarratum esset, nec Ratisbonensis, nec Francofordiensis conciliorum, neque Adriani pontificis auctoritatem tantum apud FELICEM valuisse, vt constanti animo ad amplectendam veram sententiam rediret, conqueritur LEO, numerum sectatorum eius in dies augeri hancque esse causam, cur conuentum coegerit. Memorat FELICIS ad ALCVINVM epistolam, eumque hac formula condemnat: *Felici Orgellitanæ ecclesiæ episcopo, si noluerit declinare ab hæretico dogmate suo, in quo ausus est filium Dei adoptiuum adserere, anathema sit atque ante tribunal dei omnipotentis condemnatus, seu a sancta et apostolica dei ecclesiâ extorris nostroque consortio alienus.* Plura concilii monimenta non existant; hæc tamen; nisi fallunt me omnia, sufficiunt ad intelligendas veras illius rationes. Certum enim est, congregatos fuisse Romæ nonnullos sacrorum antistites a LEONE III ac præcipiente Carolo. Hoc FELICIS dictum sedulo commendauit LVD. ANT.

MV-

*) concil. Gall. tom. II p. 224. adde collect. reg. concil. tom. XX p. 262. PHIL. LABBEI concil. rom. VII p. 1150. 109. SAENTZ AGVIRKII concil. Hispan. tom. III p. 114 et 10. HARDVANI concil. tom. IV p. 927.

MVRATORIVS *). Disceptatum fuisse, probabile est, de doctrina Felicis eamque reiectam atque confutatam, adiunctis opinionis contrariæ argumentis. Quonam autem anno Romanum hoc concilium celebratum fuerit, viri docti dissentiunt. Plerique putant, contigisse id anno MCCXCIX, nec negare possum, vnicum huius sententiæ præsidium in voce *nuper* esse positum, quo FELIX sub finem eiusdem anni vsus est. Inter alios ei addictus fuit CAROLVS LE COINTE †), ac prudenter monuit, ad anni initium concilium esse referendum, propterea quod LEO mense aprili ex vrbe discefferit, tristiora fata expertus, quæ alibi meminimus a nobis ‡) diligentius exponi; neque ante decembrem redierit. Subscripserunt huic coniecturæ ANT. PAGIVS §), IAC. BASNAGIVS ¶), IO. FRANC. MADRI-SIVS †) aliique. Neque alienus ab illa est, si anni numerum consideres, IOANN. FERRE-RAS ‡); humani vero quid passus est, quum post Aquisgranense Romanum celebratum fuisse, sibi persuaderet ac perturbaret temporis rationes, a FELICE satis adcurate inter se distinctas.

M 5

x) *hisor. Ital. tom. III p. 468.*

y) *loco cit. p. 682.*

z) *diff. de missis dominicis, pontificis Romani iudicibus § XVI.*

a) *critic. in annal. Baron. tom. XIII p. 350.*

b) *thes. monim. eccles. tom. II part. I p. 294.*

c) *dissertatione, sæpius laudata p. 221.*

d) *hisor. Hispan. tom. II p. 535.*

stinctas. Dubitarunt vero de huius sententiæ veritate docti viri, *qui historiam Galliae litterariam* conscripserunt ^{e)} ac maluerunt, referri hoc concilium ad initia Leonis III, qui ann. lxxxviii in locum Adriani successit. Quod si vera fateri libet, certum est, controuersiae componendæ nullam excogitari posse viam; nisi adcurate definiatur vocis *nuper* significandi vis, a FELICE ei tributa. At, quis, quæso, tanta valeat diuinandi arte, vt tam obscura tamque remota a nostra memoria coniectura feliciter sibi sumat explicare? Quare prudentiæ leges nobis suadent, vt a ferendo hac de re iudicio libentes abstineamus. Præter viros doctos, laudatos a nobis, diligenter de hoc concilio commentatus est ven. IO. GOTTLIEB FABER ^{f)}.

XXXX.

CERTIORA sunt, quæ de legatis Caroli magni, Vrgellam missis, nunc dicenda sunt. Hæc quidem nequaquam carent omni difficultate, et quo minor est monumentorum, quibus rei huius memoria conseruatur, numerus; eo magis arduum est, certi quid definire. Vt omnia recte intelligantur, necesse est, vt effata, quorum auctoritate nos vti oportet, ante lectorum oculos ponantur et diligentius inter se comparentur. Maximum momentum habet ALCVINI *epistola*, quæ libellis illius, aduersus ELIPANDVM scriptis, solet præfigi.

^{e)} tom. IV p. 430.

^{f)} *diff. de Leone III §. VI.*

gi 8). Cuius primo loco notari oportet inscriptionem, ita expressam: *dominis in christi caritate venerabilibus atque dilectissimis, Leidrado, episcopo Lugdunensi et Nefridio, episcopo Narbonensi, et Benedicto Abbati, simulque sanctissimis nobisque valde honorabilibus Gothiæ prouinciæ partibus episcopis, abbatibus et fratribus, humillimus sanctæ ecclesiæ filius Albinus salutem.* Ad hos ergo scripsit ALCVINVS atque de his accipienda sunt, quæ, quum de erroribus ELIPANDI verba faceret, sic pronuntiavit: *per diuinæ suffragia pietatis hanc nebulosam impietatis sectam clara veritatis luce pridem discutere studuistis, etiam et deo christo donante cæptum prædicationis opus multæ ex parte perfecistis.* Ad cuius piissimæ prædicationis venerabile opus, mandante glorioso principe et deuotissimo in omni pietate Carolo rege, vos iterum ituror esse audiuidis. Quapropter paucorum arripui laborem dierum in solatium sanctissimi itineris vestri, quatenus in manibus habetis cuiusdam epistolæ, meo nomine directæ ab Elipando Tolitano episcopo, pias et necessarias responsiones. Denique nonnulla his adiici oportet FELICIS verba ^{b)}: *ad præsentiam domini nostri ac piissimi gloriosique Caroli regis perductus sum et eius conspectui præsentatus, licentiam ab eo, secundum quod et venerabilis domnus Leidradus episcopus nobis in Orgello pollicitus est, accepimus, qualiter in eius præsentiam in conspectu episcoporum,*

g) p. 925 oper.

b) confess. fid. p. 930 edit. HARDVINI.

rum, quos ad se ordinatio gloriosi principis nostri conuenire fecerat, sententias nostras, quas ex libris sanctorum habere nos, de adoptione carnis in filio dei; seu nuncupatione in humanitate eius, credebamur, repræsentaremus. Quum præter hæc, nulla de itinere isto conseruata sunt documenta, ea, quæ ex his iusto concludendi modo possunt colligi, his potissimum sententiis possunt absolui: I) LEIDRADVMⁱ⁾, NEFRIDIVM, BENEDICTVMque, quem eundem esse cum abbate Anianensi, supra a nobis laudato, nulla est dubitandi caussa, bis in Hispaniam esse profectos missosque a CAROLO: II) vtriusque itineris hanc fuisse causam, vt erroribus ELIPANDI et FELICIS resisterent ac doctrinam veriozem Hispanis diligentius commendarent retinendam: III) quum secundum iter legati pararent, dedisse ad LEIDRADVM, NEFRIDIVM, BENEDICTVM ac præfules Hispanos litteras ALCVINVM iisque adiecisse breuem libellum aduersus ELIPANDVM: IIII) LEIDRADVM denique colloquutum esse cum FELICE, eique dedisse facultatem, adeundi CAROLVM eoque præsentem opinionis suæ enarrandi rationes. Plura enarrari, ego quidem nequeo percipere. Nunc audiamus, quid alii viri docti

i) de hoc vide Galliam christianam tom. IV p. 52 *histoir. litter. de la France* tom. IV p. 433 et REMIG. CEILLER. *histoir. des auteurs sacres et ecclesiastiques* tom. XVIII p. 419 sqq. Omnes illi de NEFRIDIO etiam agunt.

Et hac de re sentiant. Plerique omnia ista facta ita iubent ordinari. Quum extra dubitationem positum esse, putant, *ALCVINVM* verba: *paucorum dierum laborem*, de binis, qui exstant, suis aduersus *ELIPANDVM* libris dixisse; hos vero scriptos esse, postquam *FELIX* in concilio Aquisgranensi ad sanio- rem mentem rediit, nemo sapiens negauerit, concludunt, secundam legationem factam esse post concilium Aquisgranense, id est ann. *DCCC*, priorem vero ann. *DCCXCIX* breui spatio ante eundem praesulum conuentum. Addunt porro, quum primum iter instituissent, coactum fuisse Vrgellae synodum sacram: quam primus finxit *PETRVS DE MARCA*^{k)} ac ceteri omnes magno consensu admittunt, licet in cunctis, quae supersunt, historiaram monumentis ne vnum quidem verbum de Vrgellitano concilio fiat. Neque argumenta, quae a priori repeti dicunt philosophi, ad explicandas huius generis quaestiones quidquam valent. Iisdem enim rationibus, quibus *MARCA* vsus est, effici posset, vt Vrgellis concilium sub initiis, non sub fine huius litis habita sit. Quare si vera fateri libet, quidquid de concilio Vrgellitano circumfertur, inter commenta resque fictas recte, arbitror, numerari. Nihilominus hanc, quam adhuc exposui, de ytroque legatorum *CAROLI* in Hispaniam itinere, sententiam adprobarunt:

CAR.

^{k)} *de marc. Hispan. libr. III cap. 12 §. 5 p. 268. adde BALVZIVM not. in Agobard. p. 12.*

CAR. LE COINTE ^{l)}, IOANN. MABIL-
LONIVS ^{m)}, ANT. PAGIVS ⁿ⁾, IOANN.
FERRERAS ^{o)} alique. In alia omnia, si a
concilii fabula discesseris, abeundum sibi esse;
putauit IO. FRANC. MADRISIUS ^{p)}. Concede-
dit vtramque profectioem; sed negat, poste-
riorem post concilium Aquisgranense susce-
ptam fuisse: vtramque illud antecessisse, con-
tendit: *laborem paucorum dierum* cum duobus
libris ALCVINI eundem esse, negat: pri-
mum iter, quod ALCVINVS subobscurè in-
nuat, credit, haud diuersum esse a profectio-
ne BENEDICTI in Hispaniam, cuius in *episto-
la*, ad abbates et monachos Gothiæ scripta,
nobisque iam laudata, meminerit: hinc eam
longo tempore ante concilium Aquisgranense,
saltem ann. DCXCVI vel XCVII fuisse fa-
ctam. Varia adfert suæ coniecturæ argumen-
ta, quibus licet non omnibus insit idem pon-
dus; sufficiunt tamen ad conciliandam ei ma-
iorem veritatis speciem, quam communis opi-
nionis est.

XXXVI.

QVOQVO modo res sese habeat, id cer-
tum est, eodem anno FELICEM Aquisgrami
ad Carolum accedendi nactum esse facultatem
ac coram rege et antistitibus sacrorum, ibi con-
grega-

l) *annal. eccles. Fran. tom. VI p. 693.*

m) *annal. ord. Bened. tom. II p. 335.*

n) *critic in annal. Baron. tom. XIII p. 311.*

o) *histoir. d'Espagne. tom. II p. 535.*

p) *laudat. diss. §. LXII sqq.*

gregatis, non solum declarasse, se ad mutandam suam sententiam esse commotum, eamque reiecisse et condemnasse; verum etiam exilii pœna adfectum ac Lugdunum relegatum fuisse. Quum hæc nulla vberiore disquisitione egent, satis erit, recitare priscorum scriptorum testimonia, quibus istarum rerum memoria fuit conseruata atque ad nos transmissa. Primus, quem excitare nobis licet, testis sit FELIX ipse 1): *quod ita factum est, inquit, nam prolatas a nobis sententias de superdicta contentione, hoc est, de adoptione carnis atque nuncupatione; ita illi ex auctoritate de libris sanctorum patrum, id est, Cyrilli episcopi et beati Gregorii papæ urbis Romæ, seu beati Leonis, siue et aliorum sanctorum patrum, qui nobis prius incogniti erant; seu per auctoritatem synodi, quæ nuper in Roma hac intentione, præcipiente gloriosissimo ac piissimo domino nostro Carolo, aduersus epistolam meam, quam dudum venerabili viro, Albino, abbati Turonensis ecclesiæ scripseram, congregata est, in qua synodo, præsentem Leone apostolico, et cum eo ceteri episcopi, numero quinquaginta septem residentes et plerique presbyteri ac diaconi cum eis in domo beatissimi Petri apostoli: per quorum omnium auctoritatem istas iam dictas sententias nostras, non qualibet, uti dictum est, violentia; sed ratione veritatis, uti oportuit, excluderunt. Quorum auctoritate veritatis et totius ecclesiæ vniuersalis consensu, conuicti, ad vniuersalem*

I. Aug. VI. de ciuitate dei. lib. 22. c. 28. eccle-

1) confess. f. d. p. 930 tom. IV concil. HARDVINI.

ecclesiam, deo fauente, ex toto corde nostro reuerſi ſumus, non qualibet ſimulatione; ſeu velamine falſitatis, ſicut dudum, quod deus ſcit; ſed ut dixi, vera cordis credulitate et bris profeſſione. Quod etiam in conſpectu multorum ſacerdotum et monachorum profeſſi ſumus, cetera. Addimus **ALCVINVM**, qui et anni numerum; et loci nomen expreſſit omniaque diligentius enarrauit: Ait enim: ſed et idem *Felix* anno præfati glorioſi principis triceſimo ſecundo aduocatus voluntarie veniens ad *Aquis Palatium* ibique in præſentia domini regis et optimatum illius; ſiue ſacerdotum dei rationabiliter auditus et veraciter conuiſtus atque deo dans gloriam veramque confeſſus fidem, in pacem catholicæ unanimiſſimæ reuerſus eſt cum ſuis diſcipulis, qui ibi tunc temporis erant præſentes⁷⁾. His lucem adferunt perinde ac ipſa illuſtrantur, quæ ſcriptor vitæ **ALCVINI**⁸⁾ memoriæ prodidit: *Carolus*, aduocans *Albinum* inſtitutorem ſuum *Turonis* et miſerum *Felicem*, hæreſis huius adſtructorẽ, de *Hispaniæ* partibus, congregauit ſynodum magnam epiſcoporum in *Aquisgrani* imperiali palatio: in quorum ipſe ſedens medio, *Felicem*, licet valde repugnantem, de natura filii dei ſecundum carnem cum *Albino* doctiſſimo diſputando rationabiliter conſligere iuſſit. Tum quantum epiſcoporum tunc exſtitit ſilentium. O quam clara et inexpugnabilis *Caroli* cum auctoritate magiſtri ſui

7) libr. I aduerſ. *Elip.* p. 939 oper.

8) §. XIII p. 153 edit. **MABILLONII** tom. IV part. I act. ſanctor. ord. *Benedictin.*

sui fidei confessio atque defensio! Per plura autem Felix fugiens latibula, plurioribus ab Albino confossus est spiculis, in tantum, ut pene omnes ciuitates Israel consummaret, quousque filius hominis veniret. Nam a secunda usque ad septimam sabbati parum aliud gestum est. Omnibus denique eius patefacta socordia atque ab vniuersis apostolica auctoritate hæresis confutata, soli sibi latuit deformiter, usque dum Cyrilli martyris, ab Albino sibi directa, legit lamentabiliter: ea natura, quæ per diabolum viciata est, super angelos exaltata est propter triumphum christi, atque ad dexteram patris collocata. Hanc ergo legens sententiam, tandem se recognouisse et impie egisse, voce et nimio fletu testatus. Denique ADONIS testimonium ad hunc locum spectat, quod nuper a BOVQVETO^{r)}, ne de antiquioribus dicamus codicibus, ita fuit edicum: synodus iterum facta, nimirum ann. XCIV, contra supradictam hæresin in Francofurt, legatis apostolicæ sedis præsidentibus, Theophylacto et Stephano episcopis, et auctoritate sanctorum patrum conuictus et damnatus est iterum Felix cum errore suo perpetuoque exilio apud Lugdunum relegatus est: quem ferunt in eodem ipso suo errore mortuum. At hanc scripturam deprauatam esse, sua ætate iam suspicatus est STEPH. BALVZIVS^{u)}. Voluit enim verba: damnatus est a voce iterum separari hancque nouæ, uti dicunt, periodi initium

N

tium

r) scriptor. rer. Gall. tom. V p. 320.

u) not. in Agobard. p. 110.

tium esse, auctoritate editionis vetustioris innixus. Hæc si admittuntur, liberatur simul ADO a negligentiae suspicione, quod Francofurtensem synodum cum Aquisgranensi confudit ac temporis rationes perturbavit; licet vera alioquin ea sint, quæ scripserit. At dubitamus nonnihil, accedere BALVZIO. Etenim quum ADO iis, quæ recitauimus, nullo interuallo interposito, hæc subiicit: *pseudosynodus quam septimam Græci adpellant, pro adorandis imaginibus, abdiſta penitus, docet abunde, se in eo esse errore, vt exilii pœnam in FELICEM Francofurti, non Aquisgrani, irrogatam fuisse, perperam credat. Plura quum de congressu Aquisgranensi veterum testimonia non exstant, id vnum addimus, GVIL. CAVEVM* ^{x)}), quum de Aquisgranensi concilio commentaretur, multa adferre, quæ veritati repugnant. Legantur præterea ANT. PAGIVS ^{y)}), NATALIS ALEXANDER ^{z)}), IAC. BASNAGIVS ^{a)}), CAROLVS LE COINTE ^{b)}), IOANN. DE FERRERAS ^{c)}), ceteri.

XXXII.

FELIX ne contra animi sententiam egisse ac simulate doctrinam adoptianorum destruisse videretur, breui tempore post concilium Aquisgranense litteras dedit ad sacerdotes,

x) *histor. litter. scriptor. eccles. tom. I p. 673.*

y) *critic. in annal. Baron. ann. MCCXCIX §. XIV.*

z) *histor. eccles. tom. IV p. 679.*

a) *thes. monim. eccles. tom. II part. I p. 294.*

b) *annal. eccles. Francor. tom. VI p. 703.*

c) *histoir. d'Espagne tom. II p. 535.*

tes, quibus erat præpositus, iisque quid eueniret, nuntiavit. Seruatæ nobis illæ sunt ac sæpius hac inscriptione ornatae: *confessio fidei Felicis, Orgelitanæ sedis episcopi, quam ipse post spreto errorem suum in conspectu concilii edidit, et eis, qui in ipso errore ei dudum consentientes fuerant, direxit* ^{d)}, in licem emissæ publicam. Tres potissimum earum sunt partes. Quarum prima ea, quæ gesta sunt, enarrat: secunda continet et dogmata, doctrinæ eius pristinae opposita, et satis longam orationem contra Nestorium: tertia denique recenset illustrium nonnullorum doctorum effata, contra eosdem errores prolata.

XXXXIII.

RELINQVAMVS VERO FELICEM exulem, et conuertamus nostram orationem ad ELIPANDVM. De litteris quidem iam fitemur, quas illum ad FELICEM, quem mentem mutasse, ignorauerit, hoc tempore scripsisse, nonnulli sibi persuaferunt. Hos enim errare atque epistolam ann. MCCXCII exaratam esse, sæpius nos notare, meminimus ^{e)}. Controversiam potius commemorare, libet, quæ ELIPANDO intercessit cum ALCVINO. Scripsisse ALCVINVM ad ELIPANDVM epistolam, ut ad cognoscendum, quo tenebatur,

N 2

erro-

d) existat inter opera ALCVINI p. 998 et opera PAVLLINI p. 246. adde PHILIPPI LABBEI conc. tom. VII p. 1858 sqq. 108. SAENTZ AGVIERRII concil. Hispan. tom. III p. 115 sqq. et 10. HARDVINI concil. tom. IV p. 929 sqq.

errorem eum perduceret, alibi diximus ^{e)}. Quæ licet modeste animoque, a conuitiis alieno, esset exarata; ægre tamen tulisse videtur ELIPANDVS, senex et decrepitus vir, se ab homine iuniori doceri. Composuit ergo *epistolam* ad ALCVINVM ^{f)} eaque non solum mirificam constantiam in defendenda, quam amplexus erat, de adoptione christi sententia ostendit; sed etiam sibi ipse haud temperauit, quo minus criminationes iniuriasque ALCVINO inferret. Quonam tempore ea fuerit scripta, nulla licet diuinatione nobis adsequi. Id vnum ex illa patet, eo tempore CAROLVM FELICR fuisse iratum, et si revocantur in animum, quæ paullo ante ex litteris ALCVINI ad Leidradum aliosque descripsimus, præ nobis habemus causam, concludendi, ELIPANDVM dedisse has litteras, antequam memorati Caroli legati in Hispaniam profiscerentur. Vtcumque sit, satis est, nosse, ALCVINVM sibi non defuisse; sed libellos binos opposuisse ELIPANDO, itidem ad nostram ætatem perlatos ^{g)}. Vtrumque in duos distribuit, ita vt non sine causa alii, quatuor libros aduersus ELIPANDVM ab ALCVINO scriptos esse, dicant. Hos quidem post Aquisgranense concilium produisse, credere nos iubent, quæ in illis

e) §.XXXV.

f) exstat inter ALCVINI *opera* p. 910 adiectaque est ab HENR. FLORO *Hispan. sacr. tom. V* p. 561.

g) p. 929 *op. cit.*

illis de eodem dicta esse, obseruauimus. Con-
 sulas PETRVM DE MARCA ^{b)}), monachos
 Benedictinos ⁱ⁾), IAC. LONGVEVAL ^{k)}), et
 REMIG. CEILLERIVM ^{l)}), vt de aliis ta-
 ceamus. Opportunam non possumus, quam
 oblatam nobis vidimus, occasionem præter-
 mittere, *epistolam* ALCVINI ad virginem,
 cuius nomen ignoramus, commemorandi ^{m)}).
 Narrat, se misisse *librum contra adsertores*
adoptionis. Num hæc de libris septem contra
 FELICEM; an de libris quatuor contra ELI-
 PANDVM sint capienda, nolimus definire.
 Præterea docet eam, quomodo aduersus do-
 ctrinam de adoptione sit pugnandum.

XXXIII.

QUALIS fuerit studii, quod ALCVI-
 NVS ad ELIPANDVM ab errore reuocandum
 adhibuit, euentus, dubium est atque ambi-
 guum. Sunt quidem, qui benignius de illo
 censent, eumque abiecisse sententiam de ado-
 ptione sicque vitam finiuisse sub initium seculi
 noni, sibi persuadent. Quamuis nulla existent
 huius opinionis argumenta; nisi repetantur
 ex fabulosis narrationibus auctoris *vitæ S. Bea-
 ti* annaliumque IULIANI ET LVITPRANDI;
 horum tamen auctoritate,* licet nullius sit mo-

N 3

menti,

^{b)} *marc. Hispan. libr. III cap. 12 §. IX et X p. 272.*

ⁱ⁾ *histoir. litter. de la Fr tom. IV p. 312.*

^{k)} *histoir. de l'Eglise Gallic. tom. V p. 66.*

^{l)} *histor. des auteurs sacr. et ecclesiast. tom. XVIII
 p. 308 sqq.*

^{m)} *p. 1007 oper.*

menti, commoti fuere nonnulli, qui sine omni dubitatione ELIPANDVM inter eos referrent, qui se a pristinis erroribus liberauerunt. Com-
menti huius recentiore ætate patronus existi-
tit AMBROSIVS MORALESⁿ⁾ suaque aucto-
ritate effecit, vt præter IOANN. TAMAIVM,
martyrologii Hispanici, id est ineptissimarum
nugarum artificem, IOANN. MARIANA^{o)},
* GABRIEL VASQVETIVS^{p)}, IO. EVS. NIE-
REMBERGIVS^{q)}, HIERON. DE LA HIGVE-
RA^{r)}, ANTONIVS PAGIVS^{s)}, CAR. LE
COINTE^{t)} et REMIGIVS CEILLERIVS^{u)}
eidem coniecturæ subscriberent. Alii tamen
maiore mentis perspicacia instructi, consultius
duxerunt, abstinere sese a ferendo de salute
ELIPANDI iudicio, non quod fieri non po-
tuisse, crediderunt, vt is mutaret sententiam;
sed quod imprudentiæ suspicionem eos nun-
quam a se remouere, intellexerunt, qui in
monimentis fictis falsisque suæ sententiæ quæ-
runt præsidia. Quo loco numeroque haben-
di sunt: NIC. ANTONIVS^{x)}, IOANN. MA-
BIL-

n) *histor. Hispan. libr. XIII cap. 26.*

o) *histor. Hispan. libr. VII cap. 8.*

p) *diff. LXXX in 3 part. Thom.*

q) *epistol. ad Laur. Ramir de Prado, edita inter
opera LVITPRANDI p. 522.*

r) *diptych. Toletan. eiusdem operibus adiecta p. 544.*

s) *critic. in annal. Baron. tom. XIII p. 366.*

t) *annal. eccles. Franc. tom. VI p. 719.*

u) *loc. cit. p. 365.*

x) *bibl. Hispan. tom. I p. 525.*

BILLONIVS^{y)}, IAC. BASNAGIVS^{z)}, IAC. LONGVEVAL^{a)}, IO. DE FERRERAS^{b)}, IO. FRANC. MADRISIVS^{c)}. Quid, quæso obstat, quo minus nos ipsi idem nobis placere, libere confiteamur.

XXXXV.

QVÆ de FELICE dicenda restant, ea omnia debemus AGOBARDO, illustri seculi noni scriptori ac Lugdunensium sacrorum antistiti^{d)}. Quum Felix in eadem vrbe commoraretur cum AGOBARDO, non potuit fieri, quin hic omnia cognosceret, quæ ab illo peragebantur. Varios autem, commemorat noster, sermones a FELICE fuisse habitos, ex quibus colligi queat, eum aut nunquam errorem deposuisse; aut si deposuerit, tamen post concilium Aquisgranense, ad eundem denuo rediisse. Quænam sint illæ sententiæ, ab AGOBARDO reiectæ, ne violentur nostræ

N 4

dicen-

y) *annal. ord. Bened. tom. II p. 339.*

z) *loc. cit. p. 296.*

a) *histr. de l'eglise Gall. tom. V p. 68.*

b) *histr. d'Espagne tom. II p. 537.*

c) *diff. laudata p. 225.*

d) AGOBARDI res gestas sedulo exposuerunt: PAPIRIVS MASSONVS in *vit. Agobardi eiusdem operibus præmissa*: scriptores *act. sanct. Antwerp. tom. I iun. p. 748. Gallia christiana tom. V p. 56 histor. litter. Gall. tom. IV p. 567. REMIG CEILLERIVS in histr. des auteurs sacres et eccl. tom. XVIII p. 591 alique, laudati a IO. ALB. FABRICIO *biblioth. lat. med. et infim. etat. tom. I p. 77.**

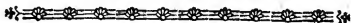
dicendi leges, alibi explicabimus. Hoc loco id vnum monemus, FELICEM neque in exilio a suspitione prauæ opinionis fuisse liberatum. At postquam amisit vitam, clarissimis documentis comprobatum fuit, constanter seruasse FELICEM, quæ semper ei placuit, de adoptione christi doctrinam. E re nostra esse videtur, audire ipsum AGOBARDVM ^{e)}), hæc narrantem: *post obitum Felicis illius, qui fuerat quondam episcopus in sede Orgellitana, inuenta est a nobis quædam scedula, ab eo edita, sub specie interrogationis et responsionis: quam quum legentes consideraremus, inspeximus, hominem diligenter et fraudulenter instaurasse, quantum in se fuit, omnem prauitatem dogmatis sui, in qua dudum fuerat detectus et conuictus, et propter quam ab honore episcopatus depositus. Qui licet aliqua verba, quæ prius imprudenter efferebat, postea suppresserit; aliqua tamen nunc addidit, quæ tunc reticuit, cetera.* AGOBARDVS certe credidit, in schedula illa de-nuo traditam fuisse doctrinam de adoptione ideoque partium suarum esse, censuit ^{f)}), singulari libello contra eam pugnare. Quamuis eum benignior fortuna nobis seruauerit: ignoramus tamen, quonam tempore is sit conscriptus. CAR. LE COINTE ^{g)}) suspicatus est, contigisse id ann. DCCCXVIII eique suffragati

e) *libr. aduers. Felicem cap. V et VI.*

f) *cap. I.*

g) *annal. eccles. Franc. ann. DCCCXVIII §. LXVII.*

ti sunt monachi Benedictini ^{b)} et REMIG. CEILLERIVS ⁱ⁾. Nolumus tantis viris eo minus repugnare, quum aliæ temporis rationes suadent, vt si aberrauerint a vero, saltem in re leuissima errasse habeantur. Nec multo ante tempore FELIX ipse ex hac vita decessisse videtur relicta, quod neque AGOBARDVS ^{k)} negare ausus est, summa vitæ piæ et christianæ virtutis laude.

SECTIO POSTERIOR,

QVA

DE DOCTRINA ELIPANDI ET FELICIS
DISQVIRITVR.

I.

TANTAS igitur in ciuitate christiana excitauit turbas doctrina ELIPANDI et FELICIS. Qualis illa fuerit: quid præceperint isti de persona sanctissimi seruatoris; num iure suo inter hæreticos soleant numerari, diligentius nunc disputare animus est ac suscipere laborem, eo magis arduum ac difficilem, quo grauiora sunt inter viros doctos hac de re dissidia. Quare cogitanti mihi, quem teneri oporteat commentandi modum, vt nihil veri non dicatur omniaque, quæ certa sunt, a fal-

N 5

sis

^{b)} *loc. cit.* p. 568.

ⁱ⁾ *loc. cit.* p. 592.

^{k)} *cap. II. Extat AGOBARDI libellus tom. I oper. p. I edit. BALVZII.*

sis adcurate ab aliis dignosci queant, visum fuit, *primum* aliorum de FELICIS controuersia colligere iudicia eaque in certas distributa classes, exponere; *deinde* vera certaue ELIPANDI et FELICIS dogmata, prout in antiquis monumentis tradita sunt, studiose per-censere: *denique* ex his, quantum fieri potest, sententiarum notiones complicatas euoluere earumque inter se cohærentiam ostendere.

II.

QVID alii de doctrina FELICIS iudica-uerint, dum persequi, propositum nobis est, quæ a nostro argumento nonnihil aliena sunt, præmitti fas est. Quo loco habenda est nonnullorum sententia, qui FELICEM de sanctis imaginibus eandem cum Græcis habuisse opinionem, tradunt. Recentiori æuo fuere quidam historiarum scriptores, qui FELICEM contra imagines pugnas- se; sibi non solum persuaderent; sed etiam adderent, hanc eius opinionem in concilio Francofurten- si fuisse condemnatam. Multo studio, quæ hac de re relicta nobis sunt, testimonia PLATINÆ, NAVCLERI, BERNHARDI *Luzelburgici* aliorumque con- gessit IO. GEORG. DOSCHÆVS^{a)}, hac tamen lege, vt iniuriam fieri FELICI nostro, censeret. Idem pronuntiauit GABR. VASQVETIVS^{b)}, hosque sequutus est

IO-

a) *collat. ad concil. Francof. sess. I cap. 2 p. 13 sqq.*

b) *disp. C. II in 3 part. Thom. cap. 3 p. 783.*

IOANNES TRELLVNDIVS ^{c)}. Nec fieri potest, quin fateamur, testium, quum ætate longe inferiores sint FELICE, non tantam esse auctoritatem, vt rem efficiant certam. Expeditum potius est, in concilio Francofurtensi decreta fuisse facta contra imagines eaque publice reiecta, quæ in concilio Nicæno ad stabiliendam εικωνολατρειαν fuerant sancita: hincque, si FELIX prodiderit animum, alienum a cultu imaginum, eius sententiam potius ibi adprobatam. Nihilominus concedi potest, FELICEM omnino communi omnium doctorum, qui concilio Francofurtensi interfuerunt, sententiæ adeoque veritati ipsi fuisse addictum. Vt ita credatur, postulare videtur effatum DVNGALI, qui sub Ludouico pio contra CLAVDIVM *Taurinensem* imaginum cultum suscepit defendendum. Is vero ita scripsit ^{d)}, *dominus beatissimæ memoriæ Carolus feruentissimus vigilantissimusque catholicæ fidei tutor et propugnator; nequissimæ caput viperæ in magistro huius erroris Felice, contra sibilantis unitatem ecclesiæ apostolicæ auctoritatis præualida ferreaque confregit auctoritate. Locum hunc ignorarunt laudati viri; eo autem vti sunt PAPIRIVS MASSONVS ^{e)} et STEPHAN.*

c) *diff. de Felice sect. II §. 3.*

d) *prolog. respons. contra peruersas Claudii Taurinensis sententias, quæ exstant, tom. XIV bibl. max. patr. Lugd. p. 199.*

e) *præfat. DVNGALI opusculo, quod Parisiis ann. MDCCVIII ediderat, præmissa, ac loc. cit. repetita p. 196.*

PHAN. BALVZIVS *f*) ad stabiliendam hanc sententiam. Nequit negari, aperte DVNGALVM, qui ætati Caroli suppar fuit, adpellare FELICEM *magistrum erroris*, cuius CLAVDIVM *Taurinensem* adculat. Nihilominus dubitandi subest causa, num recte hæc scripserit; an humani quid passus sit DVNGALVS eaque, quæ diuersa sunt, inepte coniunxerit. Certum est, CAROLVM se obiecisse FELICI, at vero eum erroris de imaginibus condemnasse, non solum tacent prisca scriptores; sed testantur etiam, qui supersunt, libri Carolini, diuum imperatorem omnino a cultu superstitionis imaginibus præstando, abhorruisse. Qui hæc DVNGALI verba cum testimonio IONÆ *Aurelianensis* *g*), ad quod passim prouocauimus, comparauerit, intelligit sane, CLAVDIVM *Taurinensem* pro sectatore FELICIS fuisse habitum; hac tamen ratione, ut vterque Arianismi esset suspectus. De imaginibus certe, quum FELICEM memorat, IONAS prorsus fileat. Quare prudentiæ leges suadere videntur, ut abstineamus a ferendo iudicio de re nimis obscura. Nihil quoque nostra refert, siue recta; siue erronea fuerit de imaginibus FELICIS sententia, siquidem in argumento, diuerso remotoque a quæstione illa, versamur explicando.

III. QVA-

f) not. in Agobard. p. 12.

g) de cultu imagin. libr. I tom. XIV biblioth. max. patr. p. 168.

III.

QVARE accedere liceat ad doctrinam de christo, vt videamus, quales fuisse putent viri docti de illa FELICIS et ELIPANDI opiniones. Inter omnes quidem conuenit, controuersiae, quæ inter hos eorumque hostes fuit, tria fuisse capita, siquidem disputatum fuerit primum de christi adoptione: deinde de diuino nomine; denique de seruitute. At vero quid de singulis his crediderint nostri Hispani, dum definire sibi sumunt, in varias partes abeunt. Sunt, qui haud dubitanter ELIPANDVM et FELICEM peruersæ et nefariæ ARII sententiæ arguant, qua optimum reparatæ nostræ salutis auctorem Iesum christum verum deum esse negauit. PAVLLINVS certe Aquileiensis^{b)}, qui nimio fere mentis seruire contra FELICEM pugnavit, sibi haud temperauit, quo minus sæpius illum grauissimi erroris adcusaret. Ait enim de nostro: *modo Arrium obuium amplectitur: albiⁱ⁾: Arius, de cuius iste, Felix, descendisse ramnifera^{k)}, patenter videtur^{l)}*. Simili modo ALCVINVS ad ELIPANDVM scripsit: *hortaris, me Arrium non esse, qui multorum sua peruersitate maculauit corda, vt recte non crederent. Ego gloria deo Iesu, numquam in barathrum Aarii*

b) *libr. I contra Felicem cap. 8 p. 104 oper. edit. M ADRISI.*

i) *loc. cit. cap. 12 p. 106.*

k) *deest vox radice.*

l) *adde loc. cit. cap. 37 p. 122.*

Arii delapsus sum; sed tu vel Arius esse probaberis; vel tuam damnare sententiam cogeris, qui adferis, filium dei unicum, unigenitum uniusque prociul dubio personæ adoptivum esse^{m)}, licet alibi ⁿ⁾ fateatur, ELIPANDVM errores Ariarum studuisse deuitare. Recentiore ætate idem crimen ELIPANDO; aut FELICI obiecit quemquam, non meminimus, si a CHRIST. SANDIO ^{o)} et Arianis Anglicanis discesseris, quorum longa horrendisque de christo sententiis plena exstat *epistola*, Maroccano ad Carolum regem legato exhibita ac germanice a clarissimo viro, GEORG. GVIL. ALBERTI ^{p)} edita. Insignem in illa adhibent calumniam suæque rerum gestarum ignorationis egregium præbent specimen, quum veram de christo deo doctrinam ætate Caroli magni variis paparum artibus introductam eique simul BONOSVM et ELIPANDVM restitisse, comminiscuntur ^{q)}. Omnes vero illos, qui ELIPANDVM ac FELICEM in suspicionem erroris Ariani vocare sibi sumunt, summam sibi his imponere iniuriam, tot habemus documenta, quot verba eorum nobis sunt relicta. Superfunt certe nonnulla eorum effata de christi diuinitate, quæ suo loco excitabuntur, tam luculenter tamque

^{m)} *libr. I aduers. Elipandum p. 937.*

ⁿ⁾ *libr. II p. 948.*

^{o)} *mucl. Bist. eccl. p. 166.*

^{p)} *in den Briefen, berreff. den allerneuesten Zustand der Religion in Gros-britannien part. III p. 692 sqq.*

^{q)} *p. 7c1.*

adcurate concepta, vt dubitemus, meliora atque illustriora ab ipso ATHANASIO proferri potuisse. Neque id ignorauit doctissimus MADRISIUS¹⁾; sed ingenue confessus est, liberandos esse nostros a perniciosæ sententiæ suspicione; tamen haud potuit a se impetrare, vt eodem animi candore PAVLLINVM suum a vero aberrasse sanctissimamque dei legem, vt ne vlla dicantur mendacia, turpiter violasse, pronuntiaret.

III.

EODEM modo depellenda est a nostris adoptianis criminatio, quam idem PAVLLINVS illis obtulit, quum contra FELICEM ita declamaret²⁾: *sanctum namque spiritum, Macedonii sectam sequutus, deum abnuis verum.* Impudentem esse oportet, qui hæc vera esse credat. Numquam enim de diuinitate spiritus FELIX quidquam protulit, quod recederet a regula sanioris doctrinæ. Ea quidem, quæ illum de officio aduocati; siue παρακλήτου, a Iesu christo administrato, disputasse, testatur PAVLLINVS, nolumus adprobare; nec tamen condemnare libet, quæ non intelligimus. Hoc vero certum esse omnes confiteantur, oportet, PAVLLINVM nouum dedisse incredibilis illius studii, hæresium numerum augendi, documentum, quum ex disputatione colligi putaret, negasse FELICEM diuini-

¹⁾ *diff. dogmatic. de hæresi Felicis, quæ inter Paullinianas tertia est, §. III p. 207 sqq.*

²⁾ *libr. I contra Felicem cap. 24 p. 115.*

unitatem spiritus sancti, quem a πνευματομα-
 χαν scelere perinde; vt PAVLLINVM, alie-
 num fuisse, credimus.

V.

MAIORI iure de Nestorianismo ELI-
 PANDI et FELICIS disputatum fuit. Qui
 negligentius opiniones eorum expendunt, fa-
 cili negotio hos, non infitiamur, eo posse
 adduci, ut credant, eos tantum inter vtram-
 que; quæ in christo inest, naturam intercede-
 re, statuisse discrimen, quantum omnem il-
 lam tollat vnionem hypostaticam atque effi-
 ciat, vt christus perinde duas complectatur
 personas, ac duas naturas. Eo tempore, quo
 controuersia hæc fuit agitata, omnes consen-
 sisse, quod Nestorii dogmata in lucem quasi re-
 uocentur, recte monuit venerabilis SIGISM.
 IAC. BAYMGARTENIVS¹⁾. Nostrum esse,
 putamus, officium, luculentis rem compro-
 bandi testimoniis. ALCVINVS diligentissi-
 mus fuit in exprobrando ELIPANDO et FE-
 LICI errore Nestorii. De FELICE ait²⁾:
*diuidit christum in duos filios, vnum vocans pro-
 prium; alterum adoptiuum: et in duos deos,
 vnum verum deum; alterum nuncupatiuum.*
 Hæc omnem explicant causam, cur in Nesto-
 rianorum numero haberi consueuerint FELIX
 et ELIPANDVS. Eorum enim hostes conclu-
 debant, necesse esse, vt admissa adoptiano-
 rum

¹⁾ in dem Auszug der Kirchengeschichte §. 391 part. III
 p. 1284.

²⁾ libr. I contra Felic. p. 781.

rum sententia, christus in duas diuidatur personas. Num recte ita iudicauerint, posthæc locus erit dispiciendi. Magis luculenta his sunt alia eiusdem ALCVINI verba ^{v)}): *intelligite quandoquidem hunc errorem vestrum et humiliamini sub manu omnipotentis dei et discite veritatis doctrinam, ne sitis magistri erroris: ne dum Eutychetis foueam declinare et impermixtionem duarum naturarum cauere videamini, in Nestorii barathrum inconuenienter diuidendo decidatis, licet voce dissimili; tamen confessione pari. Quem enim fecit ille in personis alterum et alterum, hunc vos facitis et in filiis duobus et in diuinitatis diuersitate alterum et alterum. Simili modo ^{x)}): cesset itaque Felix, inquit, christum in duos filios; vel in duos deos diuidere, ne Nestorianæ fiat infidelitatis particeps. Quia quod Nestorius in numero personarum, hoc Felix in numero filiorum facere videtur, vt alia huius generis testimonia prætermittantur. Cum ALCVINO consentit PAVLLINVS, qui non solum expresse adcusat FELICEM, quod christum in duos diuidat ^{y)}): sed etiam alibi ^{z)}) doctrinam eius ita explicat, vt eadem sit cum Nestoriana. ADRIANVS, pontifex Romanus, in eadem fuit sententia, quam his verbis declarauit ^{a)}): *Eliphandus et Ascaricus cum aliis eorum consentaneis filium dei adoptiuum confiteri**

O

non

v) *loc. cit.* p. 791.x) *libr. IV contra Felic.* p. 848.y) *libr. I contra Felic.* p. 103.z) *cit. loc. libr. I cap. 12 p. 106 c. 13 p. 107 cet.*a) *epist. XCVII codic. Carol.* p. 319 edit. DVCHESNE.

non erubescunt, quod nullus e qualibet hæresi antea talem blasphemiam ausus est oblatare, nisi perfidus ille Nestorius, qui purum hominem dei confessus est filium. Inprimis memorabilis est locus epistolæ synodicæ, a Germaniæ Galliæque præsulibus in concilio Francofurtensi conscriptæ^{b)}, qui huic opinioni multam adfert veritatis speciem. Aiunt: nonne olim eadem hæresis vestra in Nestorio ab uniuersali sancta ecclesia refutata est etiam ac damnata? Quapropter forte illum anathematizare noluitis, dum alios, Bonosum scilicet, Arium et Sabellium Manichæumque, qui praua de dei filio senserunt, in epistola vestra anathematizastis. At bene res se habet. Inepte enim a silentio, quo ELIPANDVS in epistola Nestorium præteriit, concludi, patet, illum cum hoc eadem sentire. Quisque intelliget, quum ELIPANDVS errores eorum damnaverit, qui de diuina christi natura minus recte statuerunt, cum summo iure ex hoc numero Nestorium, qui non de diuina christi natura; sed de huius cum humana coniunctione male docuisse fertur. Neque omitti, fas est, FELICEM ipsum ita de sua doctrina loquutum esse videri, vt concederet, eam esse Nestorianam. At qui liberiori animo eius verba expendere, eum neutiquam id confiteri, facili negotio intelliget. Ignorauit enim, quid crederet NESTORIUS: pacem et unitatem fidei, inquit^{c)}, cum omnibus fidelibus ecclesiæ absque ulla

^{b)} conf. HARDVINI concil. tom. IV p. 893.

^{c)} in confess. fid. p. 931 edit. HARDVINI.

ulla simulatione, inconuulsa fide retineamus, ne cum Nestorii impietate concordantes, qui purum hominem christum dominum credidit, alicubi deinceps lahamur. Postea rectius quidem sententiam NESTORII explicauit, seque per argumenta doctorum christianorum, quæ illi opposuere, ad mutandam mentem commotum fuisse, confessus est; at numquam dixit, se eadem cum NESTORIO statuisset. Diligentissimus etiam fuit in hac de FELICIS dogmatibus sententia comprobanda AGOBARDVS, quod ex his verbis potest cognoscere^{d)}: *timens permixtionem Eutychetis incurere, corruit in diuisionem Nestorii.* Sed quia eum, de quo sermo est, corruisse diximus, in Nestorii pessimam diuisionem, opportunum, puto, esse in hoc loco ponere sententias Nestorii, antequam ad huius dicta discutienda veniamus, ut prudens lector cognoscere valeat, quam consona Felix Nestorio senserit. Extremo denique loco nominare, liceat, IONAM Aurelianensem, qui de episcopis, siue Ratisbonæ, siue Francofurti congregatis, hæc scripsit^{e)}: *Felicem damnauerunt: immo cum auctore sui erroris, Nestorio, quem imitatus est, perpetuo anathemati mancipauerunt.* Hos, qui recentiore ætate sequuti sunt magistros, non potuerunt, quin vno ore clamarent, ELIPANDVM AC FELICEM fuisse Nestorianos. Laudauit hanc in rem doctissimus

O 2

simus

d) libr. aduers. Felic. cap. VI p. 8.

e) libr. I de cultu imag. p. 163 tom. XIV biblioth. max. patr. Lugdun.

simus MADRISIVS ^{f)}), cui eadem placuit sententia, PAPIRIUM MASSONUM, IO. MARIANAM, CÆSAR. BARONIVM, SEV. BINIVM, DIONYS. PETAVIVM, NATAL. ALEXANDRVM, PHIL. BRICHVM et CHRISTIAN. LVPVM; addi tamen his possunt FRANC. LONGVS A CORIOLANO, GREGORIUS DE VALENTIA, FRANC. SVARESIVS, IOS. RAGVSA, ADAM TANNERVS, ÆGID. CONINGKIVS, commemorati a IO. TOB. MAIORE ^{g)}). Nominare denique, ut vel ipse numerum, augere illorum videar, mihi liceat, THOM. RAYNAVDVM ^{h)}), PETR. DE MARCA ⁱ⁾), STEPH. BALVZIVM ^{k)}), IAC. LONGVEVAL ^{l)}), IOANN. TRELLVNDIVM ^{m)}), et IO. DOM. MANSI ⁿ⁾). Tanta est eorum multitudo, qui NESTORII errorum ELIPANDVM ac FELICEM incusarunt, licet nonnullis ex his satis fuerit, credere, non nisi per conclusionem rationis effici illud, quod pro certo habent. Fuerunt tamen prudentiores viri, qui sine causa nostros in suspicionem Nestorianismi vocari intelligerent eosque ab illa liberare, omni ope et opera niterentur.

f) *diff. laudata* §. XI p. 109.

g) *diff. de filiatione christi ut homo est* §. XLVIII.

h) *tom. II oper. p. 48* sqq.

i) *de marc. Hispan. libr. III cap. 12 §. 1.*

k) *not. in Agobard. p. 6.*

l) *histoir. de l'eglise Gallic. tom. V p. 2.*

m) *diff. de hæresi Elipandi et Felicis cap. II §. 5 p. 374*
edit. VOGTII.

n) *not. in Baron. annal. tom. XIII p. 248.*

rentur. Principem vero locum inter hos suo iure obtinet GABR. VASQVETIVS^{o)}, ei tamen adiungi oportet IO. GEORG. DORSCHVVM^{p)}, IOS. SAENZ AGVIRRIVM^{q)}, IOS. EVS. NIEREMBERGIVM^{r)}, IO. HENIGHIVM^{s)} eosque omnes, quos nihil erroris in sententia FELICIS fuisse, autumant. Argumenta, quæ ex vtraque parte solent adduci, diligentius percensere nimis longum foret ac parum haberet vtilitatis, siquidem ex illis, quæ ipsi de veris doctrinæ Felicianæ rationibus præcipiemus, quisque ea intelliget.

VI.

QVÆ hætenus persequuti sumus, viro-
rum doctorum iudicia de lite Felicianæ inter
se conueniunt; sententiam adoptionum inter
perniciosos et grauissimos de christo errores
esse numerandam; siue in vnionem vtriusque
naturæ hypostaticam sit iniuriosa. Ab iis ii
longissimo interuallo disiuncti sunt, qui inter
FELICEM eiusque aduersarios de nulla re; sed
de verbis dimicatum esse, autumant. Nul-
lum, putant, inter vtramque partem, inter-
cessisse dissensum de diuina christi natura: nul-
lum dissidium de vnione hypostatica et com-
munionem idiomatum; sed noua nomina offen-

O 3

disse

o) *diff. LXXXIX in 3 part. Thom. cap. VII p. 702 sqq.*

p) *coll. ad conc. Francof. p. 44.*

q) *præf. tom. III concil. Hisp. §. XV.*

r) *epistola, LVITFRANDI operibus adiecta p. 510
sqq.*

s) *system. theol. p. 882.*

disse eos, qui ELIPANDO ac FELICI sese obiiicerent. Antequam nominentur ii, qui ita statuunt, liceat breuiter monere, exstare in ipsis prisca æui monumentis. quibus omnis controuersia huius continetur memoria, nonnulla loca, ex quibus huius sententiæ peti queant præsidia. ALCVINVS certe conqueritur de nouo et inaudito nomine ¹⁾; alibi ²⁾ vero narrat, FELICEM obiiicere, nouum hominum nouum nomen habere, ac respondet: quis hoc nouum nomen vestris insonuit auribus? et, paucis interpositis ³⁾, negat, adoptiui nomen esse nouum, quod ante christum exstiterint filii adoptiui. Nec PAVLLINVS neglexit, contra FELICEM hoc urgere ⁴⁾, quod nomina nuncupatiui dei et filii adoptiui in sacris litteris non inueniantur. CAROLYS denique magnus ⁵⁾ aperte: huius adoptionis, inquit, in christo, nomen a vobis exortum, nostros offendit animos. Itane FELIX et ELIPANDVS non in doctrina: sed in verbis ac dicendi formulis peccarunt? Quamuis hos, quos excitauimus, secus sensisse erroresque illorum maximi ponderis habuisse, certum sit; alii tamen in hac fuere opinione. Hoc quidem fere omnes, qui post Hispanos nostros christum hominem filium dei adoptiuum dici posse, existimarunt, sibi

1) libr. I contra Felic. p. 783.

2) libr. II contra Felic. p. 804.

3) loc. cit. p. 808.

4) libr. I aduersus Felic. cap. 39 p. 124.

5) epistol. ad Elipand. p. 900 edit. HARDVING.

sibi persuasisse, quisque intelligit. Quare hos silentio iam praetermitti oportet, siquidem de iis atque inprimis de GEORG. CALIXTO, et IO. TOB. MAIORE, theologis nostratibus, data opera dicendi, nanciscemur occasionem. Nominari potius, decet, IAC. BASNAGIVM ^{a)}, qui breuiter dixit: *nos ingenue fate-mur, meram fuisse logomachiam, quæ sæpius occurrit apud theologos.* Eandem adprobauit coniecturam: SAMVEL WERENFELSIUS, perillustis IO. LAUR. MOSHEMIVS; CORNEL. DIETERIC. KOCHIVS ^{d)} et PAVLL. ERN. IABLONSKIUS ^{e)}, quibus contradixerunt VEN. CHRIST. MATTH. PFAFFIVS ^{f)} et IO. FRANCISCVS MADRISIUS ^{g)}. Nec de hac coniectura sententiam dicere libet; sed progredi potius ad adcurate enarranda FELICIS et ELIPANDI dogmata, quæ num magni; an parui sint momenti, bonus quisque perspiciet.

VII.

QVVM tanta est sententiarum de doctrina

O 4

na

a) thes. monim. eccles. tom. II part. I p. 288.

b) de logomach. erud. cap. II §. 2.

c) in instit. histor. eccles. antiqu. p. 545 sqq.

d) in disquis. de disputationibus nonnullis in ecclesia mediæ æui infelicibus, Helmsstadii ann. MDCCCXXI edita atque a IO. VOGTIO biblioth. hæres. tom. I fasc. 3 inserta, p. 455.

e) institut. histor. christ. antiqu. p. 220.

f) diss. de christo seruo dei p. 2.

g) in animadu. in Iac. Basnagii obseru. p. 277 oper.

na ELIPANDI et FELICIS discordia, arduum videtur, vera a falsis discernere et, quid certum sit, diuinare. Nihilominus periculum fieri oportet, quantum liceat, ad veritatem accedere. Quare visum fuit, nouam, rem explorandi, ingredi viam. Primo loco ante oculos lectorum ponenda sunt testimonia historicorum, qui animo, a contradicendi studio liberato, res, vti contigerunt, solent enarrare: deinde colligenda et in suas classes distribuenda ELIPANDI et FELICIS, quæ supersunt, testimonia: denique, si hæc inter se comparantur, vera eorum sententia et variorum dogmatum inter se cohærentia facilius definienda. Quæ viri docti, qui publice contra illos pugnarunt, nobis reliquere, prorsus, puto, negligenda esse, siquidem abunde patet, hos, non quid senserint ELIPANDVS et FELIX, sed quid hos sensisse, crediderint, litteris mandare, consueuerunt: Ex historiarum scriptoribus EGINHARDVS; siue quisquis annalium auctor sit, accurate quæstionem, quam ELIPANDVS FELICI proposuit, ita expressit^{b)}: *quid de humanitate saluatoris dei et domini Iesu christi sentiri deberet, vtrum secundum id, quod homo est, proprius; an adoptiuus dei filius credendus esset ac dicendus?* perinde ac responsum FELICIS, christum esse adoptiuum dicendum. Eadem oratione ligata significauit poeta Saxoⁱ⁾, qui de FELICE ait: ad-

b) conf. BOVQVETI *Scriptor. rer. Franc. tom. V*
p. 210.

i) conf. EVMDEM p. 156.

*adfirmans, christus dominus, quia corpore
sumto;*

*est homo dignatus fieri, non proprius ex hoc,
sed quod adoptiuus sit filius omnipotentis.*

IONAS Aurelianensis ^{k)} itidem de FELICE:
christum secundum humanitatem non esse pro-
prium filium dei; sed adoptiuum, prædicare au-
sus est. Annalium Moissiacensium ^{l)} auctor de
nostris hæc litteris consignauit: aiebant, quod
dominus noster Iesus christus, in quantum ex pa-
tre est ineffabiliter ante secula genitus, vere sit
filius dei et in quantum ex Maria semper virgine
carnem adsumere dignatus est; non verus; sed
adoptiuus dei filius. Eadem Anianensis ^{m)} mo-
re suo descripsit.

V:II.

IAM accedimus ad ELIPANDI et FELI-
CIS effata, quibus doctrinæ suæ explicarunt
rationes. Quæ quum in varias classes distri-
buere propositum est, ad primam ea referre
libet, quibus varias doctrinæ christianæ partes
atque in his maxime capita de christo, recte,
adcurate ac sine errore tradiderunt. I) De

diuina christi natura præclare præceperunt:
Eum esse verum deum: ex essentia patris ab
æterno genitum: patri *ὁμοουσιον*, non adopti-
one; sed natura, vno ore confessi sunt. ELI-
PANDVS aperte ait ⁿ⁾: *in forma dei æqualis*

O 5 erat

k) libr I de cultu imag. p. 168 tom. XIV biblioth.
max. patrum Lugd.

l) vid. BOUQUETVM loc. cit. p. 74.

m) vid. *histoir. de Languedoc* tom. I adp. p. 18.

n) *epistol. ad Aluin.* p. 920.

erat filius patris et inter genitorem atque unigenitum nulla erat in essentia discretio: nulla in maiestate diuersitas; nec per incarnationis mysterium aliquid verbo decesserat, quod dei patris munere redderetur, item ^o): ego non deum dei filium, ante secula ex patre genitum, per quem facta sunt inuisibilia et visibilia: spiritualia atque corporea (quem credo adoptione non esse; sed genere; neque gratia; sed natura) deum esse, negavi, atque in epistola ad Carolum ^p) christum adpellauit dei filium, sine tempore unigenitum: sine adoptione. Eadem mens eademque sententia fuit FELICIS, de quo ipse PAVLLINVS testatur, eum dixisse: christum secundum diuinitatem verum deum et verum dei filium esse ^q). AGOBARDVS præterea conseruauit verba FELICIS ^r): christum esse filium dei de substantia patris genitum: item ^s): verus et proprius filius ille veraciter creditur, qui de substantia patris est genitus, non aliunde adsumtus, cui generatio dat nomen filii, non electio; vel gratia; siue adoptio; aut voluntas. II) De trinitate nullius erroris possunt argui nostri. Tres esse in trinitate personas hosque tres esse deum vnum, constanter adfirmarunt, licet ALGVINVS et PAVLLINVS criminantur, eos quatuor: immo plures fingere deos.

^o) p. 923.

^p) vid. sect. I §. XXVI.

^q) libr. I aduers. Felic. cap. 55 p. 134.

^r) adu. Felic. cap. IX p. II.

^s) cap. XIX p. 19.

deos. Quam longe abfuerint ab horrendo errore, loquuntur eorum effata luculenta. Sic ELIPANDVS: ¹⁾ *non homine adsumto; vel ad-
optiuo personarum auctus est numerus; sed manet
eadem trinitas, et paullo ante egregie dixit ²⁾:
secundum formam dei ipse et pater unum sunt.*
Nec discedit FELIX, quem ALCVINVS hæc
de christo protulisse, testatur ³⁾: *idem essen-
tialiter cum patre et spiritu sancto in unitate dei-
tatis verus est deus.* III) de vera christi humani-
tate ELIPANDVM aut FELICEM vniquam
dubitasse, nemo dicere, ausus est. Tantum
abest, vt hac in re errauerint, vt ELIPAN-
DVS illos, qui ipsi contradicerent, grauissimi
erroris, quo christus negatur verus homo, ad-
cusauerit: IIII) sedulo cauerunt, ne ex huma-
nitate christi concluderetur, quod persona eius
esset indignum. *Ἀναμάρτηται* dulcissimi ser-
uatoris diligentissime commendarunt. De-
scripsit ELIPANDVS ⁴⁾ christum hominem per-
fectum, præter delicti contagium, humano generi
consimilem, consortem atque conformem et cohe-
redem, ac, paucis interpositis ⁵⁾, dei filium ve-
rum de virgine, præter peccatum, carnem ad-
sumsisse, nostræ similem, adfirmet. Idem ali-
bi ⁶⁾ ita exprimit: *totus est in nostris; sicut to-
tus*

¹⁾ epistol. ad Alcuin. p. 922.

²⁾ p. 920.

³⁾ libr. IV contra Felic. p. 835.

⁴⁾ in epistola ad Carolum.

⁵⁾ epistol. ad Carolum.

⁶⁾ epist. ad Alcuin. 912.

tus est in suis, præter delictum: V) difficillimas illas de persona christi ac de diuina cum humana natura coniunctione hypostatica quaestiones non solum bene perspectas habuere; sed easdem etiam satis recte explicarunt. ELIPANDI quidem hæc sunt effata: *vnus est dominus iesus christus et veræ deitatis veræque humanitatis in ipso vna prorsus eademque persona est: b) in domino iesu christo deitatis et carnis vna est confitenda persona^{c)}: sicut in homine quolibet, præter vnum illum qui susceptus est singulariter, anima et corpus vna persona est^{d)}; ita in christo verbum et homo adoptiuus vna persona est. Quæ postremo loco non ita capienda esse, ac si ELIPANDVS aut corpore; aut anima christum caruisse, statuerit; sed potius de impersonalitate humanæ christi naturæ, neminem præterit. Pari diligentia atque ἀκριβως dicendi studio locutus est FELIX. Hæc illius verba recitauit ALCVINVS e), *eundem esse filium hominis, qui est et filius dei: qui illum sibi ex utero matris scilicet ab ipso concepta in singularitate suæ personæ ita vniuit atque conseruit, ut dei filius esset hominis, non mutabilitate naturæ, sed dignatione: similiter et hominis filius esset dei filius, non versibilitate substantiæ; sed in dei filio esset verus filius.* His adprime consentanea sunt, quæ PAVLLINVS Aquileiensis f) de*

FE-

b) epistol. ad Aluin. p. 920.

c) p. 921.

d) p. 922.

e) libr. V contra Felic. p. 851.

f) libr. I aduers. Felic. cap. 9 p. 105.

FELICE expressis verbis narravit: *confitetur, se dominum iesum christum verum deum verumque credere hominem: ab ipso scilicet conceptu virginis uteri a verbo dei in singularitate personæ inseparabiliter absque vlla confusionis mutabilitate utriusque naturæ, unum eundemque dei hominisque filium; nec alterum dei, alterum hominis; sed unum eundemque dei et hominis filium, non duos filios, nec duos deos.* Quas AGOBARDVS exhibet, FELICIS sententiæ his præclare dictis non repugnant; sed confirmant eadem eumque constantem fuisse in hac salutari doctrina, abunde comprobant. Inter alia dixit a): *sicut in se continet duas naturas, id est, diuinitatis et humanitatis suæ; ita duobus modis unus creditur dei filius.* Alibi b): *propter singularitatem personæ, in qua diuinitas filii dei cum humanitate suas communes habent actiones; a qua ex causa aliquando ea, quæ diuina sunt, referuntur ad humana et ea, quæ humana sunt, interdum adscribuntur ad diuinam et hoc ordine aliquando dei filius in hominis filio filius hominis adpellari dignatur et hominis filius in dei filio filius dei nuncupatur.* Hæc sine partium studio legentes relegentesque, num putas, quidquam inuenire posse, quod Nestorianam personæ christi disiunctionem redeat? Equidem haud ignoramus, existare nonnulla ELIPANBY atque FELICIS effata, quæ contorta interpretatione ita possunt explicari, ut tale inter vtramque naturam discrimen signifi-

g) cap. XVI p. 17

b) cap. XXXIII p. 41.

ficare videantur, quale tollat vnionem ὁμοστατικῇν. At si liberiori animo rem expendimus, nulla illa egere difficultate quisque intelliget, siquidem non de christo, qui est homo; sed de christo, quatenus est homo, sunt prolata. Vnicum rei exemplum adferre sufficit, in quo nolim lectorem *adoptiui* voce offendi, siquidem de illius significatione, quam ELIPANDVS ei tribuit, inter nos nondum convenerit. TRELLENDIVSⁱ⁾ qui iusto acrius Nestorianos errores in adoptianorum doctrina quærit, ETHERII et BEATI exemplo vrget inprimis hæc ELIPANDI verba: *non per illum, qui natus est de virgine, visibilia et inuisibilia condidit; sed per illum, qui non est adoptione; sed genere; neque gratia, sed natura. Et per istum, dei simul et hominis filium, adoptiuum humanitate et nequaquam adoptiuum diuinitate, mundum redemit.*^{k)} Premunt ETHERIVS et BEATVS, discerni illum et illum perinde vt a Nestorio αἰλλον καὶ αἰλλον. Nolumus hoc loco de auctoritate testimonii disputare, licet alibi dictum sit, *symbolum*, ex quo id desumptum est, iure suo posse reiici. Id potius monemus, ELIPANDVM si vñquam hæc pronuntiauerit satis luculenter declarasse, se de discrimine naturarum, non personarum, hæc loqui, maxime si ea, quæ antecedunt, cum his comparantur. Quare quum hæc verba non possunt ex mente aucto-

i) *diff. laudata sect. II §. VI.*

k) apud ETHERIVM et BEATVM *libr. I p. 310*
edit. BASNAGIL.

auſtoris aliter intelligi, quam vt ſignificent, *creationem*, tanquam opus naturæ diuinæ, concreto humanæ naturæ non per ſe et formaliter; ſed propter vnionem tribui, non videmus, quidnam in illis iure queat reprehendi. Niſi enim neges, concretum humanæ naturæ eſſe creaturam, concedas, neceſſe eſt, illud, qua tale, non poſſe ſimul eſſe creatorem; at propter vnionem ὑποſτατικὴν recte dicitur Θεανδρῶπος ideoque et homo creator: VI) ad hunc locum etiam ſpectat doctrina de κοινοποιᾷ ſiue de communicatione ἀποτέλεσμάτων τῆς Θεανδρείας. Hanc enim FELICEM vocaſſe in dubium, nonnulli ſibi perſuadent. Quod ſi ELIPANDO hæc fuit ſententia, quam ETERIVS et BEATVS iis verbis, quæ paullo ante recitauiſus, expreſſerunt: *per iſtum, dei ſimul et hominis filium, mundum redemit*, eum ὁρθόδοξος eſſe loquutum, nemo inſitiabitur. At alia ſolent opponi effata, vt de laude detrahatur ^{l)}. ALCVINVS dedit hæc verba FELICIS: *nusquam in euangelio dei filius pro nobis; ſed tantum filius hominis traditus legitur*. Eadem illi exprobat PAVLLINVS ^{m)}: *tu igitur dixiſti, non ego, ideo obſeruatum eſſe in toto euangelii corpore, hominis ſemper filium traditum, non dei*. AGOBARDVS denique adduxit eiſdem FELICIS effatum ⁿ⁾: *certe catholica fides credit, quod non proprius dei filius, qui de patris*

l) libr. V contra Felic. p. 859.

m) libr. II cap. 12 p. 147.

n) cap. XXXVI p. 44.

patris substantia genitus est et per omnia patris similis, pro nobis traditus sit: sed homo assumptus ab eo. Hæc incaute ac imprudenter esse edicta, non infitior; at meliora mihi videtur concepisse mente; quam declarasse verbis. Nihil enim aliud puto, FELICEM significasse; quam idem, quod purioris doctrinæ theologi præcipiunt, ad varias officii mediatorii partes, a christo rite administrandas, vtramque naturam ea, quæ sibi propria sunt, distincte contulisse. Concretum diuinæ naturæ non potuit mori, ideoque adiunxit sibi filius dei humanam naturam, vt posset mori. Hinc non male dixit FELIX, filium hominis, non filium dei, esse mortuum; at male dixisset, filium hominis sine filio dei esse mortuum, aut negasset, filium dei, qui est filius hominis, esse mortuum. Optime *κονωμονίαν* theologi nostrates ita explicant, vtramque naturam, quæ cuilibet propria sunt *distincte*, non *diuissim*; sed indiuisse contulisse. FELICEM vero tam male cogitasse, vt *diuissim* mortem soli concreto humanæ naturæ tribueret, quibusnam argumentis queat probari, me quidem, lubens fateor, ignorare: VII) extremo loco notare liceat ELIPANDI dogma, quod licet a præcipua argumenti nostri parte nimis videatur esse alienum; omni tamen controuersiæ lucem adfert ac veram causam declarat, cur tantæ animorum fuerint contentiones tantæque aduersariorum FELICIS atque ELIPANDI studia, aliis persuadendi, illos inter turpissi-

pissimos hæreticos recte haberi. De ecclesia christiana præclare docuerunt FELIX et ELIPANDVS eaque tradiderunt, quæ doctrinæ de ecclesia, in qua pontificiorum errorum maxima collocata sunt præsidia, aperte refragantur. Egregia quidem; pauca tamen sunt FELICIS verba, quæ ALCVINVS *) dedit: *aliquando ecclesia in exiguis est, sed non in uno angulo terrarum exclusa, sed neque in una provincia; aut gente; vel regno; sed toto orbe terrarum diffusa.* Copiosius vero hanc rem persequutus est ELIPANDVS in litteris ad Migetium, quas HENR. FLORVS primus in lucem produxit. Negat enim, Romanam solam esse veram ecclesiam: negat huic soli esse potestatem, a deo concessam, de rebus sacris cognoscendi ac statuendi: disputat non male de antichristo, atque oraculum sanctissimum de ecclesia, in petra exstruenda, quo turpi errore Romani præsulis adsentatores abuti solent, de vniuerso vere credentium cœtu interpretatur p). Parum abest, quin ob hæc testimonia ELIPANDVM et FELICEM testium veritatis numero adscribendos esse, autumem. Plura quidem his addi potuissent *de Dodoxiæ Felicianæ* atque *Elipandinæ* specimina; nisi hæc propositæ nostræ quæstioni illustrandæ sufficerent.

VIII.

*) libr. I contra Felic. p. 787.

p) conf. FLORI *Espanna sagrada* tom. V p. 546.

VIII.

QUÆ adhuc disputata sunt, non eo confilio a nobis exposita fuere, UT ELIPANDVM ac FELICEM ab omni erroris suspitione liberaremus. Quam ergo in re discefferint a veritate, eodem animi candore explicabo: 1) dogma de *adoptione filii dei* non potest omni ex parte excusari, licet difficillimum sit, accurate illius sententiam adsequi. Antequam eorum recitentur effata, de quæstione ipsa conueniamus, quæ in controuersiam fuit vocata, eiusque rationes inuestigemus. Has nemo mihi rectius explicasse videtur FELICE ipso, quem AGOBARDVS⁹⁾ docet, hæc interrogasse: *utrum christus dominus in utraque natura similiter sit filius dei, an dissimiliter*, ac respondisse: *non similiter, sed dissimiliter*: porro, quo ordine id fiat, quæsiuisse ac respondisse: *quia sicut in se continet duas naturas, id est, diuinitatis suæ et humanitatis nostræ; ita duobus modis unus creditur dei filius: tum quæsiuisse: quibus modis? et subiecisse: secundum diuinitatis essentiam natura, veritate, proprietate, genere, natiuitate atque substantia; iuxta humanitatem vero non natura; sed gratia, electione, voluntate, placito, prædestinatione, adsumptione, et cetera.* Ex his patet, FELICEM non de concreto personæ; nec de concreto diuinæ naturæ; sed de concreto humanæ naturæ hæc dicere: eum concedere, non solum de concreto personæ ac de concreto diuinæ naturæ; sed

9) cap. XVI p. 17.

sed etiam de concreto humanæ naturæ recte dici, quod sit filius dei: eum non male negare, concretum humanæ naturæ eodem modo, quo concretum diuinæ naturæ, esse filium dei; at male discrimen declarasse verbo *adoptionis*, siquidem melius dixisset, christum deum dei per se esse filium; christum vero hominem esse filium dei propter vnionem. Id vnum addimus, FELICEM non ἄλλον καὶ ἄλλον, nec ἄλλο καὶ ἄλλο, sed ἄλλως καὶ ἄλλως distinguere. Hæc si obseruentur, facilius intelligentur effata, cum ELIPANDI; tum FELICIS, quæ recitandi; impositam mihi esse, sentio, necessitatem. Primum locum obtinet pars *epistolæ*, quam ELIPANDVS ad Migetium dedit, ita expressa: *de filii namque persona quod dicis, eo quod sit secunda in trinitate persona, quæ facta est ex semine David secundum carnem et non ea, quæ genita a patre: si ita, ut tua delirat insania: ergo filius dei de matre tantum exortus, quod dici, nefas est, et non de patre genitus est sine initio.* Hanc enim vir celeberrimus, HENRICVS FLORVS *) de adoptionum sententia esse capiendam, diuinavit; sed fefellit eum opinio. Quis, quæso, non percipiat, confutari his verbis grauissimum errorem PHOTINI, qui christum, antequam nasceretur homo, exstitisse, negauit. Clarius est testimonium, quod ex BEATI et ETHERII commentariis desumptum est †): *qui non fuerit confessus iesum*

P 2

chri-

*) loc. cit. p. 553.

†) libr. I p. 310.

christum adoptiuum humanitate et nequaquam adoptiuum diuinitate, et hæreticus est; et exterminetur. ALCVINVS FELICEM quidem generatim reprehendit ¹⁾, quod christum in duos filios, alterum proprium; alterum adoptiuum diuidat, hoc est, statuatur, christum secundum diuinam naturam esse filium dei proprium; secundum humanam adoptiuum. Alibi exhibet hæc FELICIS verba, digna certe, ad quæ animum referamus ²⁾: certe idem redemptor noster in forma humanitatis, ut sacra eloquia testantur, filius Dauid est et filius dei. Quod utrumque verum est. Quod tamen non absurde quærendum est, quomodo in eum utrumque conueniat? Neque enim fieri potest, ut unus filius naturaliter duos patres habere possit: unum tamen per naturam, alterum per adoptionem. Paucis interpositis, addit hoc FELICIS argumentum ³⁾: igitur si adoptionis nomen in christo domino secundum carnem claro apertoque sermone in utroque testamento, ut vos contenditis reperire nequimus; cetera tamen omnia, quæ adoptionis verbo conueniunt, in diuinis libris perspicue atque manifeste, multis modis reperiuntur. Nam quid, quæso, est cuiuslibet filio adoptio; nisi susceptio, nisi placitum, seu adplicatio? Quæ vniuersa nullo modo proprio ac vero filio conuenire queunt. Si quis vero in christi humanitate adoptionis gratiam negare vult, simul cuncta, quæ

¹⁾ libr. I contra Felic. p. 787.

²⁾ libr. II p. 820.

³⁾ libr. III p. 827.

quæ dicta, cum eadem adoptione negare in eo studeat. Alibi scribit ^{y)}, FELICIS esse sententiam, propter adumptionem christum esse adoptiuum. Ex longiori ELIPANDI ad ALCVINVM epistola hæc notari libet effata: quod adjeris, nullam carnis adoptionem in filio dei secundum formam serui de gloriosa dei virgine suscepisse, non vera persequeris ^{z)}: æqualitas illa, inter christum et gentem Israeliticam, quæ itidem filius dei primogenitus a diuinis vatibus adpellari solet, non est in diuinitate; sed in sola humanitate et in carnis adoptione, quam accepit de virgine, ipse vnus idemque deus et homo in duabus naturis et vna persona, salua diuinitate, exitum sustulit mortis ^{a)}: et paucis interiectis: si secundum humanitatem filius est David, sine dubio de adoptiuo et seruo dei patris et ipsius filii et spiritus sancti adoptiuus secundum humanitatem et seruus esse creditur ^{b)}. Ne nimis longa sit oratio nostra, tacemus de epistola ad Carolum, quam integram supra descripsimus, et progredimur ad PAVLLINVM, cuius monimenta itidem nonnulla, quæ ad hunc locum pertinent, suppeditant testimonia. Inter alia monet, FELICEM adsumendi et adoptandi verbis eandem tribuisse significandi vim ^{c)}. Alibi ^{d)} docet, eundem FELICEM ex eo, quod

P 3

chri-

y) in epistol. ad Elip. p. 902.

z) p. 911.

a) p. 915.

b) p. 916.

c) libr. I contra Felic. cap. 23 p. 113.

d) libr. I cap. 28 p. 116.

christus sit membrum corporis mystici, cuius partes; siue membra sunt pii homines, conclusisse, eum, perinde vt hos, debuisse *adoptio- nis* iure fieri filium dei. Eodem modo e) ex verbis: *deus erat cum illo*, act. X, 38. argumen- tatus est, christum hominem non fuisse ipsum filium dei: ad quod argumentum, licet non levis momenti sit, miror PAVLLINVM pa- rum apte respondisse atque obiecisse tantum- modo vnitatem personæ christi, de qua FE- LIX nunquam dubitauerat. Nec melius Aquileiensis f) de loco PAVLLI: *deus erat in christo* respondit, licet nec diffiteri, pigeat, male quoque FELICEM ex his et similibus dictis esse ratiocinatum. Quamvis porro ob- scura esse, putet PAVLLINVS g), quæ scripserat FELIX: *proprium filium habitare in adoptiuo*; luculenta tamen sunt, eumque nisi a Nestorianismi; tamen ab Arianismi suspicio- ne iubent absolui, licet nec Nestorianismi ad- cusari, fas sit, loquendi formulam, diui PAVLLI vsu confirmatam. Ea denique, quæ de precibus christi pro auertendo calice FE- LIX dixerat, non prorsus condemnanda sunt; PAVLLINVS certe haud adcurate confuta- uit h). Ieiuna enim est interpretatio, rogasse christum, vt mala a piis hominibus auerteren- tur. Neque intellexit PAVLLINVS, im- positum

e) *libr. I cap. 34 p. 130.*

f) *lib. II cap. 3 p. 140.*

g) *libr. II cap. 10 p. 145.*

h) *libr. III cap. 4 p. 140.*

fitum ei fuisse officium, ad tollendam FELICIS dubitationem, demonstrandi, liberrimæ christi voluntati, pro hominibus moriendi, preces illas haud fuisse contrarias. Idem PAVLLINVS et cum eo coniuncti, ceteri Italiæ præsules, controuersiæ de filio dei adoptiuo rationes ita exponuntⁱ⁾: *adstruunt igitur; sed falsis adsertionibus, dominum nostrum Iesum christum adoptiuum dei filium de virgine natum: quod diuinis nequeunt adprobare documentis. Hæc igitur dicentes, aut in utero virginis eum suspicantur adoptatum, quod dici, nefas est; quia de beata virgine inenarrabiliter sumsit, non adoptauit carnem; aut certe purum eum hominem sine deo natum, quod cogitare impium est, necesse est. At neutrum dixerunt ELIPANDVS ac FELIX. Hinc patet, quam vana fuerit omnis disputatio, contra illos suscepta. Melius sibi prospexerunt Germani et Galli, quibus acceptum ferimus, quod nonnulla recitarunt epistolæ Elipandinæ loca, quæ ad declarandam eius sententiam pertinent. Hæc vero sunt: credimus et confitemur, deum, dei filium, ante omnia tempora sine initio ex patre genitum, cœternum, et consubstantialem, non adoptione, sed genere. Confitemur et credimus eum factum ex muliere: factum sub lege, non genere esse filium dei; sed adoptione; non natura; sed gratia^{k)}: et nonnullis interpositis: ex patre unigenitum sine adoptione: primogeni-*

P 4

tum

i) in sacrosyllab. p. 874 edit. HARDVINI.

k) conf. HARDVINI. concil. tom. IV p. 883.

tum in fine temporis, verum hominem adsumendo de virgine, carnis adoptione: vnigenitum in natura; primogenitum in adoptione et gratia ^{l)}. Hanc distinctionem inter filium dei vnigenitum et primogenitum nimis esse subtilem, nemo non videt. LEO III. merito reprehendendus est, quod quum traderet ^{m)} FELICEM adserere. christum iesum dominum nostrum nec filium dei verum; nec etiam verum deum; sed nuncupatuum, non solum falsa narrat; sed etiam FELICI iniuriam infert non leuissimam, siquidem ea de concreto personæ effert, quæ FELIX nonnisi de concreto naturæ humanæ intelligi voluit. Quum FELIX in concilio Aquisgranensi doctrinæ formulam ederet, pristinis eius opinionibus oppositam, dogma de adoptione luculenter exposuit; neque inepte veriore sententiam expressit, esse vnum filium dei eumque proprium propter vnionem personalem ⁿ⁾. At postquam rediit ad sententiam de adoptione, eum in illa nihil mutasse, ex iis, quæ antea ex AGOBARDI commentariis adlata sunt, abunde cognoscitur. Hæc sufficiunt ad perspicendam ELIPANDI ac FELICIS de adoptione christi hominis doctrinam. Quam quum aduersarii eius parum recte perciperent; nec valerent ad diiudicanda erroris principia, aut iuste omnia, quæ in controuersiam vocabantur, declaranda et perspicue

l) p. 885.

m) loc. cit. p. 927.

n) loc. cit. p. 930.

spicue exprimenda, mirum fane quantum a recta via disputandi declinarunt. Modo laborarunt in comprobanda doctrina de christo vero deo: modo negabant, recte christum in duos filios diuidi. Hæc omnia aberant a proposito. Aliis satis fuit, reiicere et damnare sententiam FELICIS; nulla addita causa; cur minus placeat. Plerique conueniunt, christum secundum vtramque naturam esse non solum verum, sed etiam naturalem filium dei. Quod si putarunt, eodem modo, quo concretum diuinæ naturæ, etiam concretum humanæ naturæ esse filium dei naturalem, eos perinde scripturæ sacræ repugnasse, postea probandi locus erit. Cuncta hæc ex BEATI ET ETHERII, ALCVINI, PAVLLINI, BENEDICTI, AGOBARDI monumentis actisque *conciliorum*, quæ iam persequuti sumus, facili negotio possunt intelligi, vt testimoniis describendis merito abstinamus.

VIII.

PROGREDIMUR ad alia et monemus.

II) grauissimum fuisse ELIPANDI ac FELICIS de *regeneratione christi* errorem. Nulla quidem habemus expressa eorum testimonia; bina tamen loca ALCVINI rem ponunt supra omnem dubitationem. Ex altero *) intelligimus, FELICEM hac vsum esse argumentatione: christum esse caput hominum, qui adoptionis iura per baptismum consequuntur: ergo nec solum eandem debuisse consequi adoptionem;

P 5

nem;

*) *libr. II contra Felic. p. 815 sqq.*

nem; sed etiam opus habuisse baptismo: atqui per baptismum nos regeneramur, ergo etiam christum fuisse regeneratum. Tacemus de variis argumentis, ad rem ineptam probandam parum adcommodatis. Alterum rei maiorem lucem adfert. Postquam ALCVINVS ^{p)} hæc scripsit: *dicit quoque idem vir venerabilis, Felix. quod sit per omnia æqualis nobis, nisi tantummodo, quod sine peccato natus est,* atque addidit nonnullas discriminis, quod inter christum aliosque homines constituerit FELIX, partes, tandem subiecit: *refert quoque eum baptismo indiguisse, volens, ut videtur, eum in baptismo adoptari, sicut et nos.* Luculenta quoque hanc in rem exstat PAVLLINI ^{q)} disputatio, quam dum ita instituit, UT FELICEM fateri, cogat, se christum habere pro filio iræ, testatur simul, huc tam male non sensisse. Quod si hæc omnia expendimus, facile cognoscimus, ineptæ huius formulæ originem esse repetendam partim ex eo, quod ignorauerit FELIX veram regenerationis naturam, eamque idem cum adoptione esse, sibi falso persuaserit; partim ex peruerfa interpretatione historiæ baptismi, quo christus se voluit initiari. Verbis enim: *hic est filius meus dilectus* Matth. III, 17. deum patrem, putauit, christum hominem adoptasse.

X. POR-

p) *libr. II ad Elip. p. 904.*

q) *libr. I cap. 43 sqq. p. 124 sqq.*

X.

PORRO in eundem censum referendum est nomen *dei nuncupatiui*, quod Hispani nostri christo tribuerunt. Inepta hac dicendi formula vsqs esse illos, quamue ei subiecerint notionem, facili negotio potest intelligi. ALCVINVS *) reprehendit FELICEM, quod diuiserit christum perinde in duos deos, *verum* alterum; alterum *nuncupatiuum*; vt in duos filios, alterum *proprium*; alterum *adoptiuum*. Quamuis certe nobis persuadeamus, alienum fuisse FELICIS animum a diuisione, cuius arguit eum ALCVINVS; concedamus tamen, oportet, eum ita locutum esse, vt concretum naturæ humanæ deum nuncupatiuum; concretum vero diuinæ naturæ verum deum esse statuerit. Alibi dedit ipsa FELICIS verba †), ex quibus vera eius sententia luculenter potest cognosci. Si enim illos, inquit, *dixit deos, ad quos dei sermo factus; qui tamen non natura, vt deus; sed per dei gratiam ab eo, qui verus est deus, deificati dii sunt, sub illa vocati: in hoc quippe ordine dei filius dominus et redemptor noster iuxta humanitatem, siquidem in natura; et in nomine, quamuis excellentius cunctis electis; verissime tamen cum illis communicat, sicut et in cetera omnia, id est, in prædestinatione, in electione, in gratia, in susceptione, in adsumptione nominis serui atque applicatione; seu cetera his similia, vt idem, qui essentialiter cum patre et spiritu sancto*

*) libr. I contra Felic. p. 781.

†) libr. IV p. 835.

sancto in unitate deitatis verus est deus, ipse in forma humanitatis cum electis suis per adoptionis gratiam deificatus fieret et nuncupatiue deus.

Ex his, nisi omnia nos fallant, colligitur, sententiam FELICIS his potissimum partibus comprehendendi: I) christum, qua diuinam naturam spectatum, esse verum deum: II) de christo homine recte dici, quod sit deus: III) quum fieri non possit, vt concretum humanæ naturæ, per se sit deus, sequi, eum non essentia; sed nomine esse deum: IV) quum scriptura sacra hominibus *μεταφωρισ* dei nomen tribuit, huius adpellationis nullam esse aliam causam; nisi quod per adoptionem sint filii dei: V) ideo posse hoc nomine christum cum piis hominibus comparari; VI) hac tamen lege, vt christus eminentiori modo dicatur deus: Multa hæc admitti erronea, patet; nec dubitamus, iterum ab hoc errore liberari potuisse FELICEM, si distincte explicata ipsi fuissent communicationis idiomatum genera. Tum enim cognouisset, christum; qui est homo, etiam esse deum, non per se, quatenus est homo; sed propter vnionem vtriusque naturæ, quam licet non ignoraue-rit; præcipuam tamen eius vim, quæ in communicatione idiomatum posita est, penitus videtur ignorasse. Addimus aliud FELICIS ef-fatum, cuius idem ALCVINVS^{t)} custos est: *qui susceptus est, cum eo, qui suscepit, commun-cupatur deus.* Confirmantur hæc PAVLLI-

NI

t) libr. VII p. 882.

NI *) effatis, quibus eiusdem FELICIS erroris iniecit mentionem, eumque confutauit, licet, perinde vt ALCVINVS, omnia ad Nestorianam personæ diuisionem male reuocare studeat. In concilio Romano LEO III. simili modo veram FELICIS sententiam male ita expressit *), *christum nec verum deum; sed nuncupatum*, siquidem non de concreto personæ: sed de concreto humanæ naturæ loquutus est FELIX. Cum hoc de hac re consensisse ELIPANDVM, licet non certum; tamen probabile est.

XI.

QVÆ IV) de *seruitute christi* docuere; ea nequeunt a nobis negligi, propterea quod cohærent cum disputatione de adoptione. Liceat tamen breuitati inferuire lectoresque, qui plura cupiunt, ad DIONYS. PETAVIVM⁷, THEOPH. RAYNAVDVM⁸), IO. GEORG. DORSCHVVM⁹), IO. TRELLVNDIVM⁶), et CHRIST. MATTH. PFAFFIVM⁵) ablegare. Quum ELIPANDVS et FELIX cognitum haberent, diuinos scriptores vtriusque fœderis sæpissime christum adpellare *seruum dei*, commodam sibi videbantur nacti esse occasionem,

suæ

n) *epist. ad Carol.* p. 96 *libr. I cap. 36* p. 124 et *cap. 41* p. 125.

x) *conf. HARDVINI concil. rom. IV* p. 927.

y) *dogmat. theol. de incarnat. libr. VII cap. 9 §. 10* sqq.

2) *rom. II oper.* p. 78 sqq.

a) *collat. in concil. Francos.* p. 120.

b) *in diss. de hæresi Felic.* p. 390.

c) *in luculenta dissert. de christo seruo.*

suæ de adoptione sententiæ repetendi ex illo nomine præsidia. Constituebant ergo, *seruitutem christi*, siue uti loquebantur, *formam serui* esse essenziale quasi attributum naturæ humanæ, ideoque christum non solum factum esse hominem; sed etiam natum seruum; quia mater eiusque maiores fuerint ancillæ et serui dei, non potuisse fieri, quin christus vna cum natura humana adsumeret formam serui, siue statum seruilem, atque concludebant, ei, ut transiret ex statu seruitutis in statum filii, opus fuisse adoptione, quam consequutus sit per baptismum. Hæc patent ex eorum effatis, quæ ad nos peruenerunt. ELIPANDVS expresse dicit ^{d)}: *ecce, ipse filius dei secundum formam serui, quam adsumsit ex virgine, in qua minor est patre et non est genere; sed adoptione, adoptiuus dei primogenitus in multis fratribus, secundum apostolum. Quare non dicatur adoptiuus, qui ita totus est in nostris, sicut est in suis, præter delictum? Ecce Ioachim, cuius filia gloriosa dei virgo Maria esse dignoscitur: adoptiua esse creditur. Quare non dicatur adoptiuus dominus Iesus christus, de eadem generatus? Item: si secundum humanitatem filius est David, sine dubio de adoptiuo et seruo dei patris et ipsius filii et spiritus sancti adoptiuus secundum humanitatem et seruus esse creditur. Adoptiuum dicimus in sola forma seruitutis humanæ, non in gloria; vel substantia diuinæ naturæ. Cum ELIPANDO eadem sensisse FELICEM, itidem*

^{d)} epistol. ad Alcuin. p. 91.

ALCVINVS^{e)} perhibet. Tradit enim, FELICEM docuisse, quod christus *ex utero matris formatus sit seruus*. Quamuis hæc satis demonstrent, ELIPANDVM et FELICEM de seruitute ea sibi aliisque persuasisse, quæ falsa sunt et persona christi plane indigna; fatendum tamen est, eos, qui his se opposuere, perinde a veritate recessisse. Etenim quum concedere eos oportuisset, christum esse seruum dei, seruitutis vero rationes non in natura humana, in se spectata; sed in officio mediatorio esse positas eiusque originem non ex ortu humanæ naturæ; sed ex pacto patris cum filio de redimendo hominum genere repetendam: plane illi negarunt, christum recte vmquam dici seruum. Turpis huius diuinorum oraculorum ignorantia specimen inprimis dedit ADRIANVS pontifex Romanus^{f)} comprobauitque suo exemplo, neque Romanorum præfules ab omni errandi periculo esse liberos^{g)}.

XII.

DENIQUE V) de ignorantia christi inter FELICEM et ALCVINVM AGOBARDVMque fuit disceptatio. ALCVINVS quidem non solum obseruat^{b)}, FELICEM christo, in quantum homo est, denegasse cognitionem dei iudi-

e) *libr. V contra Felic p 844.*

f) *HARDVINI concil. tom. IV p. 867.*

g) *conf. GE. CALIXTI fascic. de person. christi p. III.*

b) *libr. V contra Felic. p. 860.*

iudicii extremi, sed exhibet etiam eius verba: *ipse est enim, qui secundum præscientiam deitatis diem iudicii per prophetam prædixit: dies enim ultionis in corde meo: annus redemptionis meæ venit. Ipse nihilominus est propter humanitatis naturam, qui in euangelio protestatur: de die autem illa et hora nemo scit, neque angeli; neque filius; nisi pater solus.* Hinc recte concluditur, FELICEM non negasse, concretum personæ sciuisse diem iudicii; neque eiusdem rei scientiam abdicasse concreto naturæ diuinæ; sed tantummodo concreto humanæ naturæ, absolute atque extra vnionem cum diuina spectato. Quæ quidem in re melius sibi consulisset, si temporis iudicii ignorantiam, quam christus sibi ipse tribuit, non retulisset ad naturam humanam, quæ non solum numquam non fuit cum diuina coniuncta; verum etiam omniscientiam, tamquam attributum *ἐνεργητικόν* semper habuit; sed ad christum hominem, in statu exinanitionis constitutum, qui effecit, ut se ab usu omniscientiæ, quæ humanæ naturæ fuit communicata, abstineret. At vero magis friuola sunt, quæ, AGOBARDVS narratⁱ⁾, FELICEM de ignorantia christi hominis tradidisse. Quæstiones enim, a christo propositas, cum sororibus Lazari de loco sepulcri, in quo corpus mortui esset positum: tum discipulis Emaunticis de colloquii argumento; tum etiam Petro de amore erga christum eiusque magnitudine. Quam falsa enim sit opinio, omnium

i) *aduers. Felic. cap. V. p. 7.*

omnium quæstionum causam esse alicuius rei ignorationem, tum vsu experimur quotidiano; tum exemplo summi numinis, qui in sacris litteris toties legitur ex hominibus interrogasse, quæ non poterant ipsi esse non cognita.

XIII.

SATIS itaque nobis videmur de dogmatibus ELIPANDI et FELICIS dixisse; nec dubitamus, sufficere hæc tum ad absoluendos illos ab errorum Arii ac Nestorii suspicione; quam ad confutandam illorum sententiam, qui omnem controuersiam inter λογωμαχίας retulere. Non possunt, quin a veritate discedant, quicumque disputationem, a FELICE atque ELIPANDO susceptam, ad doctrinam de persona christi; aut vnione vtriusque naturæ personali referunt. Errores, quos illos fouisse, diximus, in eo omnes conueniunt, quod de concreto humanæ naturæ eiusque statu exinanitionis parum adcurate senserunt. Quod si enim rite intellexissent, non solum christum habuisse veram humanam naturam, cum diuina personali vinculo semper coniunctam, id quod bene crediderunt; sed etiam per hanc vnionem communia fuisse inter vtramque naturam idiomatica vtriusque naturæ, atque humanæ naturæ non solum ἀναμαρτησίαν, quam itidem concessere; verum etiam idiomatica diuina ἐνεργητικά recte tribui, ab inanibus illis quæstionibus atque ineptis dicendi formulis se abstinuissent. Sententiarum vero, quas

Q

ample-

amplexi sunt, hic fuisse videtur nexus: I) christum esse verum deum ac verum hominem: II) arctissimum inter vtramque naturam intercedere vinculum, vt ipse sit vna *ὑποστασις*: III) recte dici, filium dei esse filium hominis perinde ac filium hominis esse filium dei: IIII) quum nequeat dici, filium hominis esse filium dei per æternam generationem, siquidem non sit ex essentia patris genitus, id, per quod filius hominis sit filius dei, *adoptionis* nomine esse exprimendum: V) ideo concretum humanæ naturæ esse filium dei adoptiuum: VI) hanc adoptionem esse voluntatem dei, vt concretum humanæ naturæ cum concreto diuinæ naturæ eodem vtatur *fili dei* nomine iisdemque fruatur iuribus: VII) hanc diuinam voluntatem esse declaratam in baptismo ideoque eam quoque dici posse *regenerationem*: VIII) concretum humanæ naturæ, tamquam creaturam atque hominem, ab hominibus exortum, fuisse seruum: VIIII) per adoptionem transiisse ex statu seruitutis in statum filii: X) adoptionem christi adoptioni priorum esse similem; hac tamen lege, vt ille omni caruerit peccato: XI) si de christo homine dicatur¹, quod sit *deus*, hæc non capienda esse de essentia; sed de nomine, quod commune sit vtrique naturæ: XII) ideo nec duos deos; nec duos filios fingendos, quia sit vna persona.

CAPVT III.

QVO

HISTORIA ADOPTIANORVM
INDE A CAROLI MAGNI AËTATE
VSQVE AD NOSTA TEMPORA
EXPONITVR.

I.

QVAMVIS finitâ fuerit controuersia ELI-
PANDI ac FELICIS; nec tamen sen-
tentia, quam tuebantur, de adoptione
christi penitus sublata, atque vna cum illorum
corporibus fuit sepulta. *Adoptionis* nomen,
cui nouam illi subiecerant notionem, nonnul-
lis tot patrum veterum vsu videbatur com-
mendatum; aliis vero omnis erroris expers et
ad vindicandum christo homini supremum filii
dei honorem, ita adcommodatum, vt illustres
ciuitatis christianæ doctores, qui Carolo ma-
gno ætate fuere inferiores, modo denuo eo
vterentur; modo publice causam illius susci-
perent agendam alique, vt his contradicerent,
veritatis studio commouerentur. Quos quum
percenfere lubet, temporis ordinem, quan-
tum fieri potest, tenere, historiæ scribendæ
leges nos iubent.

II.

QUANTVM scimus, primus post ELI-
PANDVM et FELICEM adoptionem christo
tribuit OGVMENIVS, ignarus forte rerum,

Q 2

in

in occidente de hac voce gestarum. DIONYS. PETAVIVS ^{a)} excitavit illius effatum, quo PAVLLI ^{b)} de christo verba: ἐδικαίωθη ἐν πνεύματι, ita explicavit ^{c)}: Λεγει ἐν εἰ καὶ τὰς νομικὰς ἐπλήρη δικαιοσύνης, ἀλλ' ἔτω τῆς δαδείας πνεύματι, (πὼς γὰρ ὁ καὶ τὰς ἄλλας ἐλευθερῶν;) ἀλλὰ τῷ ἁγίῳ πνεύματι τῆς υἱοθεσίας, ὁπερ ἔλαβε κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, ἡμῖν τὸ δωρὸν προξενῶν ὁ γνησίος υἱὸς καὶ ὁμοεπίς τῷ πνεύματι, καὶ ἔχ' ἑαυτῷ, id est, hoc sibi vult, *et si legales implebat iustitias, non tamen ex servitutis spiritu: quomodo enim id faceret ille, qui alios libertate donabat? verum spiritu sancto, qui adoptionis dicitur: quem secundum id, quod homo erat, accepit, nobis donum hoc concilians germanus filius ac spiritui sancto consubstantialis; non autem sibi metipsi.* Incaute hæc prolata esse; nec solum veram legati diuini sententiam minus recte exprimere; verum etiam nullis scripturæ sacræ testimoniis posse defendi, nemo non intelligit. Christo quidem secundum humanam naturam per vnctionem dona spiritus sancti, ad perficiendum messiae officium necessaria, esse tributa hæcque non diuinæ naturæ, quæ nihil potuit accipere; sed humanæ collata: christum denique verum deum patrique et spiritui sancto esse ὁμοεπίον, præclare docet OECUMENIVS; at dona ista minus accurate πνεύμα υἱοθεσίας adpellavit. Quamuis

^{a)} dogmat. theol. de incarn. libr. VII cap. 4 §. 3.

^{b)} 1 Tim III, 16.

^{c)} comm. in 1 ep. ad Tim. tom. II oper. p. 228.

uis enim idem sit spiritus, cuius donis ornata fuit humana christi natura piique homines ornantur; nihil tamen obstat, quo minus varia sint dona, quæ idem spiritus largiatur. Dona, quæ vnctionis nomine solent significari, christo et piis hominibus, seruato gradus discrimine, esse communia, æque certum est; ac τὴν ὑιοθεσίαν inter illa esse numerandam, numquam posse probari. *Adoptio* fidelium est effectus iustificationis; *unctio* vero pertinet ad sanctificationem. Quicumque habent spiritum adoptionis; illi sunt filii dei adoptiui. Consequens ergo effet, si admittatur ΘΕΟΥ υΙΟΥ formula, christum perinde, uti nos, esse adoptatum.

III.

ex doctoribus, qui seculo vndecimo eruditionis laude floruerunt, neminem, meminimus christum adpellare *filium dei adoptiuum*. At seculo duodecimo in orientis prouinciis magna et existimatione, et auctoritate valuit EUTHYMIUS *Zagabenus*, cui non possumus non inter eos locum concedere, qui adoptionis nomen ad christum hominem transferre audent; nisi alii adscribendum sit effatum, ex quo EUTHYMIUS id more suo in πανοπλίαν suam transtulit. Quum is in propositionibus personalibus ^{d)}: *christus homo est deus et dei filius*

Q 3

est

d) panopl. part. I tit. 7 p. 48 tom. XIX biblioth. max. patr. Lugdun.

est homo, explicandis versatur, hæc pronuntiat: *deus per naturam factus est homo; homo autem per gratiam deus.* Ita FRANCISC. ZINVS hæc græca expressit: ὁ μὲν ΦΥΣΕΙ γΕ-
 γΟΤΕΝ ΑΝΘΡΩΠΟΣ. ὁ δὲ ΘΕΣΕΙ ΘΕΟΣ. ei Sic opponi,
 intelligimus ΦΥΣΙΝ et ΘΕΣΙΝ, *naturam et ado-*
ptionem. At non levis est dubitatio de vera
 EUTHYMIi sententia, maxime quia verba:
christum deum factum esse, natura hominem,
subobscura sunt, ut plane nullam admittere
videantur interpretationem. Benignior E-
 UTHYMIo est PETAVII^{e)} coniectura, utram-
 que propositionem ita explicantis, ut diui-
 nam naturam sua virtute, quæ ipsi naturalis
 est, cum humana se coniunxisse, humanam
 vero, quum supra naturales eius vires esset
 positum; diuina tantum voluntate cum diuina
 fuisse copulatam, significet. Vt cumque sit,
 id certum est, parum caute hæc fuisse pro-
 nuntiata et rectiora esse, quæ apud eundem
 EUTHYMIUM, paucis interpositis sunt adie-
 cta, hæc verba f); καὶ τὸ προσλημμένον ἐξ αὐτῆς
 τῆς ἐνώσεως ἐθεώθη, *quod adsumtum est, ex*
ipsa vnitione fuisse deum factum; siue vnionem
inter utramque naturam hypostaticam effe-
cisse, ut diuina idiomata humanæ sint com-
munia.

III. EA

e) vid. PETAVIUM *loc. cit. libr. IV cap. 9 §. 5*

P. 286.

f) *loc. cit.*

III.

EADEM fere ætate in Germania nostra nonnullas turbas excitauit FOLMARVS 8); Triefensteinensis monasterii, quod in Franconia situm subiectumque Herbipolitani præfulis potestati, præpositus. Mittere liceat errores de sacra coena, illi obiectos. Satis erit, quid de adoptione christi senserit, paullo accuratius expendere. Nihil quidem, ab ipso de hac re scriptum, ad nos translatum fuit; neque id mirum, siquidem paucæ modo supersunt illius *epistolæ* ^{h)}, in quibus ne vnum quidem verbum de christo filio dei factum est. Necessitas ergo nos cogit, ex eorum, qui FOLMARO resisterunt, monumentis ea repetere, quæ ad hunc locum pertinent. Primum ex illis esse volumus ADAMVM, decanum cœnobii Reichersbergensis, qui vastum opus licet contra FOLMARVM conscripserit; tamen breues modo illius partes cura PETRI STEVARTII ⁱ⁾, et postea IAC. BASNAGII ^{k)} typis fuere exaratae. Inter has non-

Q 4

nulla

g) legas GVIL. CAVEVM *hisor. litterar. scriptor. eccles. tom. II* p. 234. et IOANN. ALB. FABRICIUM *biblioth. Latin. med. et infimæ ætatis* p. 516 sqq.

h) *epistolæ* FOLMARI a GRETSERO in lucem editæ, exstant *tom. XXV biblioth. max. parr. Lugdun.* p. 312 sqq.

i) in *syllog. veter. scr.* p. 243.

k) in *thes. monim. eccles. tom. III part. 2* p. 200 sqq.

Exstat etiam in laudata *biblioth. parr. tom. XXIII* p. 240.

nulla sunt, quæ huc referantur. Qualia sunt, de FOLMARO dicta: *dicens eum, videlicet christum, in eo, quod homo est, non aliter esse filium dei; quam unum ex nobis: item: non incidemus in id, in quod nos præcipitare molitur, contra deum negationis barathrum, ut cum ipso in dominum Iesum dicamus blasphemiam, ut negemus, hominem adsumtum in deum, esse deum: esse proprium dei patris filium: paucisque interpositis: suadere eum hominibus, quod homo ille, in deum adsumtus, dei patris naturalis et proprius filius non sit, ac peius Nestorio de cultu, christo homini præstando statuere: denique et argumentum FOLMARI memoratur, tam absonum ac sanctissima christi persona indignum, ut religioni nobis ducamus, illud repetere. ADAMO addimus GERHOHVM ¹⁾, itidem monasterii Reichersbergensis monachorum domicilii præpositum variisque, quæ reliquit, ingenii monimentis illustrem, cui præcipue cum FOLMARO intercessit controuersia. Describenda sunt nonnulla illius de hac re testimonia. Exstat vero GERHOHI *de gloria et honore filii hominis* opusculum ^{m)}, ad defendendas binas, quas
alibi*

1) GERHOHVM sedulo posteritati commendant *annal. Reichersbergenses*, denuo editi a IO. PETR. DE LVDEWIG *tom. II script. Bamb.* p. 226 adde CAS. OVDINVM *de script. eccl. tom. II p. 1427* BERN PEZIVM *præfat. tom. I anecdot. p. LXVIII* et FABRICIVM *loc. cit. tom. III p. 319.*

m) editum a BERN. PEZIO *thes. anecd. tom. part. 2 p. 166* sqq.

alibi proposuerat, sententias, ab aliis in suspicionem erroris vocatas, quarum altera est: *christus homo est in gloria patris*; altera: *ipse homo est filius patris naturalis et unicus*. Posterioriorem adoptianorum esse oppositam doctrinæ, non solum per se patet, verum etiam haud obscure significant hæc eius verba ⁿ⁾): *ita in diebus nostris reuirtet Nestorius, diuidens christum in duos filios, hominem et deum, alterum de virgine; alterum de deo patre generatum. Ac proinde hominem filium hominis naturalem, a deo adoptatum in filium, aiunt huius temporis Nestoriani; nec esse in gloria patris; nec habere nomen, quod est super omne nomen*. Addit postea, Nestorianos illos, ut vocat, prouocasse ad auctoritatem GIESELBERTI. Quisnam sit ille GIESELBERTVS, coniectura si diuinare licet, idem esse videtur cum GILBERTO Perretano, celeberrimo eiusdem seculi doctore. Hunc inter adoptianos retulerat DIONYSIVS PETAVIVS ^{o)}; nullum tamen attulit testimonium, rei comprobandæ idoneum. Ea enim quæ alibi ^{p)} ex GAUFREDI epistola descripsit, eum de persona christi minus recte statuisse, satis probant; ac de adoptionis nomine silent. Quare adductus fuit IO. TRELLYNDIVS ^{q)}, ut GILBERTVM ab isto errore liberum fuisse

Q 5

atque

n) cap. I p. 172.

o) dogm. theol. de incarn. libr. VII cap. I . 1 p. 325.

p) ibid. libr. XV cap. 3 §. 5 p. 290.

q) diff. de Felic. hæres. sect. III §. 12.

atque immunem, pronuntiaret. Nihilominus si ea scripsit, quæ GERHONVS noster ex commentariis eius, qui iacent adhuc, tenebris oppressi; in bibliothecis, recitavit, rem omni dubitatione carere, certum est. Nestoriano enim more inter vtramque christi naturam tantum intercessisse discrimen, statuit, vt quæ ipse PAVLLVS de christo homine exaltato præcepit, ad solam diuinam naturam referat; nec filii nomen; nec diuinos honores christo homini recte tribui. statuatur; nisi illud ei *per adoptionem datum* esse, credatur, hisque addit: *adoptiuo deo non flectitur genu omne*. Verum redeamus ad GERHONVM. Hic, multis disputatis, quæ ab hoc loco aliena sunt, iterum *) ad confutandam eorum, qui tempore illius christum hominem filium dei adoptiuum dixere, sententiam accedit; nec sibi temperat; quin aperte eos Nestorianos: immo Photinianos dicat. Postea doctrinam, quam ipse amplectitur, haud male ita explicat, vt christum secundum vtramque naturam filium dei verum, proprium et naturalem; secundum diuinam quidem *naturaliter*, secundum humanam *mirabiliter* esse, pronuntiet †), Omnia ista in FOLMARVM dicta esse, ex aliis effatis cognoscimus ‡), in quibus nomen eius expressum est. Præter hæc, multa docte eleganterque disputauit veramque doctrinam de vni-

one

*) cap. VIII p. 197 sqq.

§) cap. XI p. 210 sqq.

†) cap. XIII p. 225, cap. XIV p. 227.

one vtriusque in christo naturæ personali et communione idiomatum, quæ inter illos fuit, satis adcurate explicauit, ita vt PETR. STEVARTIVS *) iudicaret, eum vna cum ADAMO, dum Nestorianis resisterent, nimis ad Eutychianismum accessisse. At quum Eutychianismum *cum hodierna Lutheristarum ubiquitate* eundem esse, adiecit, vberriam nobis adtulit causam, de *ἐπεδοξία* GERHOHT præclare sentiendi. Plura his de FOLMARO ad nostram quidem notitiam haud peruenere. Quare neque audemus, quid de eius sententia vere adfirmandum sit, definire. Id vnum addimus, neque ADAMVM; nec GERHOHVM vllam fecisse litis Felicianæ mentionem. Tanta fuit rerum, in ipsa Germania gestarum, apud Germanos barbara illa ætate ignoratio,

V.

EADEM historiarum miserabilis inscitia in causa fuit, vt scholasticorum doctorum turba de hac quæstione nimis inter se dissideret. Quum homines illi omnem theologi laudem in disputandi ac de rebus diuinis subtiliter philosophandi arte repositam esse, sibi persuaderent, ac summam diligentiam in proponendis nouis quæstionibus spinosis et maximam partem inutilibus, collocarent, non potuerunt certe, quin de eo disputarent, num christus homo

*) præf. fragmento, quod paullo ante memorauimus, præmissa.

homo filius dei sit naturalis; an adoptiuus *). Fuisse quidem inter illos, qui pro adoptione pugnarent; nec defuisse, qui quidquid in illis erat aut doctrinae, aut ingenii, ei opponerent, luculenta eorum comprobant effata. Quae omnia recitare, quum nimis longum foret, neque opus sit, aliorum, qui dissensum scholasticorum de hoc argumento notarunt, libros describere; contexere libet, quantum fieri potest, breuem huius controuersiae historiam. Qui inter primos scholasticae theologiae auctores habetur, PETRVS LOMBAR-
DVS ⁷, non neglexit, inter sententias suas hanc quoque reponere: *adoptiuus filius non est, quia prius fuit et postmodum adoptatus est in filium, sicut nos dicimur filii adoptiui, quia quum nati fuerimus filii irae, per gratiam facti sumus filii dei. Christus vero numquam fuit non filius dei et ideo non est adoptiuus filius.* Haec PETRI verba memorabilia sunt, non solum quod perspicue declarant; eum alienum fuisse ab omni adoptianorum errore; sed etiam quod veram controuersiae scholasticae de hac re originem explicant. Etenim quum post

LON-

x) consulas THOM. RAYNAVDVM *oper. tom. II* p. 48. GABR. VASQUESIVM *in 3 part. Thom. tom. II* p. 698. IO. GEORG. DORSCHVM *interuen. pro mysterio S. trinit. p. 390 et vindic. interuen. p. 301.* GEORG. CALIXTVM *fascic. diss. de christo* p. 71 sqq. CHR. NIFANIVM *ostens. quod Carolus M. non fuerit papista tit. VI §. 3 et IO. AD. QVENSTEDIUM system. theol. part. III p. 150.*
y *libr. III sent. dist. 10.*

LOMBARDVM nemo sanctioris disciplinæ capita, ex alio fonte; quam ex *sententiis* magistri haurienda esse, putaret, necessitas quasi fuit doctoribus, de adoptione disceptandi. Quo maior autem ista ætate fuit penes illos PETRI auctoritas, eo minus potuerunt a se impetrare, vt ab ipso discederent. Communis fuit ergo seculo duodecimo ac decimo tertio scholasticorum sententia, christum non esse filium dei adoptiuum, cui *interpretes sententiarum* atque in his ALEXANDER *Aleñsis*, THOMAS *Aquinas*, BONAVENTURA et ALBERTVS *magnus* vno animo subscripserunt, eamque modo explicarunt: modo confirmarunt rationibus exquisitis. Ex his THOMAS *) ita philosophatur, vt parum ab Eutychnismo videatur recedere. Nihilominus sensim ducem suum relinquere sententiamque, ei contrariam, cœpere amplecti. Temporis rationes suadent vt primum locum inter illos tribuamus IOANNI DVNSSCOTO, qui ita de hac re commentatus est, vt et historiæ ignorantiam proderet insignem: et nonnulla adfirmaret, quæ prisci doctores in ELIPANDO et FELICE summo-pere reprehenderunt. Primo enim dicit: *sancti negarunt, christum esse filium adoptiuum propter hæreticos, qui solum dixerunt, eum filium adoptiuum et non naturalem.* Hæc si in FELICEM eiusque adseclas dicta sunt, vti nos quidem suspicamur, longe absunt a veritate. Deinde addit: *de virtute tamen vocis potest christus*

*) lib. III dist. 4 quæst. I.

christus dici filius adoptiuus dei, sicut vnus alius homo, quia prius natura habuit naturam; quam ordinatur ad hereditatem, et sic fuit sufficienter extraneus. Atqui hic est ille transitus e statu seruitutis in statum filii, quem ELIPANDVS ac FELIX comminifcebantur. Eadem tempestate summa doctrinae laude floruit DVRANDVS A S. PORTIANO nouumque excogitauit adoptionis christi genus. Statuit enim, *christum dici posse cum additamento: in quantum homo est, filium adoptiuum spiritus sancti; hac tamen lege, vt per adpropriationem spiritui sancto id tribuatur, quod omnibus in trinitate personis, tamquam opus externum, sit commune* ^{a)}. SCOTVM, magistrum suum, sequutus est IOANNES DE BASSOLIS, RICHARDVS RADVLPHVS, PETRVS AREGLVS, IACOBVS ALMAINVS, et IOANNES MAIOR. Quem extremo loco nominauimus, ceteris subtilius philosophatur. Reiicit enim hanc propositionem: *Christus, secundum quod homo est, est filius Dei adoptiuus*; aliam vero, quam, dubito, ab illa vere esse diuersam, atque ita expressam: *christus secundum humanitatem habet adoptionem*: qua de re consulas IO. FORBESIVM ^{b)}.

VI.

HÆC dissidia nouas inter recentiores pontificios excitarunt contentiones. Quum nimia sit illorum de scholasticorum præceptis existi-

^{a)} conf. VASQVESIVM loc. cit. p. 698.

^{b)} instruct. theol. libr. VI cap. 7 §. 7 p. 176.

existimatio, editis in lucem a SVRIO concilii Francofurtensis actis et sancitis, quæ perinde, eamquam a concilio constituta, pro veris ac diuinis habere eos oportet; ac ADRIANI potissimum Romani pontificis effata, non potuit fieri, quin disquirerent, quomodo Francofurtensium decreta cum placitis DVRANDI et SCOTI, doctorum resolutissimi ac subtilis, queant conciliari. Alii quidem tam impudentes fuerunt, vt plane nihil discriminis inter dogmata Francofurtensium atque Adriani et sententias scholasticorum, qui adoptioni fauent, intercedere, sibi persuaderent. Quo loco numeroque habendus est THOM. RAYNAVDVS ^{e)}. Falso enim constituit, nihil præter hæresin Nestorianam in ELIPANDO et FELICE fuisse condemnatum. At coecum esse oportet, qui non intelligat, opinionem Felicianam eandem esse, quam scholastici amplexi sunt. Alii subtilius philosophantur. Dubium esse, dicunt, quonam sensu adoptionem reiecerint prisca doctores. Ita sentiunt CABRERA ac nonnulli alii, quos GABR. VASQUEZIVS ^{d)} feliciter disputauit. Alii denique, atque in his FRANC. SVAREZ ^{e)} et ADAM TANNERVS ^{f)} doctrinam de adoptione; quia a pontifice et conciliis fuerit reiecta, esse quidem erroneam et falsam; at non hære-

^{e)} tom. II oper. p. 48.

^{d)} disp. LXXXIX in 3 part. Thom. cap. VII p. 702.

^{e)} tom. I in 2 disp. 49 sect. 2.

^{f)} tom. IV disp. 1 qu. 5 dub. 5.

hæreticam, hincque sine noxa a scholasticis traditam: immo totam quæstionem non esse de fide. Quamvis ita de auctoritate concilii Francofurtensis dissentiant Romanenses, in eo tamen conueniunt recentiore ætate, nullo modo christum dici posse filium dei adoptiuum. Præter RAYNAVDVM et VASQVESIVM, a me laudatos, diligentius hoc argumentum tractarunt sententiamque illam conquisitis rationibus comprobarunt NATALIS ALEXANDER^{g)} et DION. PETAVIVS^{h)}.

VII.

A QVO tempore purior christiana doctrina in lucem reuocata fuit ac præstantissimi viri in explicandis illius capitibus admirandam collocarunt diligentiam, neque nostris theologis de adoptione christi semper eadem fuit sententia. Proximo seculo de hac quæstione variæ fuere contentiones, quas hoc loco enarrare iubent nos scriptionis huius leges. Primum ergo commemorare liceat GEORGIVM CALIXTVM, Helmstadiensis academix theologum summopere celebratum. Is enim publicæ luci exposuitⁱ⁾: *programma, festo natiuitatis*

g) *histor. eccles. sec. VIII disp. 7 p. 810.*

h) *dogm. theol. de incarnat. libr. VII cap. I sqq.* Ad di possunt NIC. DE ORBELLIS, PETR. DE AQUILA, MARTINVS BECANVS, GREG. DE VALENTIA aliique laudati a IO. GEORG. DORSCHEO collat. ad concil. Francof. p. 141.

i) dedimus integram inscriptionem primæ huius com-
muni-

uitatis domini nostri Iesu Christi in academia Iulia anno MDCCXLIII publice propositum, quo controuersia: num christus secundum carnem sit filius dei; vel adoptiuus, excutitur et Romanus pontifex Hadrianus primus male definiisse conuincitur. Libelli huius, in quo quisque summam, qua pollebat CALIXTVS, eruditionem, rerumque, in christiana gestarum ciuitate, noticiam admirandam conspiciet, conscribendi nullam aliam habuit causam, quam vt HADRIANI primi ac patrum Francofurtensium exemplo ostenderet, insigniter illos falli aliosque fallere, qui decreta conciliorum atque effata pontificum Romanorum tam certa atque ab omni errore aliena esse, sibi persuadent, vt illa cum oraculis diuinis vno eodemque loco habeant. Sumsit ergo sibi, totius controuersiae *Felicianae* originem et historiam ex antiquitatis monumentis eruere: quænam

vera

mentationibus editionis, quæ notato anno Helmiestadii in typographico Calixtino litterarum formis fuit expressa ac sex et dimidia plagulis forma quarta continetur. Quum CALIXTI filius, FRIDERICVS VLRICVS, patris sui de persona christi domini et seruatoris nostri programmatum et dissertationum fasciculum Helms. ann. MDCCXLIII in lucem emitteret, commentationem hanc iterum typis exprimendam curauit p. 96. 131 adiecitque: ad programma de adoptione christi adpendicem hætenus ineditam, de Hormisda, Romano pontifice, damnante Ioannem Maxentium et socios monachos Scythas, adferentes: quum e triuitate crucifixum esse, p. 133. 144.

R

vera fuerit ELIPANDI ac FELICIS sententia, disquirere, eamque sine causa ab HADRIANO et Francofurtensibus fuisse damnatam, immo ab his de seruitute christi contra clarissima scripturae sacrae testimonia iudicatum, ostendere. Multa hanc in rem a CALIXTO fuisse docte atque eleganter disputata, nemo negabit; nisi ipse omnis doctrinae et elegantiae sit expertus. Nostra interest, intelligere, quid ipse de quaestione nostra senserit. Quare haec capita notamus, ab ipso constituta: I) hanc propositionem: *christus secundum diuinitatem est dei filius naturalis; secundum humanitatem non naturalis; sed adoptiuus* ^{k)}, prout in terminis suis iacet, neque absolute; neque per consequentiam esse Nestorianam: II) hanc propositionem: *christus, quatenus homo est, est filius dei naturalis*, ubi eius subiectum accipiaturspecificatiue, propter *κοινωνίαν ιδιωμάτων* esse admittendam: III) eandem, si capiatur reduplicatiue, ut sensus sit: *christus per et propter humanam suam naturam; suae ratione humanitatis, est filius dei naturalis*, esse falsam ^{l)}: IV) nec recedendum esse a propria vocis *naturalis* significandi virtute, quae ea est, ut eum denotet, qui ex natura et substantia patris genitus sit et proinde eandem cum patre habeat naturam: id quod de humana christi natura nequeat affirmari ^{m)}:
V) *ado-*

^{k)} §. XXXVI p. 118.

^{l)} §. XXXVII.

^{m)} §. XXXVIII.

V) *adoptionis* rationes has esse, vt filius adoptiuus *primum* sit extraneus, secundum productionem generationis suæ: *deinde* gratia et beneuolentia filii nomen et ius consequatur: *denique* hereditatis reddatur particeps ⁿ⁾: VI) hæc omnia quum in humanam christi naturam cadant, non tamen excludunt filiationem diuinæ naturæ perinde vt propositio; *christus est homo*, alteram: *christus est deus*, non tollat ^{o)}: VII) concedi tamen posse, adoptionem diuinam excellentiorem esse humana iisque carere, quæ imbecillitas humana in hac efficiat necessaria: hinc deum pro infinita sua potentia eum, quem habere vult filium, arctius sibi iungere posse; quam potest homo. Hoc generationis diuinæ exemplo, si cum humana comparetur, haud inepte illustratur exemplo ^{p)}. Concludit tandem, totam quæstionem esse difficilem ac parum habere utilitatis ^{q)}. Hæc a CALIXTO disputata, licet non omni ex parte placeant nosque velimus eum a formula noua abstinuisse; nec tamen ita fuere comparata, vt vel vlii de persona christi dogmati contradicant, eumque inter hæreticos haberi iubeant. Nihilominus vera sunt, quæ CASP. SAGITTARIUS ^{r)} habet: *quod autem hoc dogma, patrum nostrorum memoria*

R 2

in

n) §. XXXIX.

o) §. XLIII.

p) §. XLV.

q) §. XLIX.

r) *introd. in histor. eccles. tom. I p. 954.*

in signis ac summe doctus ecclesiæ nostræ theologus publicis scriptis excusaret, magnæ ob id aliorum theologorum inuidiæ ac vehementi contradictioni fuit obnoxius. Primus, quantum scio, CALIXTO se opposuit IO. GEORG. DORSCHÉVS, eo tempore Argentoratensis theologus. Quum is anno 1699, postquam contentiones *Calixtinæ* essent incensæ, resque eo venisset, ut is eo rectius sentiens haberetur, quo magis alienus esset a CALIXTO, collationem ad concilium *Francofurtense*, sub *Carolo M. imperatore habitum*, *historico-theologicam*, in lucem emitteret, libellum certe multo studio conscriptum, omnem in eo posuit operam, ut *Francofurtenses* de adoptione rectam veramque sententiam tulisse, probaret. Hoc eo magis miramur, quo clarioribus signis constat, DORSCHÉVM non ignorasse, *Francofurtenses* male iudicasse, quum *Felicianam* hæresin pro *Nestoriana*; aut ei simillima reputarent, ac licet non reprehendi queant, quod adoptionem *Felicianam* damnauerint; nec tamen satis adcurate propositionem: *christus, quatenus homo est, est filius dei naturalis*, absolute veram esse, decernerent. Ita non potuit fieri; quin CALIXTO contradiceret^{s)}; laudabili tamen ratione sibi temperavit, quo minus ipsum nomen CALIXTI exprimeret. Quod ad disputationis argumentum primarium adtinet, vera quidem sunt omnia, quæ DORSCHÉVS adtulit; ac si vera fate-

s) *sect. III cap. 5 p. 146 sqq.*

fateri licet, CALIXTI opinioni parum accurate opposita. DORSCHÉVS enim sententiæ suæ, *christum hominem esse filium dei naturalem*, præsidia ex vnione personali repetit. Quod quidem recte fecit; at numquam CALIXTVS negauit, *christum hominem personaliter consideratum*, id est, in vnione cum diuina natura constitutum, *esse filium dei naturalem*. Porro DORSCHÉVS concedit, christum hominem non esse filium dei naturalem naturaliter ¹⁾; neque eodem modo secundum humanam, qua secundum diuinam naturam: id quod eadem est CALIXTI sententia. Præcipuum argumentum, quod CALIXTO obiecit ²⁾, ex *adoptionis* natura petatum esse videtur. Necesse enim esse, putat, vt omnis adoptiuus sit persona distincta ab adoptante. At non vidit DORSCHÉVS, CALIXTVM contra hanc dubitationem bene respondisse, esse aliquid discriminis inter adoptionem diuinam et humanam. Adcurate monuit CALIXTVS, licet per naturæ humanæ imbecillitatem necesse sit, vt filius naturaliter genitus sit persona distincta a patre numerice et habeat cum patre eandem naturam specificè, at diuersam numerice; nihilominus filium dei cum patre habere eandem naturam, non solum specie; sed etiam numero. Simili modo de adoptione potest statui, vt homo adoptare quidem debeat personam, ab ipso distinctam; deus

R 3

vero

1) p. 153.

2) p. 154.

vero adoptare potuerit christum hominem, qua hominem, licet christus homo, qua homo, non sit suppositum; siue persona. Hæc quidem non ita velimus accipi, quasi ipsi adoptioni faueamus; sed vt pateat, vere nullum fuisse inter CALIXTVM et DORSCHVVM dissensum. Cum DORSCHEO fecisse collegam eius IO. CONR. DANNHAVERVM ex iis, quæ postea adferentur, patebit. Præter hos, IO. ADAMVS QVENSTEDIUS *) copiose contra CALIXTVM disputauit. At in ceteris scriptis, quæ in *Calixtino* illo superioris seculi bello prodire, non meminimus, hanc controuersiam attingi *).

VIII.

QVVM eoden: fere tempore controuersia inter IOANN. REINBOTHIVM, Holsatiæ Slesuicensis antistitem, et IOANN. CONR. DANNHAVERVM, doctorem Argentoratensem magni nominis, essent exortæ, iterum quæstio hæc de christi adoptione fuit in disceptationem vocata *). Disputabant vero potissi-

*) *system. theol. part III p. 152.*

y) conf. IO. MOLLERI *Cimbr. litter. tom. III p. 177* ubi CALIXTO etiam collegam eius, CONR. HORNEIVM, contradixisse, docet.

z) controuersia *Reinbothiana* historiam scribere, quum nimis abest a proposito nostro, satis erit, lectores, qui eam scire cupiunt, ad venerandi patris mei *Einleitung in die Religionsfreistritzen der E. L. K. tom IV p. 658* ablegare. Addi possunt cum ii, quos laudat, IO. HENR. A SEELEN in *philocal. epist. p. 122*; tum maxime IO. MOLLE-

potissimum de dogmatum, quæ ad salutem consequendam et cognosci et credi oporteat, et copia et numero; siquidem REINBOETHIVS sufficere ea putabat, quæ in catechismo solent proponi eaque, quæ in priscis fidei symbolis, apostolico maxime ac Nicæno continebantur, ac negabat recte dogmatum numerum, vti aiebat, augeri. Hæc omnino ita proposuit, vt vel syncretismi suspensionem haud effugeret atque excitaret DANNHAVERVM, vt ei sese obiiceret ac contra eum contenderet, omnino multas esse quæstiones grauissimas, quarum nulla fiat in catechismo symbolisque mentio: peruersarum doctrinarum auctores in causa fuisse, vt modo hoc, modo illud doctrinæ christianæ caput, de cuius veritate antea nemo dubitauerit, diligentius exponeretur: sic accidisse, vt symbola fidei ob impendens cælesti veritati periculum sæpius augerentur ac nouæ sententiæ, ex sacris litteris desumptæ; sed nouis erroribus oppositæ, in formulas referrentur eademque, restituta pace, nonnumquam omitterentur idemque ius christianæ ciuitati adhuc esse relictum. Hæc quum DANNHAVERVS post alios, ab vtraque parte editos, libellos, in quibus ne nomen quidem *adoptionis* fuit admissum, denuo explicaret, vsus est exemplo CAROLI magni, de quo ita scripsit: *aus gleichdringender Noth hat*

R 4

auch

RVS, qui in *Cimbr. litter. tom. II p. 690* sqq. multo studio de vita scriptisque REINBOETHII est commentatus.

auch Carolus M. seine Confession, welche er fidem catholicam genennet, dem neu entstandenen Irrthum Elipandi und Felicis Orgelitani den Ranck abrennen wollen, da er nicht allein etlichemal der Trinität gedenket; sondern auch ausdrücklich diese Worte zu und eingesetzt: *verus in utraque substantia dei filius, non putativus; sed verus; non adoptione; sed proprietate.* ^{a)}). Ita quidem profitetur, se dogma de adoptione christi tam nefarium iudicare, ut inter errores fundamentales, solemnibus formula detestandos, censeat; at neglexit, accurate definire, de quonam adoptionis genere hæc cupiat intelligi; nec significavit quidem, qualem putet, fuisse sententiam ELIPANDI AC FELICIS, num Arianam, aut Nestorianam, licet de omnibus antea certi quid statuere, consultum fuisset. Ad novum argumentum respondit REINBOTHIVS ^{b)}): I) dubia esse, quæ de concilio Francofurtensi circumferantur, saltem *acta*, sero promulgata, nonnullis esse suspecta: II) de errore ELIPANDI et FELICIS nihil constare; nisi quod ex aduersariorum monumentis repetatur: III) si vera sint, quæ illis imputentur, recte ea fuisse a Francofurtensibus damnata; intellexit vero ista noster de adoptione diuinæ naturæ: IV) nihilominus nullam esse necessitatem, in formulis fidei apertis verbis exprimendi, christi-

a) *præfat. tom. VI lastis catechetici pl. 4 fol. 1.*

b) *in der Schutzrede, wider die unchristliche Auflage, als wenn ers mit den Socinianern hielte, edit. ann. MDCLVII p. 72.*

christum non esse filium dei adoptiuum: V) quare in symbolis, post Francofurtense concilium publice recitatis et confirmatis, additamentum CAROLI fuerit omissum: VI) quæstionem, sic conceptam: *num christus, quatenus est homo, sit filius dei adoptiuus?* sibi non videri male a CALIXTO et MAIORE adfirmatam: VII) denique certum esse, dogma de adoptione christi numquam ante CAROLVM inter articulos fidei fundamentales fuisse numeratum. Quamuis ergo præcipuam controuersiae partem in eo positam fuisse, pateat, num CAROLVS recte adiecerit additamentum nouum symbolo fidei, hocque tanti sit momenti, vt omnes clavis verbis, christum filium dei esse non adoptiuum, confiteri oporteat, nisi salutis suæ facere velint periculum; nihilominus REINBOTHIVM omnino CALIXTI sententiæ subscripsisse, non est, cur dubitemus. Nec DANNHAVERVS ^{c)} sibi suæque causæ defuit, sumsit sibi hæc confutare. Quod ad historicas partes attinet, opponit REINBOTHIO ea, quæ DORSCHVS de concilio Francofurtensi fuerit commentatus. At humani quid passus est, quum adderet: *dass dieser Zusatz in folgenden Symbolis ausgelassen worden, ist nicht Wunder, weil der Streit durch bemeltes symbolum ist sopiret worden und die Gefahr nicht*

R 5 mehr

c) in der abgenötigten Rettung des heilsamen Wachstums des christlichen Glaubens, tam separatim ann. MDCLIX edit, quam tom. VII last. catechetic. adiect. p. 130.

mehr vorhanden. Hæc enim non solum falsa sunt; sed etiam REINBOTHIANÆ sententiæ de momento huius controuersiæ magis fauent; quam DANNHAVERO. Quod si enim tanta est necessitas, credendi, christum nullo modo esse filium dei adoptiuum, vt inter articulos fidei fundamentales hoc dogma recipi debeat, omni tempore, siue periculum immineat; siue minus, debet credi. De CALIXTO porro inique iudicat: omnia vero melius fuissent disputata, si DANNHAVERVS veram ELIPANDI et CALIXTI sententiam habuisset perspectam. Iterum respondit REINBOTHIVS, atque in eo potissimum collocauit operam, vt talem adoptionem, qualem CALIXTVS statuit, defendat; at quum ipse controuersiæ *Elipandinae* parum esset peritus, nihil noui adtulit. In eo est laudandus, quod pressit effectum *Paullinum*, *Ebr.* VII, 3. ab omnibus fere, qui de adoptione disputarunt, neglectum ^{d)}. Quæ quum ita sint, non miramur, DANNHAVERVM, qui ad ista dedit responsa ^{e)}, nihil monuisse præter id vnum, quod in doctrina de adoptione christi REINBOTHIVS cum

CA-

d) in der wiederholten Schutzrede, nebenst Wiederlegung D. Dannhauers unnöthiger. cet. edit. ann. MDCLXI cap. VII p. 208.

e) in dem wohlverdienten Schulrecht. damit weyl. D. Conradus Horneius D. Borthenium, id est, Reinbothium, wegen seines ungeschickten Process im disputiren, discipliniret, und im Gegentheil D. Duarennum, siue Danhauerum, von der Schuldigkeit einer künftigen Antwort absoluiret, ann. MDCLXII.

CALIXTO fecerit *f*): id quod ille nunquam dissimulauit. Nihil addimus, quam hæc esse animi nostri vota, vt vterque maiorem adhibuisset in disputando moderationem.

VIII.

SVPEREST ex adoptianis nostri cœtus sanctioris IOANN. TOB. MAIOR, qui superiori seculo Ienensem academiam summa ingenii laude illustrauit. Hunc quidem inter primarios doctrinæ de adoptione christi patronos locum obtinere, tam paucos nouisse,prehendo, vt nonnulli eum inter illos numerarent, qui eandem susceperere confutandam; alii vero, maiori prudentia se, quænam de hoc argumento scripserit, ignorare, publice confiterentur: ex quorum numero ipsum SAGITTARIUM *g*), itidem patriæ meæ decus, fuisse, non satis mirari possum. Quum MAIOR anno MDCXLVI in ordinem theologorum cooptaretur, vt mori, in illa musarum sede, recepto rite satis faceret, de *filiatione christi, vt hominis, theses theologicas* *h*), ad disputandum d. XXII jun. proposuit eosque, respondendi officio M. ELIÆ HIMMELIO commisso, defendit. In his postquam monuit, de adoptione fuisse in concilio Francofurtensi disceptatum, cuius *acta* quidem, a BINO edita; at non ALCVINI *opera* viderat, idemque argumentum inter scholæ magistros

f) p. 169.

g) In introd. in histor. eccles. tom. I p. 954.

h) libellus nonnisi quatuor absoluitur plagulis.

stros esse admodum controuersum, ad rem ipsam explicandam adgreditur orationisque initium a definienda filii *naturalis et adoptiui*, natura ac differentia ducit ⁱ⁾), statumque controuersiae ita exprimit, vt non quærat: *an christus, qua deus, sit per naturam verus, proprius ac naturalis dei filius, e substantia patris ab æterno genitus? sed, an qua homo e semper virgine natus, sit quoque naturalis dei filius salutandus? an vero potius per gratiam, eamque vel substantialem, increatam, quæ ex unione personali fluit; vel habitualement, accidentariam; seu extrinsecam acceptationem et paternam complacentiam, sit adoptiuus dicendus; nec ne?* Deinde nonnihil de adoptione diuina, quantum ab humana differat atque in obiectiuam et formalem sit distribuenda, adfert ac definite subiecti: *christus vt homo, siue id specificatiue; siue reduplicatiue, vel ratione naturæ, tam vt sit; quam in unione spectatæ, vel ratione suppositi consideretur, exponit* ^{k)}) notionem. Ex his porro concludit: I) refragari scripturæ sacræ, qui *christum secundum carnem filium dei esse eodem sensu adoptiuum*, statuatur, quo *pii homines tales dicantur*, hocque nomine ELIPANDVM male sensisse, quem ita quidem sensisse, MAIOR credidit; hac tamen lege, vt eum cum FELICE ab omni Nestorianismi suspitione liberaret ^{l)}): II) eodem modo falsam esse eorum sententiam, qui *christum secundum carnem, reduplicando naturam, filium dei naturalem*

i) thes. VI §. 2.

k) thes. IX sq.

l) thes. XX.

ralem, siue naturaliter esse, autument^{m)}: III) hanc potius propositionem: christus secundum carnem; siue specificando; siue reduplicando suppositum, ex gratia unionis hypostaticæ, non est filius dei adoptiuus; sed naturalis, esse veramⁿ⁾: IV) contra ea: christum secundum carnem, non specificando; sed reduplicando naturam humanam, a λογω in tempore adsumtam, tum ex gratia actuali creationis; tum ex gratia habituali sanctificationis; non esse filium dei naturalem, per et propter generationem temporariam præcise sumtam^{o)}. Hæc sententia quum MAIORI placeat, eam ELIPANDI more seruitutis christi exemplo illustrat, licet ab ineptis Hispanorum recte absteineat. Nihilominus neque ipse adcurate scriptorum diuinorum effata de seruo dei cepit, siquidem illa non de persona; aut naturis; sed de officio ac statu exinanitionis fuere edita. At missa hæc facio, quæ aliena a nostro proposito sunt, atque addo, distinxisse quidem MAIOREM gratiam adoptionis a gratia unionis; tamen mone-re, exinde nec duas filiationes; nec duos filios; sed duos filiandi modos posse et debere elici^{p)}. Pauca, quæ ex commentatione MAIORIS excerpsi, sufficere videntur, ad cognoscendam veram eius de adoptione sententiam, quam non dubito, cum Calixtina eamdem fuisse, a MAIORE autem subtilius explicatam. Quum hæ theses in lucem publicam prodissent, quemquam MAIORI contradixif-

m) thes. XXVIII.

o) thes. XXIX.

n) thes. XXVIII.

p) thes. XXXI.

dixisse, haud memini, præter THOM. REINESIVM. Illustre hoc omniumque ore celebratum nomen, vt hoc loco prædicare queam, binæ illius efficiunt litteræ, ad MAIOREM datæ et post vtriusque ex hac vita discessum, publici iuris factæ⁹⁾. Priorum licet extremæ partes interierint, eas tamen eodem anno fuisse scriptas, ex posterioribus colligitur. Illæ sunt satis longæ ac copiosæ multaque continent, quæ nequeunt contemni. In eo quidem REINESIVS peccasse videtur, quod adoptionem *Arianam*, *Nestorianam*, *Elipandinam*, *Scholasticam* et *Calixtinam*; immo *Maiorescam* vno eodemque loco haberet; sapientissime vero monet, huius generis quæstiones ita esse comparatas, vt tutius sit, illis sese abstinere, quam ex mysteriis, supra omnis rationis humanæ terminos collocatis, repetere occasionem, ingenii acumen ostentandi. Egrege quoque docet, indignum ferè esse, *arrogationis*, *adoptionis*, *emancipationis*, *manumissionis*, ex foro veterum Romanorum desumtas, ad christi personam adcommodare; neque id fere sine omni iniuria, ei inferenda, posse fieri. Nihil lucis salutari doctrinæ, addit, ex his vocabulis esse expectandum; eam vero infinitis distinctionum perturbationum τεχνουργίας περιτρεχίας et lenociniis perturbari. Progreditur deinde ad ELIPANDVM ac FELICEM eosque, ex ALCVINO et

9) Inter epistolas *Gudianas* et *Sarrauianas*, num. CCLI et CCLII p. 312 sqq. vbi MAIOR male MAIVS adpellatur.

et PAVLLINO Nestoriani erroris arguit v-
getque illam de regeneratione christi senten-
tiam ac breuem Felicianæ controuersiae narra-
tionem instituit, vt et BARONIVM et alios
omnes, qñi ALCVINI operum vsu caruere,
parum recte de illa differuisse, comprobaret.
Quamuis hæc REINESII narratio non omni-
bus numeris sit perfecta, sed laboret vitiis,
ætati eius ignoscendis; eo tamen nomine mi-
hi videtur memorabilis et magni facienda,
quod pars sit *supplementi exercitationum Casau-
bonianarum ad Baronii annales*, quod vir sum-
mus tum molitus est; tristior autem fortuna
nobis eripuit. Simili modo ægre ferendam
puto epistolæ iacturam, qua MAIOR ad REI-
NESII monita respondit. Eum enim omni-
no ad hæc dedisse responsum, posteriores
REINESII litteræ d. 5. Sept. ann. CIOIOXLVI
scriptæ, abunde probant. Ex his intelli-
gimus, MAIOREM de plerisque, quæ REINE-
SIVS Hispanis imputauerat, dubitasse, nec po-
tuisse sibi persuadere, eos de baptismo christi
tam male esse loquutos. Quare se, REINE-
SIVS fatetur, commotum fuisse, vt ALCVINI
opera, quæ MAIOR nondum vidisset, ipsi
transmitteret. Id quidem certum est, REI-
NESIVM MAIORI non persuasisse, adoption-
nis formulam, dum de optimo salutis nostræ
auctore disputatur, esse ineptam et ad introdu-
cendos novos errores mirifice adcommoda-
tam. Hanc enim ei semper placuisse eumque
ad ea defendenda intempestiue fuisse constan-
tem, ex eo colligitur, quod ann. CIOIOCL denuo
de

de filiatione christi, ut homo est, dissertationem theologicam, historico scholasticam produceret eamque publicis colloquiis submitteret, respondente M. IOANNE BARTHOLOMÆO BECHMANNO^{r)}. Posterioribus curis insigniter auctas exhibet illa easdem theses. Maxima additamentorum pars ad FELICIS historiam illustrandam pertinet: ipsa sententia non mutata, sed iisdem verbis repetita: pauca, antea omissa, adiecta. Sic satis recte MENDOZAM et HVRDATVM confutauit, qui christum secundum humanam naturam reduplicatiue filium totius sacrosanctæ trinitatis naturalem esse, dixere^{s)}: simili modo discrimen, quod est inter *filium naturalem esse et filium esse naturaliter*, adcuratius exponit^{t)}. Postea nemo, quantum scio, MAIORI se obiecit, si ab VNO ABRAHAMO CALOVIO discesseris. Hic enim quamuis in confutanda adoptianorum doctrina CALIXTI, quod non satis mirari possum, nullam faceret mentionem: tamen MAIOREM, cuius nomen litterarum D. I. T. M. signis expressit, publice reprehendit atque addidit, hunc a GVIL. LYSERO fuisse admonitum, ut ab istis sententiis abstineret; his vero adhortationibus nullum præstitisse obedientiæ officium, quod suo præceptori debuisset^{u)}.

X.

PRÆTER hos, dubito, quemquam ex cœtu nostrorum doctorum adoptionis voci et
for-

r) plagulas continet octo.

s) thes. LV sqq.

t) §. LXVII sqq.

u) *system. theolog.* tom. VII p. 162.

formulæ subscripsisse. Ad vnum omnes satis habuere, aut doctrinam FELICIANAM notare, quod Nestoriana sit; aut aperte declarare, christum esse filium dei verum, proprium et naturalem secundum vtrumque naturam, secundum diuinam naturaliter, secundum humanam ὑποστατικώς. Laudauit hanc in rem, *centuriatores Magdeburgenses*, MARTIN. CHEMNITIVM, AEGID. HVNNIVM, SAL. GESNERVM, et BALTH. MENZERVM aliosque IO. GEORG. DORSCHEVVS *). Addo magnum GERHARDVM^{y)}, CASP. ERASM. BROCHMANDVM^{z)}, IO. BENEDICT. CARPZOVIVM^{a)}, ABR. CALOVIVM^{b)}, IO. ADAM. SCHERZERVM^{c)}, IO. ANDR. QVNSTEDIVM^{d)}, IOANN. FRANCISC. BVDDEVVM^{e)}. Nec reformati secus sentiunt, licet paucos ex hac familia huius generis quæstiones subtiles tractare, inter omnes constet. Laudari tamen oportet IOANNEM FORBESIVM A CORSE^{f)}, quod multo studio de adoptione christi disputauit et licet non omnia adcurate explicauerit; multa tamen adtulit, quæ illustrandæ quæstioni inseruiant. XL

x) coll. ad concil. Franc. p. 144.

y) in exeges. artic. de christo §. CLXXII.

z) system. theol. cap. VIII quæst. 6.

a) system. theol. artic. XVI sect. IV aphor. 4 §. 5.

b) loc. cit.

c) system. theol. p. 182.

d) system. theol. part. III p. 149.

e) institut. theol. dogm. libr. IV cap. 2 §. XLIV.

f) instruct. theol. libr. VI tom. II oper. p. 270 sqq.

XI.

EXTREMO denique loco, ne quid neglexisse videar, quod mearum sit partium, breuiter monere liceat, ARII somnia de filio dei adoptiuo, quæ de ipsa diuina natura, infando scelere, commentus est, a *Socinianis* nonnullis fuisse in lucem reuocata. Quum intelligerent illi: immo sentirent, magno iure a viris doctis, qui nugis eorum confutandis ac vindicandæ ab eorum criminationibus cælesti de christo deo doctrinæ sese consecrauerant, ad clarissima oracula prouocari, quibus *dei filium* nostræ salutis auctorem dici, gloriamur, perditæ suæ causæ ex adoptionis voce præsidia conquirere, ausi sunt. Ipse FAVSTVS SOCINVS g) arte hac vsus est, dei verbis vim inferendi, nec mirum, eum tot alios Faustinae scholæ magistros esse sequutos. At quum ista neminem lateant, nulla est causa, cur ipsi in describendis illorum testimoniis simus longiores h). Neque arduum est, definire, qualem illi credant, fuisse christi adoptionem, in quo nihil fuisse, præter humanam naturam, nobis omnibus communem, miseri arbitrantur.

g) tom. II. *biblioth. fratv. Polon.* p. 424 sqq.

h) conf. PAVLL. TARNOVIVM *tr. de sacros. trinitat.* 405. IO. AD. SCHERZERVM *colleg. anti-socin.* p. 234 sqq. et ven. patrem in *der Einleit. in die Religionsstreit, außer der E. L. K. tom. IV* p. 398 et p. 404.

CAPVT III.

QVO

DOCTRINA ADOPTIANORVM
DIIVDICATVR.

I.

POST QVAM absoluimus adoptianorum historiam, eosque omnes percensuimus, qui christum filium dei esse adoptium, sibi persuaferunt, antequam scriptioni huic imponatur finis, necesse est, vt de ipsa hac quaestione, dispiciamus, quid vere sentiendum sit, quibusque rationibus rector doctrina sit confirmanda. Id quod quum nec arduum sit; nec difficile, venimus in certam spem, vt æqui lectores ignoscant breuitati, cuius legibus adstrictos nos esse iubet temporis, quod nobis relictum est, breuitas.

II.

QVICVMQVE de adoptione christi dixere sententiam, licet grauissima eorum essent dissidia; in eo tamen consentiunt omnes, vt christum aut naturalem dei filium esse; aut adoptium esse credant, atque ex his, quæ sibi inuicem sunt opposita, alterutrum amplectantur. Hanc ergo constituunt, de qua controuersia est, quaestionem: *num christus filius dei sit naturalis; an adoptiuus?* Quæ

S 2

quidem

quidem verbis, tam late patentibus, expressa est, ut nisi de illorum significationibus ac vera sententia certi quid definiatur, fieri nequeat, quin inanes ac nugatoriæ λογισμαί oriantur; nec res ipsa adcurate percipiatur mente. De prædicatis, liceat enim, ut perspicua sit nostra oratio, scholasticis uti dicendi formulis, facilis est disputatio. Eos, qui *adoptionis* voci eandem cum *adsumendi* verbo tribuunt notationem, ita ut pronuntient: *christum adoptasse humanam naturam; vel christi humanam naturam fuisse adoptatam*, quod patres nonnullos dixisse, supra monstraui-mus ^{a)}), hoc loco mittimus. Quamuis enim secus loquantur; ac diuini scriptores; neque ipsa loquendi ratio ad declarandam rem sit accommodata; nolumus tamen in verbis esse difficiles ac morosi. Sed cum iis nobis res est, qui *filium dei naturalem filio dei adoptionis* opponunt. Verba a Romanis petita esse, quisque sentit; at non opus habemus, excurrere ad adoptionis Romanæ origines ac naturam explicandas. Satis est, breuiter notare, quid discriminis intercedat inter *filium naturalem* et *adoptiuum*. Quisnam recte dicatur *filius* patris sui *naturalis*, haud male descripsisse videtur CALIXTVS ^{b)}), quem eo magis sequi fas est, quo adcuratius rem concepit et declarauit, ita ut DORSCHER etiam

a) vid. cap. I §. 2. 3. 5. 7. 13. 16.

b) fascicul. progr. et diss. de christo p. 119 sqq.

offensionem effugeret. *Filius naturalis* est is, qui suam naturam ex substantia patris, per productionem generationis accepit. Consequens est, vt eandem habeat cum patre naturam sitque patri, qua ipsam essentiam, simillimus et iure suo filii nomine ac dignitate fruatur, et recte dicatur naturalis, quia natura est filius; nec possit non esse filius eius, quo vsus est patre. Contra ea *adoptiuus* est *extraneus secundum productionem generationis suæ*, qui benigna adoptantis voluntate ad ius filii et capeffendam hereditatem admittitur. Habet ergo is suam substantiam non ex substantia illius, qui tanta beneuolentia eum amplectitur, vt filii ius et nomen dignitatemque in eum transferat, atque, nisi esset hæc patris adoptiui voluntas, omni caret iure hereditatis capeffendæ. Quod luculento *υιοθεσιας* exemplo illustratur, in sacris litteris inter decora et ornamenta piorum hominum relatæ, *Ioann. I, 12. Rom. VIII, 16. 17. Gal. III, 26. III, 5. 6. 7. Eph. I, 5. 6. 1. Io. III, 1. 2.* Hæc itaque *filii naturalis* et *adoptiui* nomina, manifestum est, ita sibi esse contraria, vt qui adoptiuus sit, nequeat esse naturalis; neque vlla filii naturalis adoptio possit mente concipi. Tantum quoque abest, vt de discriminis veritate vlla sit dubitatio; vt quicumque de adoptione filii dei disputauerint, vno ore consentiant, christum non posse esse filium naturalem, si sit adoptiuus; neque adoptiuum, si sit naturalis.

III.

AT VERO in subiecto nostræ quæstionis controuersiæ definiendo, eo maiori cura est opus, quo certius est, varias et inter se diuersas *adoptianorum* sententias in hoc vno capite discrepare Vt adcurate omnia a nobis explicentur, ad duo genera vniuersos adoptianos reuocari oportet. *Alii* enim dum christum filium dei esse naturalem, negant, eumque adoptium esse, censent, hæc de diuina christi natura cupiunt intelligi. Hi, quem Dei oracula a patre ab æterno genitum esse eiusdemque esse cum patre essentiæ, luculenter docent, filium dei dici, impie sibi persuaident, propter adoptionem, quam fingunt. Quam quidem *adoptionem* dixeris *Arianam* ^{c)} et *Socinianam* ^{d)}, cui et *Bonofiani* ^{e)} et THEODISCVLVS ^{f)} subscripsere. Hi ergo omnes, si quis proposuerit quæstionem: num christus deus sit filius dei naturalis; an adoptiuus, quum negant, deum ex sua substantia æterna generatione produxisse filium, qui eiusdem cum ipso sit essentiæ, facile respondebunt, filium eum esse adoptium, non naturalem. Impiam hanc esse vocem ac nefandum scelus, quo de diuinitate christi detrahatur, luculentis conficitur argumentis, ex scriptura sacra repetitis. Opponimus illorum errori, cum illustre

c) vid. cap. I §. 4.

d) vid. cap. III §. 11.

e) vid. cap. I §. 10.

f) vid. ib. §. 19.

lustre PAVLLI effatum, qui perinde christum dei ἰδιον υἱον, *filium proprium Rom. VIII, 32.* dixit; ac iudæi non male de christo pronuntiarunt: πατέρα ἰδιον ἔλεγε τον θεον, *patrem proprium, naturalem, deum dixit, Io. V, 18.* tum innumera oracula alia, quibus filius dei μονογενής *Ioann. I, 14. 18. III, 16. I Io. IV, 9. πρωτοτοκος Ebr. I, 6. Col. I, 15. ἀγαπητος Matth. III, 17.* adpellatur; tum etiam ipsam generationem ab æterno, de qua illustre imprimis exstat testimonium *Psal. II, 7.* quo ii omnes abutuntur, qui illud ELIPANDO, FELICI, CALIXTO hisque similibus opposuerunt. Quibus omnibus efficitur, vt christus sit secundum diuinam naturam filius dei naturalis, quia ex ipsa patris substantia per generationem fuit productus: ideoque non solum nulla opus est adoptione; sed nec vlla etiam adoptio fieri potuit; nisi coniungi disparia inter se posse, putes s).

IV.

ALII non de christo deo, quem colunt omnes vnoque animo vnoque ore verum, proprium et naturalem dei filium, confitentur; sed de christo homine; siue de christo secundum humanam naturam quærunt:

S 4

nunt

g) legas IOANN. GERHARDVM *exeges. loc. de christo §. LIV.* HERM. WITSIVM *exercit. XII in symbol. apostolic. §. X.* IO. AD. SCHERZERVM *colleg. antifocin. disp. XV* sqq. omnesque et dogmaticæ theologiæ scriptores; et eos, qui contra scholam Faustinam pugnarunt.

num *filius dei sit naturalis; an adoptiuus?* Non possumus de hac propositione recte statuere; nisi expeditum sit, num christus secundum humanam naturam recte dicatur filius dei? Miramur certe, ceteros fere omnes de hac quaestione parum fuisse sollicitos, licet pateat; ex ea omnis illius controuersiae ducendam esse originem. Hoc quidem fatemur, neminem ex iis omnibus de huius sententiae veritate dubitasse; neque Nestorianos quidem umquam eam vocasse in dubium, dum alioquin non potuissent de adoptione disputare, nostra tamen interest, eandem penitus cognoscere nobisque firmiter persuadere. Duplex est dictorum scripturae sacrae genus, quibus id recte confirmatur. *Primum* enim de concreto humanae naturae aperte pronuntiatur, quod sit filius dei. Sic GABRIEL ait; το γεννομενον ἁγιον κληθησεται υἱος Θεου, *Luc.* 1, 35. Simili ratione PETRVS ad quaestionem, *quis sit filius hominis?* *Matth.* XVI, 13 respondit, quod sit ὁ υἱος τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, *vers.* 16. Item centurio, de christo mortuo: ἀληθως ὁ ἀνθρώπος ἔτος υἱος ἦν τοῦ Θεοῦ, *Marc.* XV, 39. Deinde insignis est testimoniorum copia, quibus concreto personae filii dei nomen tribuitur. Quo pertinent verba patris de christo baptisato, *Matth.* III, 17, et glorificato XVII, 5, quod *filius eius sit dilectus*; et discipulorum, qui diuina christi potentia ex naufragii periculo euaserant: ἀληθως υἱοὶ τοῦ Θεοῦ ἐστέ, *Matth.* XIII, 12.

Θεὸς υἱὸς εἶ, *Matth. XIV, 33.* item P E T R I: σὺ εἶ ὁ χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, *Ioann. VI, 69,* ac C H R I S T I ipsius ad patrem: δοξάσον σε τὸν υἱόν, *Ioann. XVII, 1. 5.* porro P A V L L I, qui τὴν βασιλείαν τοῦ υἱοῦ τῆς ἀγάπης *dei* commemorat, *Col. 1, 13,* et alibi dicit, deum nobis loquutum esse, ἐν ὑμῶν ὃν ἐθηκε κληρονομον πάντων, *Ebr. 1, 1. 2.* denique *Ioannis:* Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, *1 ep. IV, 15.* Ea vero, quæ de concreto personæ proponuntur, ut inter utramque naturam sint communia, necesse est^{b)}. Quare efficitur; ut filii *dei* nomen non solum in concretum diuinæ naturæ; sed etiam in concretum humanæ naturæ cadat ideoque christus secundum humanam naturam; siue filius Mariæ recte dicatur *filius dei.*

V.

ATQVI filius hominis est filius *dei.* Num sit filius naturalis; an adoptivus, si quæsiueris, facile inuenies, diuersa sentire de hac re, qui de ipsa filiatione consentiunt. At vero iterum in duas classes ii omnes possunt distribui. Prior est illorum, qui vtriusque naturæ in christo factam esse

S 5

vni-

^{b)} legas MART. CHEMNITIVM de *duabus natur. in christo* cap. XIII. IO. GERHARDVM loc. cit. §. CLXXXVI. IO. ANDR. QVENSTEDIVM *system. theol. part. III* p. 89 sqq. IO. FRANCISCVM BVDDEV M *institut. theol. libr. IV cap. 2 §. XI* ceterosque, qui propositiones personales illustrent.

unionem personalem, negant. Duas, comminiscuntur, esse personas, alteram diuinam; alteram humanam; nec possunt; quin christum secundum humanam naturam filium dei non naturalem; sed adoptiuum esse, credant ac duos dei filios, alterum naturalem; alterum adoptiuum, fingant. Adoptionem tamen, quæ *Nestoriana* potest adpellari, defendendam olim susceperunt *Diodorus Tarsensis* et *Theodorus Mopsuestenus*ⁱ⁾, *Leporinus*^{k)} ac *Facundus Hermianensis*^{l)}. Eam vero non modo manifesto erroneam esse, quod omni caret veritatis specie; sed etiam impiam et clarissimis dei effatis contrariam, tot constat rationibus, quotquot unionis hypostaticæ veritas demonstratur. Quum semper nefas est, separare, quæ diuinitus sunt coniuncta, grauissimi erroris illi arguendi sunt, qui adoptiuum dei filium admittunt, vt *ἐνυποστατοῦ* humanæ christi naturæ negent, dictisque diuinis inferunt vim, quibus nugas suas sentiunt aperte conuelli. Quam ob causam non opus est longa disputatione ad confutanda hæc somnia, quæ ab omnibus adcurate sunt confutata, qui in declaranda et confirmanda vnione hypostatica studia sua collocarunt^{m)}.

VI.

i) vid. cap. I §. II.

k) vid. ib. §. 14.

l) ib. §. 17.

m) ex multis vnum laudasse satis erit MARTIN. CHEMNI.

VI.

AD posteriorem classem referendi sunt omnes, qui admittunt recteque amplectuntur veram de vnione duarum naturarum in christo hypostatica doctrinam. Qui licet in ea conueniant, varia tamen ac diuersa inter se sentiunt, dum disquirunt, num christus secundum humanam sit filius dei naturalis an adoptiuus? Harum contentiones ex formulæ, qua vtuntur: *secundum humanam naturam*, diuersa notione sunt ortæ. Etenim si has voces referas ad concretum naturæ humanæ specificatiue, ita vt quæstio sic exprimatur: *num christus, qui est verus homo, sit filius dei naturalis; an adoptiuus?* aut si concretum naturæ humanæ consideres personaliter hancque proponas quæstionem: *num christus homo, quatenus est homo, in quo diuina cum humana natura coniuncta est, siue quatenus est Θεανδρῶνος, sit filius dei naturalis; an adoptiuus?* tum nemo ex his negat, eum esse filium dei naturalem, non naturaliter; sed ὑποστατικῶς; siquidem per vnionem hypostaticam factum est, vt idem, qui est homo, sit filius dei naturalis omnisque adoptio iure tollatur. Simul

CHEMNITIVM, cuius egregius exstat *de duabus naturis in christo et hypostatica earum vnione libellus*: adde scriptores, laudatos a patre in *der Einleitung in die dogmatische theol.* cap. XV §. CVI et CVII. Ex pontificiis legendus est; DIONYS. PETAVIVS *libr. III dogm. theol. de incarnat.*

mul recte vna esse dicitur filiatio christi; hæc tamen lege, vt per naturam cadat in solam diuinam naturam, ex patris essentia genitam; in humanam vero per vnionem. Huius sententiæ verum fundamentum positum est in vnione illa personali, ita vt ipsa propositio: *filius Mariæ est filius dei naturalis*, inter propositiones personales sine omni dubitatione sit referenda. Atqui hæc est eadem vera doctrina, quam non solum nonnulli scholastici; sed etiam omnes nostri theologi, qui contra adoptionem pugnarunt, supra a nobis laudati, luculenter comprobarunt.

VII.

AT nonnullis non satis fuit, christum secundum humanam naturam esse filium dei per vnionem personalem; sed præter hanc, aliam introduxerunt filiationem. Protulerunt eandem quæstionem, ita circumscriptam, vt christum secundum humanam naturam considerarent, quasi extra vnionem constitutum; siue, vt illi loquebantur, reduplicando naturam, sicque declarandam: *num christus secundum humanam naturam, quatenus est verus homo, sit filius dei naturalis; an adoptiuus?* Atqui facile hi intellexerunt, quum nemo possit sibi persuadere, christum perinde humanam suam naturam, vti diuinam, accepisse ex æterna patris generatione, cum non esse filium dei naturalem secundum huma-

nam

nam naturam, atque ex his concluderunt, necesse esse, vt sit filius dei adoptiuus. Hæc est doctrina, cuius ELIPANDVS et FELIX^{m)} fuere auctores; CALIXTVSⁿ⁾ vero, REINBOTHIVS^{o)} et MAIOR^{p)} patroni et vindices. Intercedit tamen inter veteres et recentiores huius generis adoptiuos nonnihil discriminis. *Feliciani* quidem sententia, non solum christum hominem adoptatum a patre fuisse, docet; sed etiam et tempus et modum adoptionis definit atque ad obtinendam veritatis speciem, ex grauioribus erroribus de seruitute et regeneratione christi repetit præsidia; *Calixtini* vero se his abstinere ac iatis esse ducunt, adoptionem constituere causam, cur christus secundum humanam naturam sit filius dei. Contra vtrumque adoptionis genus, tam *Felicianum*; quam *Calixtinum* et *Maioristicum* plerique minus recte disputarunt, tam veteres; quam recentiores, qui modo filiationem æternam ac naturalem; modo filiationem personalem demonstrarunt; modo denique auctoritate concilii *Francofurtensis* controuersiam diiudicare posse, sibi persuaferunt: id, quod licet curiæ Romanæ adsentatoribus ignoscendum sit, in DORSCHEO tamen, DANNHAVERO et

QVÆN.

m) vid. cap. II sect. 2.

n) vid. cap. III §. 7.

o) ib. §. 8.

p) ibid. §. 9.

QVNSTEDRO hisque similibus merito reprehenditur; ne quid de imprudentia ADRIANI, ALCVINI, PAVLLINI et *Francofurtensium* dicamus, qua sæpenumero ita loquuti sunt, ut ipsam humanam christi naturam ex essentia patris genitam esse, significare: saltem differentiam inter filiationem concreti diuinæ naturæ, quæ ex generatione ab æterno orta est, atque inter filiationem concreti humanæ naturæ, quam vnio personalis effecit, negligere viderentur.

VIII.

NIHILO MINVS ingenue fatemur, penitus displicere nobis adoptionem omnem, siue sit *Calixtina*, siue *Felicitiana*; grauissimis ita sentiendi rationibus adducti. Quamuis lubentes concedamus, humanam christi naturam numquam esse posse causam, cur christus homo sit filius dei ideoque nec christum hominem, quatenus est homo, reduplicando naturam, esse filium dei naturalem; tamen negamus, recte ratiocinari CALIXTVM aliosque, ideo eum esse adoptiuum. Id enim negamus, quod controuersie huius auctores, tamquam certum, supponunt, *christum secundum humanam naturam non solum quatenus est Deus Deus nos, sed etiam, quatenus est homo, esse filium dei*; nisi hoc loco de patris nomine, ob creationem ad deum translato 1), cogites, de quo nul-

1) conf. SAL. GLASSII *philolog. sacr.* p. 1586.

la est disputatio. *Primum* enim absonum est, triplicem statuere in christo filiationem, quam illi omnes vt admittant, necesse est. Ex eorum enim sententia christus est verus filius dei I) naturalis naturaliter, secundum diuinam naturam; II) naturalis ~~vnionis~~ secundum humanam naturam; cum diuina coniunctam; III) adoptiuus secundum humanam naturam, extra vnionem cum diuina spectatam. *Deinde* quum christus homo inde a primo tempore, quo in vtero Mariæ fuit formatus conceptusque, per omnia secula æterna cum concreto diuinæ naturæ fuit personaliter coniunctus, nulla umquam opus fuit adoptione; nec cogitari quidem potest, christum hominem, diuinis iam per vnionem attributis instructum, quidquam per adoptionem potuisse accipere, quod per vnionem non antea esset consequutus. *Denique* nostra sententia illustri confirmatur effato PAULLI^{r)}, quo christum *ἀπαρτοκα* et *ἀπυρτοκα* esse, dixit, ita vt illud ad humanam, hoc ad diuinam naturam referret. Christum ergo secundum humanam naturam carere patre, pronunciat. Numquid, putes, eum, qui non habet patrem; esse tamen patris filium? Claris ergo docet verbis, christum non esse secundum humanam naturam, quatenus est homo, filium dei. Consequens ergo est

r) legas venerandi patris mei *comm. de christo sine patre et matre*, quæ exstat in *miscell. sacr.* p. 873.

est, prorsus inanem esse quæstionem: num sit filius dei naturalis; an adoptiuus? Nec opponi queunt dicta, quæ ipsi attulimus, de christo homine filio dei. Ea enim non de filiatione hominis abstractiue; sed de filiatione concreti humanæ naturæ, per vnionem personalem cum diuina facta, esse capienda nemo dixerit; nisi diuinos scriptores sibi inuicem contradicere, id est, quæ fieri nequeant, posse effici, sibi persua-deat. Sufficiat ergo nobis, christum colere verum dei filium, ab æterno a patre, sine matris officio genitum, verumque hominem; sine patre a Maria in lucem susceptum et per vnionem personalem veri filii dei nomen dignitatemque consequutum: Θεὸν ἄνθρωπον, et dei et hominis filium, habentem duas naturas, vnius personæ vinculo coniunctas: quo nihil sublimius nihilque dulcius aut mente potest concipi; aut verbis exprimi. Hæc, supra vires nostri intellectus posita, pia mente cogitemus atque id vnum expetamus, vt eum amplectamur constanti fide sicque consequamur, quam ille nobis adquisiuit, ἐξ ὅστων τέκνα

δεσ γένεσθαι.

F I N I S.

